

Współczesne stosunki transatlantyckie
Polsko-ukraińskie dysputy studenckie

Сучасні трансатлантичні відносини
Польсько-українські студентські дебати

**Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
im. Szymona Szymonowica w Zamościu
Uniwersytet Narodowy „Akademia Ostrogska” w Ostrogu**

Współczesne stosunki transatlantyckie

Polsko-ukraińskie dysputy studenckie

Redakcja
Łukasz Potocki
Vitalii Lebediuk

Zamość 2016

Державна професійна вища школа
ім. Шимона Шимоновича м. Замосць

Національний університет «Острозька академія» м. Острог

Сучасні трансатлантичні відносини

Польсько-українські студентські дебати

Редакція:

Лукаш Потоцкі

Vitalii Lebediuk

Zamość 2016

SERIA WYDAWNICZA
MONOGRAFIE I OPRACOWANIA
NR 32

Recenzja: prof. dr hab. Konrad Zieliński
prof. dr hab. Ivan Pankevych

© Copyright by Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Szymona Szymonowica
w Zamościu. Wydawnictwo *Officina Simonidis*.

Wszystkie prawa zastrzeżone
All rights reserved

Wydanie I

Zamość 2016

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Szymona Szymonowica w Zamościu
Wydawnictwo *Officina Simonidis*.
ul. Akademicka 8, 22-400 Zamość
tel./fax +48 84 638 35 00
e-mail: rektorat@pwszzamosc.pl

Nakład: 60 egz.

ISBN: 978-83-61893-85-1

Druk: Drukarnia Expol P. Rybiński, J. Dąbek,
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek,
tel./fax: (54)23237 23

Ратієсі Андрија Рыбака
пам'яті Андрія Рыбака

Spis treści

Wstęp	13
Dmitry Balik Bezpieczeństwo w krajach bałtyckich jako ważny element jedności transatlantycznej a zagrożenie rosyjskie	17
Ewelina Wojczuk System euroatlantyki w wymiarze cywilizacyjnym	25
Irina Żuk Amerykanizacja Europy: zapożyczenie czy kopiowanie	41
Elżbieta Wiśniewska Współczesny terroryzm a stosunki transatlantyczne	49
Olesya Vakołyuk Rosyjsko-ukraiński konflikt we wschodniej Ukrainie: zagrożenie bezpieczeństwa w Europie?	63
Ewelina Wojczuk Sojusz Północnoatlantyki jako wymiar wspólnoty transatlantycznej	71
Aleksandra Burba Międzynarodowa współpraca w walce z terroryzmem: aspekt polityczny	87
Marta Nowak Struktura współczesnego porządku międzynarodowego – krąg transatlantyki	95
Oleg Kalinowski Bezpieczeństwo ekonomiczne regionu transatlantycznego i Rosji: analiza polityczna	107

Зміст

Вступ	15
Дмитро Балик Безпека Балтійських країн як важлива частина трансатлантичної єдності та Російська загроза	17
Евеліна Войчик Цивілізаційний вимір євроатлантичної системи	25
Ірина Жук Американізація Європи: запозичення чи копіювання?	41
Ельжбета Вішньєвська Сучасний тероризм і трансатлантичні відносини	49
Леся Ваколюк Російсько-український конфлікт на Сході України: загроза безпеці Європи?	63
Евеліна Войчик Північноатлантичний альянс як вимір трансатлантичної спільноти	71
Олександра Бурба Міжнародне співробітництво у сфері боротьби з тероризмом: політичний аспект	87
Марта Новак Структура сучасного міжнародного порядку – трансатлантичне коло	95
Олег Калиновський Економічна безпека країн трансатлантичного регіону та Російської Федерації: політологічний аналіз	107

Wstęp

Przed nami kolejne wydanie studenckiej publikacji naukowej będącej kwintesencją współpracy studentów i pracowników Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Szymona Szymonowica w Zamościu oraz Uniwersytetu Narodowego „Akademia Ostrogska” w Ostrogu. Mija właśnie szósty rok wzajemnych kontaktów, zainicjowanych w grudniu 2009 r., w postaci wspólnych debat, dyskusji i spotkań odbywających się naprzemiennie w Zamościu i Ostrogu. Ich podsumowanie stanowią tomy wydawnicze będące zbiorem artykułów, których autorami są studenci wspomnianych Uczelni. Dotychczas ukazały się wydania poświęcone dylematom współczesnych stosunków międzynarodowych, współczesnym problemom funkcjonowania społeczeństw, państw i organizacji międzynarodowych, transformacji systemowej we współczesnej Europie Środkowo – Wschodniej oraz polityce wpływu w stosunkach międzynarodowych. Wydanie niniejsze porusza problem współczesnych stosunków transatlantyckich będąc jednocześnie wyrazem opinii studentów na bardzo aktualny i obecny w przestrzeni publicznej wątek transatlantyzmu.

Zagadnienie stosunków transatlantyckich jest, jak wspomniano wcześniej, niezwykle aktualne. W dobie ogromnej dynamiki stosunków międzynarodowych i zmieniającej się sytuacji międzynarodowej modyfikacji ulegają również relacje pomiędzy kontynentem europejskim a Stanami Zjednoczonymi. Unia Europejska, w dobie kryzysu, wzrostu tendencji nacjonalistycznych i populistycznych, problemie migracji, perspektywie wyjścia Wielkiej Brytanii z UE musi odpowiedzieć sobie na pytanie jakich relacji z USA potrzebuje. Stany Zjednoczone, w obliczu kampanii prezydenckiej, również stają przed możliwością rewizji relacji z Europą w zależności od tego, który z kandydatów okaże się następnym prezydentem USA. Oba podmioty muszą sobie odpowiedzieć na pytanie o rozwiązanie problematyki migracji, jako jednego z najbardziej nurtujących obecnie rzeczywistość międzynarodową wątków. Nerozerwalnie, związana z nim, zwłaszcza w dyskusji publicznej, jest tematyka terroryzmu. Nie należy zapominać także o sprawach gospodarczych. Płaszczyzna ekonomiczna współpracy transatlantyckiej jest również niezwykle dyskusyjnym wątkiem. Zwłaszcza w Europie, szerokim echem odbija się możliwość podpisania

przez UE porozumienia CETA (umowy o handlu z Kanadą) czy w dalszej perspektywie TTIP (umowa z USA).

Tematyka artykułów w niniejszym tomie jest ściśle skorelowana z zainteresowaniami studentów wyrażonymi podczas wspólnych debat. Głęboko analizowana jest problematyka bezpieczeństwa państw bałtyckich w obliczu działań Federacji Rosyjskiej oraz rola NATO w zapewnianiu bezpieczeństwa w tym regionie Europy. Konflikt ukraińsko – rosyjsko jest zresztą szeroko obecny w debacie, zwłaszcza wśród społeczności ukraińskiej, z próbą odpowiedzi na pytanie czy zagraża on bezpieczeństwu Europy. Ciekawym wątkiem jest analiza euroatlantyzmu w wymiarze cywilizacyjnym. Wątek kulturowo – cywilizacyjny jest również kontynuowany w artykule poświęconym amerykańskiej Europie, w którym mowa jest „kopiowaniu” czy „zapożyczaniu” Ameryki. Mówiąc o stosunkach transatlantyckich, nie zapominajmy o zagrożeniu terroryzmem. Mamy więc także do czynienia z analizą współczesnego terroryzmu i jego wpływu na wspomniane stosunki. W kolejnych dwóch artykułach mamy zobrazowany kontekst polityczny współpracy. Autorzy przedstawiają wymiar polityczny relacji oraz funkcjonowanie Sojuszu Północnoatlantyckiego z określeniem jego roli w zapewnianiu bezpieczeństwa polityczno – militarnego. Nie zabrakło również odniesienia do płaszczyzny gospodarczej współpracy. Niejako podsumowanie stanowi odwołanie do współczesnego porządku międzynarodowego, kształtu ładu międzynarodowego i jego hybrydowości oraz roli jaką w takim układzie pełni tzw. krąg transatlantycki.

Na łamach wstępu do tego tomu należą się również szczególne słowa pamięci tragicznie zmarłemu dr Andrijowi Rybakowi. Andrij był pomysłodawcą i twórcą wspólnych debat ze strony Uniwersytetu Narodowego „Akademia Ostrogska”. To z jego inicjatywy doszło do pierwszego spotkania w grudniu 2009 r., a potem kolejnych już spotkań w Zamościu i Ostrogu. Andrij był również współredaktorem 4 poprzednich tomów dysput studenckich. Dzięki jego osobie została wzmocniona i ugruntowana współpraca Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Szymona Szymonowicza w Zamościu i Uniwersytetu Narodowego „Akademia Ostrogska”, jego zasługi dla współpracy studenckiej są nieocenione.

Redaktorzy
Łukasz Potocki
Vitalii Lebediuk

Вступ

Перед нами черговий випуск студентських наукових публікацій, який відображає практичну співпрацю студентів і співробітників Державної вищої професійної школи ім. Шимона Шимоновича в м. Замосць та Національного університету «Острозька академія» в м. Острог. Це шостий рік взаємних контактів, започаткованих у грудні 2009 року, в формі спільних дебатів, дискусій та зустрічей, що проводяться по черзі в містах Замосць та Острог. Результатом кожної зустрічі є підготовка збірника статей, авторами якого є студенти вище зазначених університетів. Попередні видання були присвячені дилемам сучасних міжнародних відносин, сучасним проблемам функціонування суспільств, держав і міжнародних організацій, системним перетворенням в сучасній Центрально-Східній Європі і впливу політики на міжнародні відносини. Це видання порушує дуже актуальну і присутню в публічному просторі проблему сучасних трансатлантичних відносин.

Питання щодо трансатлантичних відносин, як зазначалося раніше, дуже актуальне. В епоху великої динаміки міжнародних відносин і зміни міжнародної ситуації простежуються зміни відносин між Європейським континентом і Сполученими Штатами Америки. Європейський союз, в період кризи, зростання націоналістичних і популістських тенденцій, проблеми міграції, виходу Великобританії з ЄС повинен відповісти на питання про те, яких відносин потребує із США. Сполучені Штати Америки, під час президентської кампанії, також стикаються з можливістю перегляду відносин з Європою, в залежності від того, хто з кандидатів буде наступним президентом Сполучених Штатів. Обидві сторони повинні відповісти на питання про розв'язання міграційної кризи, в якості одного з найбільш проблемного питання в сучасних міжнародних відносинах. Нерозривно пов'язане з цим, особливо в публічному обговоренні, є предмет міжнародного тероризму. Також варто наголосити і про економічні питання. Площина економічного трансатлантичного співробітництва також є досить дискусійною. Особливо в Європі, широке відлуння відображає можливість підписання угоди ЄС з СЕТА (торговельна угода з Канадою) або в більш довгостроковій угоді щодо ТТІР (США).

Предметом статей в цьому збірнику є інтереси студентів, виражені в ході спільного обговорення. Глибоко проаналізоване питання безпеки прибалтійських держав через потенційну агресію зі сторони Російської Федерації і роль НАТО в забезпеченні безпеки в цьому регіоні Європи. Широко представлена дискусія щодо російсько-українського конфлікту зі спробою відповісти на питання, чи загрожує це безпеці Європи. Цікавою темою є аналіз євроатлантизму в цивілізаційному вимірі. Культурно-цивілізаційна проблематика продовжена в статті про американізацію Європи, в якій мова йде про «копіювання» чи «запозичення» Америки. Говорячи про трансатлантичні відносини, не варто забувати про загрозу тероризму. Таким чином, ми повинні також мати справу з аналізом сучасного тероризму і його впливу на ці відносини. У наступних двох статтях проілюстровано політичний контекст співпраці. Автори представляють політичний вимір відносин і функціонування Північноатлантичного альянсу з визначенням його ролі в забезпеченні військово-політичної безпеки. Також представлений огляд економічного співробітництва. Підсумовуючи огляд сучасного міжнародного порядку і його гібридності можна стверджувати про існування так званого трансатлантичного кола.

У вступі до цього збірника висловлюється особливе слово пам'яті трагічно загиблого кандидату політичних наук, доценту Андрію Рибаку. Андрій був ініціатором і засновником спільних польського-українських дебатів зі сторони Національного університету «Острозька академія». З ініціативи Андрія відбулася перша зустріч студентів у форматі польського-українських дебатів у грудні 2009 року, а вже згодом, почергово відбувалися наступні зустрічі в м. Замость та м. Острог. Андрій був також співредактором перших чотирьох студентських збірників. Завдяки йому була посилена і налагоджена співпраця між Державною вищою професійною школою ім. Шимона Шимоновича та Національним університетом «Острозька академія», а його внесок у студентську співпрацю – неоціненний.

Редактори
Лукаш Потоцкі
Віталій Лебедюк

Дмитро Балик

Національний університет «Острозька академія»

Безпека Балтійських країн як важлива частина трансатлантичної єдності та Російська загроза

This Article is about security of Baltic States as very important part of transatlantic unity and russian threat. The Baltic States are endangered by the Russian Federation. During the last ten years the security of this region in terms of transatlantic treaty was only symbolically confirmed and now it aims to convince Russia that aggression in the region is impossible. European Union's role as an actor of international relations, the format of United States and European cooperation in the XXI century.

Keywords: European Union, NATO, USA, security.

Міжнародне безпекове середовище на сьогодні опинилося у стані глибокої кризи, яку оцінюють як наймасштабнішу від часів холодної війни¹. Експерти та політики заговорили про загрозу глобального конфлікту, вогнищем якого можуть стати події у Східній Європі. В умовах постбіполярного світу економічна стабільність і процвітання країн Європейської спільноти були забезпечені наявною системою міжнародної безпеки.

Військове вторгнення Російської Федерації на територію України та анексія Криму призвели до створення в регіоні та у світі нової геополітичної ситуації. Непередбачувана поведінка великої ядерної держави, що відмовляється

¹ The National Security Strategy of the United States of America [Електронний ресурс]. – Washington, DC: White House, 2010, May. – 52 p. - Режим доступу: www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf.

діяти згідно з міжнародним правом і здійснює на свою користь переділ державних кордонів, нанесла руйнівний удар по світовому порядку, що склався після Другої світової війни. Зокрема, виявилася неготовність міжнародних структур безпеки до такого розвитку подій. Ключові структурні елементи європейської та євроатлантичної безпеки – НАТО, ЄС, ОБСЄ – перебувають у стані пошуку термінових відповідей на регіональні та глобальні загрози, що виникли внаслідок дій РФ. Зволікання грає на руку агресорові, дедалі більше погіршуючи стан міжнародного безпекового середовища. Внаслідок нинішньої кризи вийшли на поверхню не лише вияви інституційної слабкості вищеперерахованих структур, адже йдеться, насамперед, про тактичні й стратегічні прорахунки в оцінці та розумінні природи постбіполярного середовища безпеки, яких припустилися як названі організації, так і ключові міжнародні гравці. Російське вторгнення до Криму і його анексія порушили військовий баланс сил у регіоні і вплинули на зміну конфігурацій, що склалися після холодної війни.

Під кутом зору ефективності системи європейської безпеки ключове значення має завдання підвищення ролі НАТО як найбільш впливового воєнно-політичного механізму у Європі. Це передбачає, зокрема, необхідність припинення політики скорочення видатків на оборону європейськими країнами і збільшення воєнної присутності США на території країн-членів Альянсу в Центральній і Східній Європі та Балтійських країнах. Конкретні кроки в цьому напрямі запропоновано у доповіді американського аналітичного незалежного центру СЕРА «Безпека Центральної Європи після Криму: аргументи за зміцнення східної системи оборони НАТО»², яка базується на певному цілісному баченні ролі НАТО в нових геополітичних умовах і визначає вірогідні шляхи підвищення обороноспроможності альянсу в Європі. У цій доповіді зафіксоване нове розуміння ролі Росії як супротивника, а не партнера НАТО, з чого випливають далекосяжні наслідки як для загального розкладу сил у регіоні та світі, так і для майбутньої діяльності альянсу.

Насамперед, російська агресія показала оборонну й безпекову вразливість і незахищеність східноєвропейського флангу НАТО (недостатня захищеність країн-членів НАТО в ЦСЄ і Балтії). Особливі побоювання альянсу пов'язані з країнами Балтії, що мають у своєму складі російські меншини і потенційно до них може бути застосовано «право» Російської Федерації на захист

² Report No. 35: Central European Security After Crimea: The Case for Strengthening NATO's Eastern Defenses 25 March 2014 by Edward Lucas, A. Wess Mitchell, Peter B. Doran, Jakub J. Grygiel, Robert Kron, Octavian Manea, Andrew A. Michta, Keith C. Smith - <http://www.cepa.org/content/case-strengthening-natos-ea>

«співвітчизників». Російські морські маневри в Балтійському морі, що збіглися з ескалацією подій в Криму, а також погрозливі коментарі російських чинників, «занепокоєних» становищем росіян в Естонії, сприяли нагнітанням напруженості.

Операція Росії з окупації Криму та подальша поведінка РФ змусили поновому оцінити потенціал спроможності альянс у регіоні. Наразі оцінки цих можливостей є швидше негативними. Сумарно військовий потенціал НАТО значно перевищує потенціал Росії. Однак порівняно з військовими силами окремих країн ЦСЄ і Балтії російський потенціал є набагато більшим: регулярні війська РФ нараховують 1 млн. людей, натомість найбільша в Центрально-Східній Європі армія Польщі – 100 000, не кажучи вже про Балтійські країни (від 5 до 10 тис. людей). У ключовій категорії повітряних сил перевага Росії є разючою, 1793 бойових літаки проти 112 у Польщі і 327 у країнах-членах НАТО в регіоні в цілому. Ця диспропорція, на тлі збільшення видатків Росії на модернізацію армії і фактичного роззброєння в Європі, надалі буде наростати³. Фактично в Європі, внаслідок взятих на себе альянсом обмежень, склалася дворівнева стратегічна реальність. Із загального складу військ країн НАТО (3 млн. особового складу), та 1,5 млн. з них в Європі, в ЦСЄ та Балтії знаходяться менш як 10% (300 тис.). З 28 баз НАТО 23 розташовано в Західній Європі і лише 5 – в Центрально-Східній Європі та Балтії. Американський військовий контингент зосереджено майже виключно в Західній Європі (тільки в Нідерландах американських військових більше, ніж усіх країнах-членах Центрально-Східної Європи і Балтії разом взятих), з близько 200 одиниць нестратегічної ядерної зброї в країнах Балтії немає жодної⁴.

З приводу присутності НАТО в Балтійських країнах 4 вересня 2014 року в Уельсі був скликаний саміт НАТО, головною метою якого було схвалити план дій щодо забезпечення готовності альянсу швидко і надійно реагувати на нові виклики безпеки у країнах Центрально-Східної Європи та країнах Балтії. Цей план передбачає виконання численних заходів для забезпечення миру і включає в себе збільшення числа ескадрилій НАТО для патрулювання в країнах Балтії на термін від 4 до 16 років. Число кораблів теж було збільшено для того, щоб військову службу. НАТО провели понад 200 маневрів в 2014 році і кілька в 2015

³ Семенюк О. Нова архітектура європейської безпеки: тенденції, виклики, перспективи [Електронний ресурс] / Олександр Семенюк. - Режим доступу: <http://cs.cirs.kiev.ua/uk/news/commentary/102-2010-01-20-15-13-26.html>

⁴ Глобалізація і сучасний міжнародний процес / [В.Бєбик, Б.Гуменюк, І.Горобець та ін.]; за заг. ред. проф. Б.Гуменюка і проф. С.Шергіна. – К.: Університет «Україна», 2009. – 508 с.

році, щоб покласти деякий психологічний тиск на російську владу і показати свою єдність. Найбільш відомими з них є «Loyal spear» в Естонії (16 - 23 травня), «Loyal spear II» в країнах Балтії, Німеччини та Польщі (2 - 8 вересня), «Iron sword» в Литві (2 - 14 листопада), «Saber Strike» в країнах Балтії і Польщі (1 червня 2015) і «BALTOPS-2015» в Балтійському морі (20 червня 2015). Таким чином очевидно, що Балтійська безпека є невід'ємною частиною єдності НАТО.

Роль НАТО в нових умовах значно підвищується. В умовах необхідності протистояння «жорстким загрозам» НАТО стає основою європейської безпеки. Агресія Російської Федерації проти України виявила слабкі місця в системі оборони Альянсу на Сході Європи і спонукає для застосування невідкладних військових та політичних заходів. РФ припинила бути партнером НАТО і розглядається ніяк супротивник. США змушені повернути зовнішню політичну увагу до Європи і знов починають відігравати роль як один з важливих чинників європейської безпеки, посилюючи таким чином трансатлантичну співпрацю⁵.

Аналітичні дослідження щодо відносин США і Європи у XXI столітті залишаються на рівні з'ясування проблеми подальшого глобального лідерства США, піднесення міжнародно-політичної ролі Європи та просування інтересів трансатлантичного альянсу на Схід. Що ж стосується політики Росії на пострадянському просторі, то, за прогнозами відомого політолога Дж. Фрідмана⁶, очікується нарощування її впливу в країнах ближнього зарубіжжя в найближчі роки, бо в Росії, на думку дослідника, «стали задаватися питаннями про те, яких цілей США намагаються досягти в Східній Європі». Геополітичні амбіції Росії на противагу інтересам США також стосуються й використання кризи в Європі. Разом з країнами Балтії тут може йти мова про одну з найбільших економік Європейського союзу – Німеччину. Враховуючи, що Німеччина переглядає власну роль в Європейському Союзі, оскільки є найбільш стабільною економікою, Росія вбачає в ній потенційного союзника, пропонуючи передусім найбільш прибуткову - енергетичну складову відносин (Росія постачає Німеччині майже половину всіх енергоресурсів, в обох країнах існує багато взаємних інтересів в економічній сфері, свідченням такої політики є й запуск

⁵ Макаренко Є.А. Ризики і перспективи політики безпеки адміністрації США в умовах «перезавантаження» міжнародних відносин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка). – К., 2010. – Випуск 94. Частина I. – С. 11-16

⁶ Фрідман Дж.: Як розподіляться ролі в Європі в XXI столітті? [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://www.kyivpost.ua/opinion/op-ed/kak-raspredelyatsya-rol-i-v-evropev-xxi-veke-337.html>

«Північного потоку» через територію ФРН для інших країн Європи в обхід України).

Росія дуже хворобливо ставиться до втрати колишніх переваг своєї військово-політичної присутності на Балтиці. У російських елітних колах факт незалежності трьох прибалтійських країн сприймається як результат тимчасової слабкості Росії, а Прибалтика розглядається загалом як тимчасово втрачена частина колишньої Російської імперії, а потім і Радянського Союзу. У зв'язку з тими чи іншими проблемами взаємин Росії з колишніми прибалтійськими республіками СРСР, постійно виникає теза про втрату «великих завоювань Петра I» та повернення у Допетровську епоху. Московські стратеги пам'ятають, що за часів існування СРСР та Варшавського договору вони разом контролювали третину узбережжя всього Балтійського моря і що Росії на кінець XX ст. залишилась лише п'ятнадцята частка тих колишніх можливостей.

Особливо прослідковується активне втручання Російської Федерації у справи Латвії, адже латвійському суспільству, активно нав'язують думку, ніби перспектива розвитку країни безпосередньо залежить від переорієнтації на Росію, оскільки в Західному світі вона «приречена залишатися на задвірках». Мовляв, країни Балтії, і зокрема Латвія, для Європи зайві, лише буфер на межі з Росією.

Варто зауважити, що в Латвії активно проходить процес політизації російської етнічності за допомогою всебічного сприяння путінського режиму в Росії. Амбіції меншини російських латвійців важко переоцінити, адже Латвія – країна постсоціалістичного табору і одна з країн балтійського регіону, яка для Володимира Путіна є своєрідним форпостом для наступу на Балтійський регіон і для поширення там свого впливу, що унеможливить співпрацю країн Прибалтики з Євросоюзом. Дана стратегія здійснюється безпосередньо саме через політизацію російської етнічності в Латвії. Цей процес набув широкого розвитку за час президенства Володимира Путіна.

Латвія успадкувала від радянських часів найважчу серед трьох балтійських держав етнічну ситуацію. Близько 750 тисяч «радянських мігрантів» зменшили частку латишів у населенні Латвії від довоєнних 77% до 52 % у 1989 році. Саме цією критичною зміною етнічного складу населення і були зумовлені різко обмежувальні закони про мову та громадянство. За останнім переписом населення, співвідношення етнічного складу населення Латвії є наступним: латиші становлять 62 % населення, а росіяни – 27 %.

Назагал, складається враження, що у Латвії співіснують 2 суспільства: латиськомовне та російськомовне. Кожне з них має свої системи цінностей, ЗМІ,

кумирів. Варто також зазначити, що націоналістичні цінності відстоюють переважно латиші похилого віку, особливо ті, хто пережив знищення державності у 1940 році. Латиська ж молодь ставиться до прибульців зі Сходу та їхніх нащадків значно толерантніше, хоча це не заважає їй міцно триматися власної мови та культури.

Останнім часом в проросійському інформаційному просторі країни побутує твердження, ніби «Латвія для Росії аж ніяк не на першому місці», але реальні інтереси Путіна у цій маленькій державі важко переоцінити. По-перше, встановлення контролю над Латвією кладе край єдності позиції балтійських країн. По-друге, в такий спосіб фактично заганяють у глухий кут найпослідовнішого опонента Росії в регіоні – Литву, адже окрім Латвії вона межує з Калінінградською областю самої РФ та підконтрольною їй Білоруссю, а також має дуже незначний відрізок кордону з Польщею, відносини з якою, однак, є досить напруженими. По-третє, встановлення російського контролю над Латвією означало б «потрапляння в лещата» для Естонії і в разі успішної апробації сценарію використання «співвітчизників» у Латвії відкривало б шлях до його застосування і в цій країні. Але найважливіше – прихід до влади проросійської політичної сили та переорієнтація Латвії на Євразію мали б колосальне пропагандистське значення, адже продемонстрували б таке бажане для реставраційного проекту Володимира Володимировича «банкрутство прозахідного курсу» країни, тобто відмова від європейського вектору політики і спрямування його в сторону путінської Росії.

Протягом президенства Володимира Путіна, починаючи з 2000 року і до сьогоднішнього дня, у Латвії російська меншина, яка є доволі чисельною, заявляє про свої політичні права, що виявляється у створенні власних російськомовних засобів масової інформації, утворенні шкіл з російською мовою викладання, святкуванні російських національних свят, бажання ввести статус двомовності в країні та, врешті-решт, утворенні та активній діяльності проросійських партій. Наклавши теоретичну модель політизації етнічності Дж. Ротшильда⁷ на етнічну ситуацію в Латвії бачимо, що там активно проходить процес політизації російської етнічності за допомогою всебічного сприяння путінського режиму в Росії. Ця тенденція є сигналом для Європи про небезпеку з боку Російської Федерації.

⁷ Rotshild J. and Smith A. D. Introduction. – У кн.: Ethnicity. Edited by J. Rotshild and A. D. Smith. Oxford-New York: Oxford University Press, 1996.

Отже, можна зробити висновок, що в умовах постбіполярного устрою міжнародних відносин питання безпеки Литви, Латвії та Естонії є доволі актуальним, тому що існує загроза з боку Російської Федерації, яка має власні інтереси в цих державах і під приводом «захисту інтересів російськомовного населення» може поширювати свій вплив на цих територіях. США та ЄС показали певну недовіру системи безпеки у Центрально-Східній Європі у випадку з анексією Криму та війною на сході України. Щоб запобігти повторенню подібної ситуації у Балтійських країнах, що цілком реально, НАТО має посилити свою присутність в цих країнах аби не допустити повторення сценарію «захисту прав російського братнього народу», а як результат цього трансатлантична співпраця буде актуальною як для США в недопущенні поширення впливу Російської Федерації, так і для ЄС у збереженні проєвропейської орієнтації прибалтійських країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Report No. 35: Central European Security After Crimea: The Case for Strengthening NATO's Eastern Defenses 25 March 2014 by Edward Lucas, A. Wess Mitchell, Peter B. Doran, Jakub J. Grygiel, Robert Kron, Octavian Manea, Andrew A. Michta, Keith C. Smith - <http://www.cepa.org/content/case-strengthening-natos-ea>.
2. Rotshild J. and Smith A. D. Introduction. – У кн.: Ethnicity. Edited by J. Rotshild and A. D. Smith.- Oxford-New York: Oxsford Uni~versity Press, 1996.
3. The National Security Strategy of the United States of America [Електронний ресурс]. – Washington, DC: White House, 2010, May. – 52 p. - Режим доступу: www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf.
4. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / [В.Бебик, Б.Гуменюк, І.Горобець та ін.]; за заг. ред. проф. Б.Гуменюка і проф. С.Шергіна. – К.: Університет «Україна», 2009. – 508 с.
5. Макаренко Є.А. Ризики і перспективи політики безпеки адміністрації США в умовах «перезавантаження» міжнародних відносин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка). – К., 2010. – Випуск 94. Частина I. – С. 11-16.

6. Семенюк О. Нова архітектура європейської безпеки: тенденції, виклики, перспективи [Електронний ресурс] / Олександр Семенюк. - Режим доступу: <http://cs.cirs.kiev.ua/uk/news/commentary/102-2010-01-20-15-13-26.html>.
7. Фрідман Дж.: Як розподіляться ролі в Європі в ХХІ столітті? [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://www.kyivpost.ua/opinion/op-ed/kak-raspredelyatsya-rol-i-v-evropev-xxi-veke-337.html>.

Ewelina Wojczuk

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Szymona Szymonowica w Zamościu

System euroatlantycki w wymiarze cywilizacyjnym

Uwagi wstępne

W dzisiejszej rzeczywistości możemy obserwować transformację i rozwój pojęcia współpracy w stosunkach międzynarodowych, która jeszcze nie tak dawno ograniczała się do kooperacji jednego państwa z drugim. Obecnie zauważalne jest odejście od stosunków o charakterze bipolarnym (dwubiegunowym) na korzyść stosunków multipolarnych. Państwa grupują się i razem współdziałają z innym państwem lub blokiem państw. Przykładem takiej współpracy jest Wspólnota Transatlantycka. Aby dowiedzieć się co miało wpływ na takie zmodyfikowanie korelacji w ładzie międzynarodowym należałoby przeanalizować system euroatlantycki i przy tym zwrócić uwagę na jego podstawy cywilizacyjne, co też uczyniłam w poniższym artykule. Przedmiotem artykułu staje się również określenie specyfiki owego systemu i przedstawienie jego ewolucji. W dalszej kolejności postaram się przedstawić podstawy euroatlantyzmu, które go charakteryzują i dzięki temu opisać główne płaszczyzny współdziałania międzynarodowego i ich wymiar.

Istota i ewolucja systemu euroatlantyckiego

To czym jest system euroatlantycki można interpretować na wiele sposobów. Jednak klasyczne rozumienie badaczy wskazuje, że system ten obejmuje większość państw europejskich (lub Unia Europejska w całości) oraz Stany Zjednoczone i Kanadę. Różnice w interpretacji wynikają z tego, że niektórzy identyfikują ten system z szeroko rozumianym Zachodem lub cywilizacją zachodnią.

Historia systemu euroatlantyckiego sięga korzeniami do 1776 roku, czyli do czasów ogłoszenia niepodległości przez Stany Zjednoczone i początków ich współpracy z europejskimi

państwami. Ogłoszenie 2 grudnia 1823 roku doktryny prezydenta James'a Monroe o udzieleniu pomocy Europie wraz z wszechstronną konsolidacją z jej poszczególnymi państwami, która z różnymi skutkami trwa do dnia dzisiejszego, oznaczało rezygnację z polityki izolacjonizmu i dało formalny początek rozwoju systemu euroatlantyckiego¹.

Kolejnym wydarzeniem mającym duży wpływ na przyszłą politykę polegającą na współpracy, było zwrócenie się przez Europę z prośbą do Stanów Zjednoczonych podczas pierwszej i drugiej wojny światowej o pomoc finansową, wojskową i gospodarczą, niezbędną do przywrócenia pokoju na Starym Kontynencie². Istotnym wydarzeniem było także wygłoszenie historycznego przemówienia przez sekretarza USA J. Byrnesa 6 września 1946 r. w Stuttgarcie, w którym po raz pierwszy została zawarta idea transatlantycka. Z kolei po zakończeniu II wojny światowej funkcjonowanie systemu było w głównej mierze determinowane przez „zimną wojnę”³.

Jak twierdził dyplomata z Wielkiej Brytanii R. Cooper „to, co skończyło się w roku 1989 to nie tylko zimna wojna ani nawet nie druga wojna światowa. W Europie (ale chyba tylko w Europie) nastąpił koniec liczących trzy wieki systemów politycznych, opartych na równowadze siły i dążeń imperialnych”⁴.

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku można wskazać wiele przykładów świadczących o umacnianiu się systemu euroatlantyckiego w nowej sytuacji geopolitycznej, jak również wydarzeń negatywnie wpływających na jego funkcjonowanie. Fakty i procesy te wynikały z kalkulacji interesów każdego z państw, korzyści ze wzajemnej współpracy, a także siły powiązań instytucjonalnych. Należy również pamiętać o podstawowym czynniku wpływającym na zacieśnianie stosunków, czyli bezpieczeństwie. Jest on nadal ważny choć nie tak, jak w czasach zimnej wojny. Poprzez obecność Stanów Zjednoczonych w Europie umacniało się bezpieczeństwo Starego Kontynentu, gdyż to USA pozostawały największą potęgą militarną⁵.

Wydarzeniem mającym duży wpływ na pogłębienie relacji między Stanami Zjednoczonymi a Europą było na pewno podpisanie 20 listopada 1990 r. deklaracji transatlantyckiej w Paryżu przez powyższe podmioty. Zostały w niej zawarte współ-

¹ J.M. Fiszer (red.), *System euroatlantycki i bezpieczeństwo międzynarodowe w multipolarnym świecie. Miejsce i rola Polski w euroatlantyckim systemie bezpieczeństwa*, Warszawa 2013, s.24.

² J.M. Fiszer (red.), *System euroatlantycki w wielobiegunowym świecie i jego perspektywy*, Warszawa 2014, s.18.

³ E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe geneza, struktura, dynamika.*, Warszawa 2006, s.444.

⁴ J.M. Fiszer (red.), *System euroatlantycki przed i po zakończeniu zimnej wojny. Istota, cele i zadania oraz rola w budowie nowego ładu globalnego*, Warszawa 2013, s. 17.

⁵ J.M. Fiszer (red.), *System euroatlantycki w wielobiegunowym...*, s.18.

ne cele, stanowiące fundament partnerskiej współpracy: zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego; wspieranie demokracji, rządów prawa i praw człowieka oraz postępu społecznego w skali światowej; promowanie zasad gospodarki rynkowej i wielostronnego systemu handlowego; wspieranie wzrostu gospodarczego i tworzenie stabilnej gospodarki światowej zapewniającej osiągnięcie celów socjalnych i gwarantującej stabilność międzynarodową; wspieranie reform w państwach Europy Zachodniej i Wschodniej; pomoc państwom rozwijającym się⁶.

Sygnaly świadczące o słabnięciu systemu euroatlantyckiego i jego roli na arenie międzynarodowej możemy dostrzec w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Już na początku 1995 roku, w kontekście wojny w byłej Jugosławii, okazało się, że stosunki USA z europejskimi sojusznikami są bardzo negatywne. Kilka lat później, w 2003 roku na tle wojny w Iraku, doszło do najgłębszego kryzysu w relacjach między Stanami Zjednoczonymi a niektórymi ich sojusznikami. Pojawiło się widmo rozpadu wspólnoty euroatlantyckiej. Jednak zostało ono zażegnane. Kolejnym wydarzeniem ukazującym niekompletność systemu euroatlantyckiego była wojna w Afganistanie. Każda wojna niesie za sobą negatywne konsekwencje, w tym wypadku nie było inaczej. Wojny rozpętane przez Stany Zjednoczone w Afganistanie i Iraku kosztowały miliardy dolarów. Przyczyniły się one do osłabienia systemu euroatlantyckiego w wymiarze politycznym, instytucjonalnym, militarnym i gospodarczym. Wystąpiła potrzeba wypracowania nowych mechanizmów i zasad współpracy Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników. Państwa wcześniej kooperujące ze Stanami przestawały identyfikować własne bezpieczeństwo z bezpieczeństwem Stanów Zjednoczonych. Pozycja Stanów Zjednoczonych na świecie spadła a więzi z sojusznikami europejskimi rozluźniły się. Wpływ na tą sytuację miało także zniknięcie zagrożenia jakie w trakcie „zimnej wojny” stanowił Związek Radziecki. Państwa czując się bezpieczniej, przestały odczuwać także konieczność utrzymania ścisłych relacji ze Stanami Zjednoczonymi. RFN i Francja zaczęły podważać dominującą pozycję Stanów na świecie. Punktem kulminacyjnym negatywnych wydarzeń dla systemu euroatlantyckiego było rozpoczęcie przez Stany Zjednoczone wojny z Irakiem⁷.

Interwencja USA w Iraku w 2003 r. wywołała potężny kryzys, który podzielił państwa UE i wywołał trudności w relacjach transatlantyckich. Większość państw Unii popierała ograniczenie się do kontroli tego kraju przez inspektorów ONZ. Gdy USA zaczęły naciskać na Radę Bezpieczeństwa ONZ, by wydała rezolucję zezwalającą na użycie siły, Francja, Niemcy i Belgia stanowczo wypowiedziały się przeciw.

⁶ E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe...*, s.445.

⁷ Ibidem.

Jednakże 30 stycznia 2003 r. premierzy Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Włoch, Polski, Portugalii, Danii i Węgier oraz prezydent Czech podpisali tzw. list ośmiu, w którym wyrażali poparcie dla interwencji w Iraku. Spowodował on rozłam w Unii, który pogorszyło podjęcie akcji zbrojnej. Negatywnie wpłynęła ona również na stosunki UE-USA, gdyż państwa europejskie poczuły się zignorowane przez Stany Zjednoczone⁸.

Konflikt wokół Iraku uzmysłowił wyraźnie zmianę stosunków geopolitycznych na świecie po rozpadzie ładu zimnowojennego. Scalony wspólnym wrogiem silny sojusz zmienił się w pole rywalizacji politycznej i gospodarczej między USA a czołowymi państwami europejskimi. Mało tego – powstały samodzielne bloki układów regionalnych, które organizują własne interesy i coraz częściej ze sobą rywalizują popierając bądź odrzucając USA w zależności od korzystniejszego wyniku dla polityki swojego kraju⁹.

Pierwsza od wybuchu wielkiego kryzysu próba poprawy relacji europejsko-amerykańskich została podjęta 25 czerwca 2003 r. w Waszyngtonie na szczycie UE-USA. Jego rezultatem było kilka oświadczeń oraz podpisanie układów o wzajemnej pomocy prawnej i ekstradycji, które Unia zaproponowała po atakach z 11 września. Na następnym szczycie, który odbył się 26 czerwca 2004 r. na zamku Dromoland w Irlandii, podpisano kolejne oświadczenia, dotyczące walki z terroryzmem, współpracy w zakresie nieprolifracji broni masowego rażenia i walki z chorobami, wzmocnienia współpracy gospodarczej i procesu pokojowego na Bliskim Wschodzie i w Sudanie. Szczególne znaczenie miała deklaracja w sprawie Iraku, która opierając się na rezolucji nr 1546 Rady Bezpieczeństwa ONZ z maja 2004 r., przekazywała władzę w Iraku Irakijczykom, gdyż oznaczała ona koniec sporów UE i USA odnośnie tego kraju. 21 czerwca 2006 r. w Wiedniu, podczas spotkania na szczycie oba podmioty ustaliły, że ich strategiczne partnerstwo będzie się skupiać przede wszystkim na czterech płaszczyznach: wsparcia demokracji, pokoju i praw człowieka, rozwoju dobrobytu, wspólnego rozwiązywania globalnych problemów oraz współpracy w zakresie energetyki i walki ze zmianami klimatu¹⁰. Wydarzeniem pozytywnie wpływającym na współpracę Europy i Stanów Zjednoczonych było także objęcie urzędu kanclerskiego przez Angelę Merkel. Nastąpiła bowiem zmiana polityki zagranicznej Niemiec. Poprawiła się relacja USA-UE i NATO-UE, a tym samym poprawił się klimat w systemie euroatlantyckim¹¹.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ J.M. Fiszer (red.), *System euroatlantycki w wielobiegunowym...*, s.21.

Jednak czarne chmury unoszące się nad dalszym rozwojem systemu euroatlantyckiego nie zniknęły. Rosja już od dłuższego czasu próbuje wykorzystać osłabienie hegemonii Stanów Zjednoczonych w świecie dla umocnienia własnej pozycji geostrategicznej w nowym łańdże międzynarodowym. Jest przeciwna rozszerzaniu się NATO. Oskarża je o niecne, ukryte przed innymi cele i dążenia do politycznej i wojskowej dominacji nad światem. Celem strategicznym Rosji jest m.in. osłabienie więzi transatlantyckich. Czynnikiem wpływającym na pogorszenie stosunków NATO z Rosją była wojna Rosji z Gruzją w sierpniu 2008 roku, która zaszokowała państwa zachodnie przekonane, że wojny w Europie już się zakończyły¹².

Zahamować erozję Sojuszu i umocnić jego pozycję w powstającym nowym łańdże międzynarodowym miała nowa strategia NATO, przyjęta w Lizbonie 19 listopada 2010 roku. Jej zadaniem było ukazanie Europejczykom i Amerykanom, że współpraca jest nadal konieczna. Strategia oprócz wzmocnienia systemu euroatlantyckiego miała także przygotować go do nowych zagrożeń takich jak cyberwojny i terroryzm międzynarodowy. Na szczycie w Lizbonie przypomniano także o aktualności artykułu 5 traktatu waszyngtońskiego, który nakazuje udzielenia pomocy (łącznie z użyciem siły zbrojnej) przez członków NATO innym sojusznikom w razie zbrojnej napaści. Zakładała ona także stworzenie wspólnej obrony przeciwrakietowej. Jednym z głównych celów szczytu NATO w Lizbonie była też próba wypracowania nowych zasad współpracy z Rosją. Niestety celu tego nie udało się osiągnąć¹³.

System euroatlantycki powstawał mozolnie i mimo wielu lat formowania się nadal nie możemy dostrzec jego ostatecznego kształtu. Po krótkiej analizie zauważamy także, iż z czasem rola Wspólnoty Atlantyckiej na arenie międzynarodowej niestety słabnie. Jakikolwiek rodzaj współpracy, jest kluczem do sukcesu. Dlatego też, zarówno Stany Zjednoczone jak i państwa europejskie, powinny się skupić na utrzymaniu Wspólnoty Atlantyckiej, aby była silna i wyszła z obecnego kryzysu. Jeśli do tego nie dojdzie to bardzo możliwe, że świat będą czekały ciężkie lata przepełnione konfliktami i w najgorszym wypadku wojnami.

W tym kontekście ma rację Zbigniew Brzeziński, który pisze, że „tylko dynamiczna, postępująca zgodnie z przemyślaną strategią Ameryka może wraz z jednoczącą się Europą wspólnie działać na rzecz większego i bardziej żywotnego Zachodu, zdolnego do odgrywania w sposób odpowiedzialny roli partnera dla rosnącego w siłę i coraz bardziej pewnego siebie Wschodu. W przeciwnym razie niewykluczono, że geopolitycznie podzielony i skupiony na sobie Zachód pograży się w histo-

¹² Ibidem, s.22.

¹³ Ibidem.

rycznym upadku, który upodobni go do upokorzonych i bezsilnych dziewiętnastowiecznych Chin. Na Wschodzie zaś pojawi się pokusa powtórzenia katastrofalnej w skutkach próby sił między państwami dwudziestowiecznej Europy”¹⁴.

„Zachód” jako symbol systemu euroatlantyckiego

W literaturze możemy się spotkać z takimi pojęciami jak „zachód” i „system zachodni”, mimo iż są pochodzenia geograficznego w rzeczywistości oznaczają cywilizację zachodnią przejawiającą się wykorzystywaniem osiągnięć kultury śródziemnomorskiej, językiem europejskim o znaczeniu światowym, rządami prawa, poczuciem wspólnoty wynikającym z chrześcijaństwa, oddzieleniem władzy duchowej od świeckiej, demokracją przedstawicielską, indywidualizmem, pluralizmem społecznym i społeczeństwem obywatelskim¹⁵.

Analizując system zachodni na szczeblu polityczno-ekonomicznym i geopolitycznym należy uznać, że ów system jest tworem „zimnej wojny” i powstał po II wojnie światowej dzięki aktywności Stanów Zjednoczonych, które były w owym czasie jedynym mocarstwem na świecie. USA wraz z niektórymi państwami Europy Zachodniej podjęły się sformułowania zwartego systemu stosunków międzynarodowych. Podstawą działania było przeciwstawienie się ideologii komunistycznej w wymiarze polityczno-strategicznym i ofensywa ZSRR. Ważnym zadaniem było również niedopuszczenie do destabilizujących napięć i konfliktów w samym systemie zachodnim. Chcąc otrzymać gwarancję prawidłowych stosunków państwa zachodnie postanowiły wyrzec się użycia siły i poddać instytucjonalizacji możliwie wszystkie dziedziny współpracy międzynarodowej¹⁶.

Zachód jest zintegrowana grupa państw, gdzie każde państwo ma swoją rolę i spełnia ją w oparciu o podstawowe założenia i wartości całego systemu, dlatego też możemy mówić o Zachodzie jako systemie w stosunkach międzynarodowych. Występuje wiele powiązań między państwami dotyczących stosunków międzynarodowych co złożyło się na wypracowanie cech systemowości zachodu. Dzięki temu państwa systemu zachodniego po II wojnie światowej wyeliminowały konflikty z użyciem siły, co wpłynęło pozytywnie na dynamikę rozwojową zapewniającą korzystną pozycję tych państw w stosunkach międzynarodowych¹⁷.

Podstawowymi wartościami, którymi kierują się państwa zachodnie są zaawansowany poziom instytucjonalizacji współpracy międzynarodowej, demokratyczno-

¹⁴ Z. Brzeziński, *Strategiczna wizja. Ameryka a kryzys globalnej potęgi*, Kraków 2013.

¹⁵ E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe...*, s.440.

¹⁶ Ibidem,

¹⁷ Ibidem, s.440-441.

-parlamentarny ustroj polityczny, wspólny system wartości kulturowych i duchowych określany mianem kultury zachodniej, wysoko rozwinięta w kategoriach przemysłowo technologicznych gospodarka rynkowa oparta na własności prywatnej¹⁸. Ogólnie można stwierdzić, że system zachodni opiera się na trzech głównych filarach: ustroju demokratycznym, gospodarce rynkowej, instytucjach współpracy międzynarodowej¹⁹.

Ustrój demokratyczny w systemie zachodnim opiera się na idei społeczeństwa obywatelskiego. Duży wpływ na funkcjonowanie owego ustroju ma wysoki poziom rozwoju społeczno-gospodarczego państw Zachodu. Edward Halizak twierdzi iż „doświadczenie tych państw dowodzi, że między tymi dwiema dziedzinami życia państwowego istnieje ścisły związek przyczynowo-skutkowy, ponieważ:

- obniża się poziom konfliktów, wynikający z likwidacji ubóstwa oraz ograniczenia nierówności społecznych;
- rozwija się bardziej równomiernie redystrybucja wartości, takich jak: dochód, czas wolny, wiedza, informacja, pozycja społeczna, władza, zwierzchnictwo narodu;
- następuje rozwój kultury, dzięki skróceniu czasu pracy i rozwojowi „cywilizacji czasu wolnego”, wzrostowi wykształcenia, rozwojowi materialnych środków rozpowszechniania kultury; rozwój kultury ogólnej wpływa z kolei na rozwój kultury politycznej, w ramach której kształtują się orientacje analityczne i racjonalne, a czynnik poznawczy dominuje nad emocjonalnym”²⁰.

Każdy system opiera swoje działanie na pewnych zasadach, system demokratyczny rozwiniętego Zachodu bazuje na czterech: pluralizmu politycznego, suwerenności narodu, państwa prawa, podziału władzy. Wartościami istotnymi dla kultury politycznej Zachodu są: tolerancja etniczna i wolność osobista, gospodarka rynkowa i podobieństwo praktyk biznesu. Za duże osiągnięcie państw Zachodu należy uznać wyeliminowanie postaw nacjonalistycznych po II wojnie światowej oraz to, że nacjonalizm przestał być podstawą polityki państwa²¹. Zasadniczym filarem systemu zachodniego jest także ustrój ekonomiczny państw. Jego fundamentem są gospodarki oparte na instytucjach rynku. Najważniejszymi cechami kapitalizmu zachodniego są relacje i instytucje rynku. Edward Halizak wyróżnia sześć cech charakteryzujących model gospodarki rynkowej państw Zachodu:

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, s.441.

²⁰ Ibidem, s.443.

²¹ Ibidem.

- istnienie rynku oligopolistycznego, na którym dominantą rozwojową są wielkie korporacje międzynarodowe, działające w otoczeniu średnich i drobnych firm;
- znaczny stopień uspołecznienia własności w sferze produkcji w postaci kapitału akcyjnego, w wyniku czego własność osób fizycznych przekształca się we własność osób prywatnych;
- konkurencja pozacenowa (przede wszystkim dzięki postępowi technicznemu i innowacyjności) stanowiąca konsekwencję marketingowej koncepcji zarządzania podmiotami gospodarczymi;
- nowoczesny interwencjonizm państwowy działający w sferze gospodarki rynkowej (głównie przez oddziaływanie państwa na kierunki prac badawczo-rozwojowych i przemian strukturalnych) oraz w rolnictwie i handlu zagranicznym, a także w sferze publicznej (w dziedzinach finansowych z budżetu państwa);
- instytucjonalne zorganizowanie podmiotów gospodarczych w postaci izb przemysłowo-handlowych, rolnych i innych, będących partnerami dla organizacji pracujących (związków zawodowych), a także dla centrum politycznego i administracyjnego państwa;
- tworzenie „społeczeństwa informacyjnego”, w którym informacja funkcjonuje jako czynnik produkcji oraz jako trwały element życia społeczeństwa opartego na umowie społecznej²².

Państwa zachodnie dzięki rozwiniętej gospodarce rynkowej wytworzyły nowy system społeczno polityczny, nazwany terminem państwa dobrobytu (Welfare state) lub społecznej gospodarki rynkowej. Taki rodzaj państwa wyróżnia się dążeniem do pełnego zatrudnienia, wpływaniem na podział dochodów, realizacją zasad sprawiedliwości społecznej przez programy opieki socjalnej, stwarzaniem równych warunków dla wszystkich obywateli²³. Zmianę polityki ekonomicznej państw zachodu możemy dostrzec w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Przejawiała się ona w wycofaniu państwa z bezpośredniego udziału w gospodarce. Wiele programów socjalnych zostało zlikwidowanych lub zredukowanych, ponieważ dążono do uzyskania równowagi budżetu państwa. Pozytywne strony, które wypłynęły dzięki nowej polityce ekonomicznej to m.in.: zwiększenie ilości inwestycji, szybsze tempo wzrostu gospodarczego, spadek inflacji. Jednak powyższe działania miały wpływ na znaczny wzrost bezrobocia, co było jedynym negatywnym skutkiem tej polityki²⁴.

²² Ibidem, s.441.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, s.441-442.

Większość państw Zachodu osiągnęła poziom rozwoju cywilizacyjnego zwany postindustrialnym. Oznacza to, iż głównym źródłem utrzymania społeczeństw tych państw nie jest już produkcja przemysłowa, polegająca na wytwarzaniu przedmiotów, lecz wytwarzanie i przetwarzanie informacji. Najwięcej osób jest zatrudnionych w sektorze usług tj. sektor usług publicznych, komunalnych, finansów, ubezpieczeń, telekomunikacji, informatyki, handlu, turystyki. Sektory te stanowią główną rolę w wytwarzaniu dochodu narodowego. Wpływ na otrzymanie dominującej roli przez usługi w gospodarce miał niezaprzeczalnie rozwój technologii, która umożliwiła automatyzację procesów produkcji w przemyśle, czego skutkiem było zredukowanie liczby osób zatrudnionych i przeniesienie ich do sektora usług. W rozwoju postindustrialnym państw Zachodu duże znaczenie ma technika i nauka. Dyscyplina wiedzy w społeczeństwie postindustrialnym staje się podstawą skoncentrowanego działania i podejmowania jakichkolwiek decyzji²⁵.

Gospodarka rynkowa Zachodu wyróżnia się dużą otwartością i znacznym liberalizmem obrotu gospodarczego z zagranicą. W konsekwencji inwestycje i handel między tymi państwami rosły 2-3 razy szybciej od produktu krajowego. Następstwem owej sytuacji było wytworzenie się poziomu współzależności ekonomicznej nieznanego w innych obszarach. To grono państw jest uznawane przez otoczenie jako harmonijny i zintegrowany system międzynarodowy²⁶.

Ostatnim filarem systemu zachodniego, który pokrótce opiszę są instytucje współpracy międzynarodowej. Gdy porównamy poziom instytucjonalizacji stosunków międzynarodowych w państwach zachodnich do innych regionów jasno możemy zauważyć, że poziom instytucjonalizacji w grupie państw zachodnich jest o wiele większy niż w innych systemach i regionach międzynarodowych. Edward Halizak stwierdza, iż „nie jest to system anarchiczny, lecz pewien rodzaj wspólnoty, w której dzięki wspólnym wartościom i interesom przeważają postawy kooperatywne, zgodne z wypracowanymi zasadami i normami. W systemie zachodnim dosyć łatwo możemy wskazać instytucjonalne spoiwa w dwóch najbardziej istotnych sferach tj. polityczno-wojskowej i gospodarczej. Jeżeli chodzi o sferę polityczno-wojskową będzie to NATO, zaś sferę gospodarczą reprezentować będzie w takim wypadku OECD. Mimo, że o mniejszej rozpiętości, za podstawowe instytucje Zachodu uważane są Unia Europejska i Grupa G-8²⁷.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, s.442-443.

²⁷ Grupa siedmiu najbardziej wpływowych państw świata: Wielka Brytania, Francja, Niemcy, Włochy, Japonia i Stany Zjednoczone (G6, od 1975) i Kanada (G7, od 1976). Przywódcy państw G7 spotykają się na corocznych szczytach gospodarczych i politycznych. Od 1997 do 2014 roku

Mogłoby się wydawać, że kwestią czasu jest wystąpienie konfliktu przez kolizję polityki wewnętrznej państwa z polityką zagraniczną, jednak dzięki dużemu poziomowi sprzężenia obu rodzajów polityk, mechanizm podejmowania decyzji politycznych jest budowany w takim samym stopniu przez czynniki międzynarodowe i wewnątrz krajowe²⁸.

Perspektywy rozwoju systemu euroatlantyckiego

Głównym celem do zrealizowania w polityce zagranicznej USA jest naprawa zaufania na świecie w stosunku do Ameryki. Wpływ na ową sytuację miały na pewno wcześniejsze działania George'a W. Busha, nadwyrężone wzajemne zaufanie, rosnące poczucie autonomii Europy. Czynniki te osłabiły znacząco sojusz Ameryki i Europy. Jednak relacje z Unią Europejską nadal pozostają jednymi z najważniejszych kierunków polityki zagranicznej USA oraz elementem transatlantyckiej wspólnoty i bezpieczeństwa międzynarodowego²⁹. Możemy zgodnie stwierdzić, że Europa wiązała duże nadzieje na nowe otwarcie w relacjach transatlantyckich, gdy do władzy w Stanach Zjednoczonych doszedł Barack Obama. Niestety już od początku swej prezydentury do współpracy z Unią Europejską podchodził on rzeczowo i nieufnie. Barack Obama znał słabości i ograniczenia UE. Zdawał sobie mimo to sprawę z tego, iż w wielu kwestiach może zapewnić jej pomoc. Prezydent USA wytykał Unii trudność podejmowania wspólnych decyzji i odmienne od amerykańskich podejście do niektórych kwestii. Negatywny wpływ na stosunki Stanów Zjednoczonych i Europy miało skupienie się USA na współpracy i dobrych kontaktach z Rosją i Chinami, jednocześnie uznając przy tym, że pomoc i współdziałanie ze strony państw europejskich jest oczywista i nie trzeba nic w tym kierunku czynić³⁰.

Istotnym dla umocnienia roli i rangi Ameryki w świecie była poprawa relacji z Europą, odbudowa znaczenia układu transatlantyckiego, przywrócenia mu spójności i efektywności. Ówczesne i późniejsze wydarzenia na świecie potwierdziły, że Stany Zjednoczone wciąż potrzebują współpracy z Europą zarówno w polityce międzynarodowej, jak i w stabilizacji gospodarki. Przywrócenie pozytywnej atmosfery we wzajemnych relacjach miało nadrzędne znaczenie dla odbudowy silnych więzi

członkiem grupy była także Rosja (w tym czasie działała grupa G8). Po aneksji Krymu przez Rosję, pozostałe państwa grupy postanowiły o zawieszeniu członkostwa Rosji, powracając do formuły G7. Formalnie Rosja została zawieszona 24 marca 2014 r.

²⁸ Ibidem, s.443.

²⁹ J.M. Fiszer (red.), *System euroatlantycki przed i po zakończeniu zimnej wojny. Istota, cele i zadania oraz rola w budowie nowego ładu globalnego*, Warszawa 2013, s. 92.

³⁰ Ibidem.

sojuszniczych. Ameryka liczyła na to, że Europa zacznie się bardziej aktywizować w rozwiązywaniu problemów, a relacje transatlantyckie nie będą się opierać wyłącznie na problemie bezpieczeństwa (czyli NATO), tylko ich charakter stanie się bardziej rzeczowy i będzie dotyczył różnych regionów świata często bardzo odległych od Europy. Państwa europejskie oczekiwały zaś przywrócenia im należytej rangi w polityce amerykańskiej³¹.

Mimo pewnych zachwiań, obecnie strefę transatlantycką możemy uznać za obszar najbardziej zintegrowany pod względem ekonomicznym. „Gospodarki Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych odpowiadają za prawie połowę światowego PKB (47%) i za ponad 30% handlu światowego. W 2011 roku przypadało na nie 25% globalnego eksportu i 31% globalnego importu, ponad połowa bezpośrednich inwestycji zagranicznych, dwie trzecie aktywów bankowych oraz prawie trzy czwarte usług finansowych. Gospodarki UE i Stanów Zjednoczonych cechuje również niezwykły w skali światowej stopień integracji, wyrażający się nie tylko poziomem wymiany handlowej, sięgającej w 2012 roku 702 mld euro, ale również dużym przepływem kapitału i technologii, a nade wszystko wielkością wzajemnych inwestycji, których łączna wartość wynosi ponad 2,4 bln euro. Amerykańskie firmy ponad połowę swoich bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) lokują w Unii Europejskiej, tutaj ich filie odnotowują największe zyski, zatrudniają najwięcej zagranicznych pracowników, a także prowadzą najwięcej projektów badawczo-rozwojowych. Z kolei inwestycje firm europejskich stanowiły w 2012 roku ponad 70% wszystkich ulokowanych w Stanach Zjednoczonych”³². Współpraca gospodarcza USA i Europy znajduje się obecnie na bardzo wysokim poziomie, mimo to planowane jest kolejne pogłębienie jej, a wyrazem tego ma być powołanie do życia Transatlantyckiego Partnerstwa Handlowego i Inwestycyjnego (TTIP). TTIP możemy definiować jako wielką ekonomiczną przestrzeń, na której obowiązywałyby w dużej mierze te same normy i standardy. Umowa o wolnym handlu między Unią Europejską a Stanami Zjednoczonymi ma się przyczynić do trwałego wzrostu gospodarczego. Idea utworzenia transatlantyckiej strefy wolnego handlu pojawiała się po zakończeniu zimnej wojny już kilkakrotnie. Niestety zawsze dotychczas kończyła się fiaskiem już na wczesnym etapie negocjacji. Działo się tak na skutek oporu wpływowych grup interesów, odmiennych systemów regulacyjnych i preferencji społecznych. Dziś zauważalna jest pozytywna aura w stosunkach transatlantyckich, aby gospodarki UE i USA mogły jeszcze bardziej ze sobą kooperować. Wstępne analizy wskazują, że w przy-

³¹ Ibidem, s.93.

³² Ibidem, s.94.

padku zawarcia TTIP korzyści gospodarcze mogą być znaczące dla całego systemu euroatlantyckiego³³.

Poprzez utworzenie Transatlantyckiego Partnerstwa Handlowego i Inwestycyjnego wzmocniłaby się również współpraca atlantycka, która jak na razie opiera się głównie na NATO, strefie bezpieczeństwa, przez co staje się coraz bardziej niepewna w tak energicznie zmieniającym się świecie. Systemowi euroatlantyckiemu obecnie grozi rozpad, możliwe że dzięki TTIP zostałby on zahamowany. Stany Zjednoczone i Unia Europejska stoją dziś wobec wielu poważnych zagrożeń i wyzwań, aby je przezwyciężyć potrzebują dodatkowego spoiwa, które może stanowić gospodarka³⁴.

Ważnym aspektem współdziałania USA i UE jest potrzeba wzmocnienia jednolitego stanowiska Zachodu wobec Rosji. Służyć owej sprawie mogłaby ściślejsza współpraca UE z NATO. Niestety mimo podjęcia wielu rozmów w tej sprawie pomiędzy Unią Europejską i NATO nie została ustalona żadna strategia działania. Wciąż brak jest pomysłu na partnerskie funkcjonowanie tych dwóch fundamentów systemu euroatlantyckiego. Więzy militarne łączące Stany Zjednoczone i Europę słabną. Niestety nawet same kraje Unii Europejskiej nie są jednomyślne w sprawie Rosji. Przyczyniło się to do tego, iż przez pewien okres czasu nie została podjęta konkretna i jednomyślna decyzja w UE odnosząca się do głównych problemów międzynarodowych³⁵.

Bardzo dosadnie, a zarazem celnie wypowiada się Agnieszka Cianciara: „(...) podstawowym problemem z punktu widzenia budowy pozycji Unii na arenie międzynarodowej jest brak jedności i adekwatnej koordynacji między państwami członkowskimi, co owocuje wykorzystywaniem podziałów w łonie UE przez innych graczy. Niemożność wypracowania wspólnego stanowiska i skutecznej obrony własnych interesów owocuje marginalizacją UE w wielobiegunowym świecie zmiennych sojuszy. Przeszłe sukcesy integracji nie są już wystarczającą legitymacją do odgrywania roli współtwórcy nowego ładu. Z powyższym wiąże się narastający problem przywództwa tak na poziomie unijnym, jak i na poziomie państw członkowskich. Tandem niemiecko-francuski nie jest już skuteczny jako motor integracji europejskiej, nie widać alternatywnych koalicji, które mogłyby spełniać taką rolę, a same Niemcy od lata 90 XX wieku stały się „normalnym” członkiem UE: mniej koncentrują się na procesie integracji, a bardziej na swych partykularnych interesach gospodarczych. Z kolei pozycja ponadnarodowej Komisji osłabła na rzecz międzyrząd-

³³ Ibidem, s.95.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem, s.98.

wej Rady Europejskiej, która cierpi na kryzys przywództwa (...). W konfrontacji z pozostałymi globalnymi potęgami, które właściwie bez wyjątku dysponują silnym przywództwem, UE wydaje się skazana na polityczny dryf³⁶.

Prawdziwe będzie więc stwierdzenie, że polityka zagraniczna Unii Europejskiej ma obecnie charakter pasywny i nie przynosi żadnych rezultatów. Wpływ na to mają dwa główne czynniki: przeznaczanie zbyt małych środków na Europejską Służbę Działań Zewnętrznych (500 mln euro) i traktatowy wymóg jedności przy podejmowaniu przez Radę UE decyzji w sprawach zagranicznych. Postanowienia traktatu lizbońskiego miały nadać dynamiki polityce zagranicznej. W tej sprawie została podjęta decyzja o wzmocnieniu pozycji wysokiego przedstawiciela poprzez wprowadzenie go do Komisji Europejskiej jako jej wiceprzewodniczącego i komisarza odpowiedzialnego za stosunki zewnętrzne UE. Kompetencje między wysokim przedstawicielem a przewodniczącym Rady Europejskiej w obszarze polityki zagranicznej UE nie zostały jednak dokładnie określone. Stały przewodniczący nie ma konkretnie określonych zadań w zakresie polityki zagranicznej w odróżnieniu do wysokiego przedstawiciela. Stwierdzić jednak możemy, że Unia posiada pewne zasady i mechanizmy dzięki którym mogłaby prowadzić aktywną politykę zagraniczną. Gdyby UE podjęła takie działania stałaby się atrakcyjnym partnerem nie tylko dla Stanów Zjednoczonych, ale również Chin, Indii, Rosji i innych mocarstw wschodzących. Musi ona zacząć mówić jednym głosem a nie głosami poszczególnych państw członkowskich, które zazwyczaj dbają tylko o własne interesy³⁷.

Istotnym posunięciem UE było wypracowanie strategii dalszego, zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego pod nazwą „Europa 2020”. Jej głównym celem było wspieranie Unii podczas wychodzenia z kryzysu finansowo gospodarczego oraz wypracowanie fundamentów dla jej zrównoważonego rozwoju. 3 marca 2010 roku został opublikowany komunikat „Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu”, tematy poruszone w nim to współpraca państw członkowskich podczas wychodzenia z kryzysu, globalizacja, starzenie się społeczeństwa i racjonalne wykorzystywanie zasobów. W najbliższym czasie będziemy się mogli przekonać czy Unia podoła wyzwaniu i doprowadzi do zwiększenia efektywności oraz innowacyjności gospodarki wspólnotowej. Czynniki które mogą utrudnić UE osiągnięcie powyższego celu to m.in.: nieprzewidywalna sytuacja międzynarodowa, zawirowania na rynkach finan-

³⁶ A. Cianciara, *Wielobiegunowa Europa w wielobiegunowym świecie. Szansa czy wyzwanie dla systemu euroatlantyckiego?*, Warszawa 2012, s. 59–60.

³⁷ J.M. Fiszer (red.), *System euroatlantycki przed i po zakończeniu zimnej wojny. Istota, cele i zadania oraz rola w budowie nowego ładu globalnego*, Warszawa 2013, s. 101.

sowych, gospodarcze i społeczne problemy państw członkowskich. Jednak aby powstrzymać swoją degradację Unia musi podolać postawionym założeniom³⁸.

J.M. Fiszer stwierdza, że Unia Europejska powinna określić na czym polegać będzie jej legitymizacja polityczna, ład demokratyczny, granice geograficzne, model państwa socjalnego, ingerencja imigrantów, ład aksjologiczny i możliwość dalszego rozwoju gospodarczego³⁹. Dobrym wyjściem z sytuacji mogłoby być utworzenie przez UE i NATO wspólnego zespołu polityczno-decyzyjnego. Po przez połączenie militarnych instrumentów NATO i ekonomicznego potencjału UE Zachód zapewniłby sobie interesy w nowym ładzie międzynarodowym⁴⁰.

W polityce międzynarodowej ważnymi aspektami są sytuacja finansowa i potencjał wojskowy. Jak powszechnie wiadomo Unia Europejska nie dysponuje potencjałem wojskowym, gdyż w Europie postępuje demilitaryzacja. Dysponują nim jednak Stany Zjednoczone i NATO. Taka sytuacja ogranicza zdolności UE do prowadzenia samodzielnych działań w zakresie zapobiegania lub przeciwdziałania konfliktom i kryzysom w Europie lub na jej obrzeżach. Skutkiem powyższych działań będzie zmniejszenie sprawności NATO i co za tym idzie rozprężenie systemu transatlantyckiego⁴¹.

Dzięki bilansowi dotychczasowych relacji Europy i USA, a co się z tym wiąże NATO i UE, J.M. Fiszer uważa, że możemy mieć w przyszłości do czynienia z dwoma scenariuszami. Pierwszy z nich to scenariusz optymistyczny „który zakłada, że wraz z końcem obecnego kryzysu finansowego i gospodarczego wszystkie te podmioty utrzymają znaczącą rolę na świecie i będą zacieśniały wzajemne relacje polityczne, wojskowe i gospodarcze. Dzięki temu w wielobiegunowym świecie obszar euroatlantycki pozostanie bastionem dobrobytu i bezpieczeństwa. Taki sojusz państw, oparty na doświadczeniach przeszłości i nakierowany ku przyszłości oraz działający na zasadzie konsensusu obu stron, będzie stanowił realną przeciwwagę dla dynamicznie rozwijających się państw Azji, ale nieposiadających aż tak silnych fundamentów historycznych. Natomiast drugi scenariusz – pesymistyczny, który zakłada postępującą erozję i zmierzch partnerstwa transatlantyckiego, może być dla Zachodu, zwłaszcza dla Europy niekorzystny. Może bowiem dojść do daleko idącej separacji celów oraz polityki obu transatlantyckich partnerów. Stany Zjednoczone ograniczając swoją aktywność międzynarodową i związane z nią budżety (wydatki) odwrócą się od Europy i swoją aktywność skoncentrują na Azji, która wyprzedzi

³⁸ Ibidem, s.103.

³⁹ Ibidem, s.105.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, s. 106.

całkowicie pod względem konkurencyjności europejskie rynki. Pociągnie to za sobą marginalizację NATO, co ujemnie odbije się na bezpieczeństwie Europy i osłabi jej pozycję w wielobiegunowym świecie⁴².”

Uwagi końcowe

Z powyższego artykułu możemy jednoznacznie wywnioskować, że świat powinien opierać się na międzynarodowej współpracy, aby tak się stało potrzebny jest sprawny system euroatlantycki. Należy uczynić wszystko aby podmioty składające się na niego nie zniknęły z areny międzynarodowej. Przed Zachodem jest jeszcze wiele wyzwań z którymi poradzi sobie jedynie dzięki utrzymywaniu bliskich relacji i wspólnym inicjatywom. Państwa Wspólnoty Transatlantyckiej powinny nabyć umiejętność korzystnego współżycia pokojowego, pomimo dzielących ich różnic i uprzedzeń, aby systemowi euroatlantyckiemu nie zagrażała erozja.

⁴² Ibidem, s. 106-107.

Ірина Жук

Національний університет «Острозька академія»

Американізація Європи: запозичення чи копіювання?

У статті досліджується явище американізації, її особливості, тенеза та розвиток. Розглядається зв'язок американської культури з ідеями Європи. Визначається вплив американських цінностей на європейську спільноту.

Ключові слова: американізація, суспільство, цінності, європейська культура, американська культура.

У сучасному світі люди налякані так званою «американізацією», котра, на думку багатьох, загрожує культурам інших країн. Особливо це стосується американізації та ідей Європи та, можна сказати, боротьби американської та європейської культур. На думку багатьох, наслідування моделі суспільного життя США є причиною західного культурного занепаду.

Метою статті є розгляд американізації як суспільного явища та її взаємодію із ідеями Європи.

Американізація – це процес, через який затверджуються американські культурні цінності в інших країнах¹. Поняття «американізація», у деякій мірі, обумовлюється історичними особливостями США у її зовнішній політиці, для якої характерні абсолютизм цінностей, відчуття винятковості і усвідомлення своєї місії поширення свободи і демократії у світі.

Ідею про поширення принципів свободи і демократії як місії США, обґрунтував президент США В. Вільсон. Внутрішня політика В. Вільсона

¹ Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство// Пер. с англ. – М.: Междунар. отношения, 2005.

увійшла в історію як «нова демократія», програма якої ґрунтувалася на трьох принципах: індивідуалізм, свобода особистості та свобода конкуренції.

Після вступу в Першу світову війну «Америка реалізувала безмірну привілею втілення своєї долі і порятунку світу»². Починаючи з доктрини В. Вільсона, американські лідери прямо говорили про експорт масової культури і споживчих товарів як про центральну тему американської глобалізаційної демократичної місії.

З початком холодної війни, за словами американського дослідника Дж. Курта, «американська міць і присутність поширилися по всьому вільному світі (особливо в Західній Європі, Північно-Східній Азії, в Латинській Америці) – та й по всьому світі. Але ще більше міць і присутність Америки поширилися після закінчення холодної війни»³.

У другій половині XIX століття поняття «американізація» розглядалося як соціальний рух, метою якого було повністю асимілювати іммігрантів до американського суспільства⁴. У сучасних публікаціях термін американізація розуміється як процес, через який затверджуються американські культурні цінності в інших країнах. Таке трактування терміну з'явилося в XX столітті в зв'язку з набуттям США статусу наддержави. Особливий розвиток вона отримала в політичній сфері впливу США після закінчення Другої світової війни.

Після розпаду СРСР і остаточного поділу сфер впливу Радянського Союзу і Америки багато дослідників стали говорити про період «Пакс Американа», коли США закріпилися як гегемон системи міжнародних відносин, здійснюючи управління світовими справами за допомогою переважаючої військової сили, економічної і фінансової потужності.

Таким чином, американізація стала неофіційною ідеологією політичної та ділової еліти США, яка визначає роль Америки в світі і співвідносить її з передбачуваними благами, які несе нова ера. В такому випадку американський національний досвід сприймається як універсальний і поширюється на усі країни, тобто можна говорити про глобальну американізацію.

Для позначення процесу американізації часто використовується інший термін – вестернізація. По суті два даних терміни позначають один процес –

² Крашенинникова В. стаття «Блеск и нищета неоконсерватизма». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.globalaffairs.ru/number/n_5747.

³ Kurth J. The Adolescent Empire. America and the Imperial Idea ("The National Interest", Summer 1997, .3).

⁴ Graham, Otis and Elizabeth Koed. Americanizing the immigrant, past and future: History and implications of a social movement// The Public Historian 15 (4), 1993. p. 24–45.

процес перенесення технологій, структур і способу життя західних (європейських) держав в незахідні⁵.

Спочатку процес вестернізації мав на увазі під собою вплив Заходу на інші країни. У другій половині ХХ століття джерело поширення західних зразків, насаджуються або переймати іншими країнами, змінився. Замість Західної Європи їм стали Сполучені Штати Америки.

В якості нового лідера Західного світу, США значно відрізнялися від Британської імперії, також як від континентальних країн Європи. США була країною іммігрантів, на противагу континенту, і не мали колоніального досвіду.

Усі ці фактори призвели до двох особливостей в американському світогляді: по-перше, США сприймає себе як благословенну країну, основною метою якої є намір «зробити світ кращим» та по-друге, в якості інструменту для пристосування світу до стандартів Сполучених Штатів була обрана економічно обґрунтована ідеологія. Її матеріалістичні принципи повинні застосовуватися по всьому світу, включаючи продукування американського стилю свободи і демократії, американського способу життя.

Як приклад очевидності американізації в сучасному світі можна привести такі американські матеріальні символи як: Levi's, Coca-Cola, Marlboro, Nike та ін. Також цей процес може бути відображений в привабливості для суспільства американського способу життя, сленгу і цінностей. Ступінь американізації різна в різних країнах. У деяких країнах вона очевидна і всеосяжна, в інших менш помітна. В одних країнах її цінності охоче сприймаються, тоді як в інших їх активно уникають і остерігаються як загроз традиційних цінностей даної країни.

Західноєвропейські дослідники А. Гобар та Е. Тібо вважають, що проникнення американської масової культури, американізація національних культур Європи являє собою культурну війну⁶. Проте, іноді термін «американізація» вживався у європейському просторі як синонім поняття модернізації, при чому не тільки у площині культури, а й у економічних та соціально-політичних рефлексіях⁷.

⁵ Федотова В.Г. Модернизация «другой» Европы. М., 1997. Модернизация и глобализация: образы России в XXI веке. М., 2002.

⁶ Поликарпов В. Лекции по культурологии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Polikar/index.php

⁷ Харченко В. Американізація та ідея Європи у досвіді конструювання нової соціальної реальності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/admin/Downloads/VKhnpu_filos_2014_43_24.pdf.

Через це важливого значення набуває методологічна вимога розрізнення двох значень поняття «американізації», які мають свої коди комунікативного підключення до ідеї Європи. В. Флук зауважує у цьому зв'язку: «Треба виділити два значення поняття «американізація». Перше обмежується питанням, яке у добу глобалізації стає все більш вторинним, а саме: якій нації належить матеріальне та духовне виробництво та збут їхньої продукції. Але поняття американізації може також означати зростання домінування певного типу «модерної» культури, тоді воно вказує на той факт, що США є першою послідовно «модерною» нацією, завдяки певній історичній констеляції вони стали носієм і мотором розвитку цієї маніфестації Модерну»⁸.

Власне, через це, сам процес американізації в Європі важко зупинити. Розглядаючи його з позиції включеного спостерігача, В. Флук констатує: «Нас не американізують. Ми американізуємо самих себе»⁹. До цього європейців змушує ідея Європи, інноваційні імперативи якої увійшли до ідеї Європи. Сучасна європейська соціальна держава як держава благополуччя (Wohlfahrtsstaat) багато в чому навiana орієнтацією американського суспільства на процвітання, а політична організація США соціал-демократичній концептуалізації «Сполучених штатів Європи», яка стала праобразом ЄС як нової соціально-політичної реальності¹⁰.

Американське суспільство і американська економіка тут розглядаються не у своїй емпіричній даності, а як результат соціально-філософської рефлексії, покладеної в основу цих еталонних моделей розвитку. Американський економіст Л. Туров зауважує: «Якщо ми порівняємо дві найпотужніші економіки світу, то виявиться, що американська перебуває у напруженій добромому стані, а японська – просто у жахливому. Європейська економіка знаходиться десь поміж цими полюсами. Тому Сполучені Штати повинні виконувати функцію локомотива світової економіки»¹¹. США досягли цього насамперед завдяки відкритості усього суспільства до інновацій і ризику. Л. Туров говорить:

⁸ Fluck Winfred. Amerikanisierung und Modernisierung // Transit. Europäische Revue, - N 17– Graz. 1999. – S. 55-71.

⁹ Fluck Winfred. Amerikanisierung und Modernisierung // Transit. Europäische Revue, - N 17– Graz. 1999. – S. 55-71.

¹⁰ Харченко В. Американізація та ідея Європи у досвіді конструювання нової соціальної реальності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/admin/Downloads/VKhnpu_filos_2014_43_24.pdf.

¹¹ Нашою реальністю є світовий ринок. Броніслав Вільдстейн розмовляє з Лестером Туровим// Глобалізація, Європейський Союз та Україна. Незалежний культурологічний часопис. - 2000. - № 19. - С. 5-18

«Найбільша різниця між Штатами та Європою полягає у тому, що, коли ми поглянемо на двадцять п'ять найбільших підприємств у США, виявиться, що вісім з них не існували до 1960 р., а сім з'явилися в останні десять років і досягли вже щонайменше десяти мільярдів доларів річного прибутку. В Європі серед перших з двадцяти п'яти немає таких, які б не існували до 1960 р., і немає жодного, яке б почало працювати упродовж останніх десяти років і досягло десяти мільярдів доларів річного прибутку. Ще гірше з цим у Японії. Ця ситуація ілюструє здібності американців до динамічного розвитку, тобто в найважливішому для сучасної економіки аспекті, де вони виявляються кращими від європейців та японців»¹².

Безперечно, американізація як досвід позаісторичного буття з великими історичними амбіціями є привабливою для європейців які пройшли школу трансцендентальної та політичної романтики. Власне, сама ідея Європи не тільки у її спотворених версіях як суспільства розважання і суспільства споживання, а й в опціях суспільства ризику надихає на експерименти з історією¹³. Відлуння цих пропозицій проливає світло на природу американського магнетизму і ту специфічну ауру, яка супроводжує американізацію на європейському континенті. Наведемо аргументацію німецького філософа П. Слотердайка щодо цієї особливості американізації як процесу і культурної об'єктивації: «Притягальний для цілого світу шарм Америки походить із психополітичної конституції її «суспільства». Вже починаючи з 18-го століття її мешканцям вдалось створити неляйбніанську версію оптимізму, яка і дотепер завжди актуалізується у новий спосіб¹⁴». Через це американізація у європейських суспільствах відбувається знизу, приваблюючи передусім молодь.

Так, американізацію не можна вважати таємно створеним чи невидимим механізмом поглинання іншої культури, це, швидше, процес, рушійною силою якого є індивідуалізм. Цей процес досяг найбільшого розвитку в США з цілого ряду причин. Обіцянка певної форми індивідуалізації пояснює той факт, що американська масова культура викликає великий резонанс в інших суспільствах,

¹² Нашою реальністю є світовий ринок. Броніслав Вільдстейн розмовляє з Лестером Туровим// Глобалізація, Європейський Союз та Україна. Незалежний культурологічний часопис. - 2000. - № 19. - С. 5-18

¹³ Харченко В. Американізація та ідея Європи у досвіді конструювання нової соціальної реальності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/admin/Downloads/VKhnpu_filos_2014_43_24.pdf.

¹⁴ Sloterdijk Peter. Im Weltinnerraum des Kapitals. Für eine philosophische Theorie der Globalisierung. – Frankfurt am Main: Suhrkamp. 2005. –S.415.

які приймають її майже без опору (особливо молодь, яка намагається відійти від традицій).

Таким чином, поняття американізації можна розглядати, з одного боку, як процес адаптації мігрантів до цінностей і способу життя США, а з іншого – американізація це процес, який заснований на прагненні американців використовувати можливості інших країн і нав'язати їм своє бачення світу. Останнє трактування терміну в значній мірі обумовлена домінуючим становищем, яке США займає в світі. «Позиція наддержави створила для Америки стимул до проведення політики, обмеженою тільки власною волею»¹⁵.

Результатом процесу американізації є трансформація цінностей, традицій, способу життя, властивих суспільству, що зазнає впливу, і заміна їх американським стилем життя, цінностями, матеріальними символами. В результаті виникає єдина гомогенна культура на основі американських цінностей.

Однак потрібно зазначити, що змішування, взаємопроникнення елементів різних культур не обов'язково призводить до загальної стандартизації в рамках американізації. Найчастіше національні культури опиняються в стані адаптувати тренди, які є універсальними (наприклад, адаптація ресторану Макдоналдс в Індії до вегетаріанського меню).

Таким чином, абсолютна американізація неможлива, і в американізованому світі будуть існувати ціннісні, лінгвістичні та інші відмінності.

Наведені аргументи свідчать, що дискурс американізації виходить за свої тематичні рамки. Як у негативному, так і у позитивному аспектах він завжди – латентно або відкрито, пов'язаний з ідеєю Європи і надає потужних імпульсів до критичної ревізії її смислів, розширенню її проблемного поля.

Цей дискурс є плідним не тільки у метатеоретичному сенсі, а й у практичній площині як рефлексія перспектив об'єднаної Європи, індикатор інноваційних процесів, без яких неможливо конституювання нової соціальної реальності¹⁶.

Завершити хотілося б словами французького філософа Жака Елюля, який пише, що «культура не може бути універсальною, тому що людина не

¹⁵ Шаклеина Т.В. В чем «призвание» Америки?//журнал «Международные процессы». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/five/003.htm>

¹⁶ Харченко В. Американізація та ідея Європи у досвіді конструювання нової соціальної реальності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/admin/Downloads/VKhnpu_filos_2014_43_24.pdf.

універсальна і вона живе в певному місці і часі, що характеризується історичною, еволюційною, етнічною специфікою»¹⁷.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство// Пер. с англ. – М.: Междунар. отношения, 2005.
2. Крашенинникова В. статья «Блеск и нищета неоконсерватизма». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.globalaffairs.ru/number/n_5747.
3. Нашою реальністю є світовий ринок. Броніслав Вільдстейн розмовляє з Лестером Туровим// Глобалізація, Європейський Союз та Україна. Незалежний культурологічний часопис. - 2000. - № 19. - С. 5-18
4. Поликарпов В. Лекции по культурологии. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Polikar/index.php
5. Федотова В.Г. Модернизация «другой» Европы. М., 1997. Модернизация и глобализация: образы России в XXI веке. М., 2002.
6. Харченко В. Американізація та ідея Європи у досвіді конструювання нової соціальної реальності. [Електронний
7. Шаклеина Т.В. В чем «призвание» Америки?//журнал «Международные процессы». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/five/003.htm>
8. Ellul J. Peut-il exister une culture technicienne?// «La technique. Cahiers Jacques-Ellul», № 2, Bordeaux, 2004, p. 103.
9. Fluck Winfred. Amerikanisierung und Modernisierung // Transit. Europäische Revue, - N 17– Graz. 1999. – S. 55-71.
10. Graham, Otis and Elizabeth Koed. Americanizing the immigrant, past and future: History and implications of a social movement// The Public Historian 15 (4), 1993. p. 24–45.
11. Kurth J. The Adolescent Empire. America and the Imperial Idea (“The National Interest”, Summer 1997, .3).
12. Sloterdijk Peter. Im Weltinnerraum des Kapitals. Für eine philosophische Theorie der Globalisierung. – Frankfurt am Main: Suhrkamp. 2005. –S.415.

¹⁷ Ellul J. Peut-il exister une culture technicienne?// «La technique. Cahiers Jacques-Ellul», № 2, Bordeaux, 2004, p. 103.

Elżbieta Wiśniewska

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Szymona Szymonowica w Zamościu

Współczesny terroryzm a stosunki transatlantyckie

Uwagi wstępne

Terroryzm współcześnie jest zjawiskiem bardzo dynamicznym, cały czas się rozwija i przybiera charakter transgraniczny. Zajął się tą tematyką ponieważ zagrożenie terroryzmem staje się coraz większe, a świat poświęca temu zagadnieniu znacznie więcej uwagi niż kiedyś. Omawiany przeze mnie temat jest bardzo obszerny, jednak praca została podzielona na trzy zasadnicze części, które przedstawiają istotę zagadnienia.

Pierwsza część opisuje definicję i istotę współczesnego terroryzmu. Zostały tam omówione próby zdefiniowania tego zjawiska, a także jego miejsce w historii aż po aktualne znaczenie. W drugiej części przedstawione są skutki ataków terrorystycznych w USA i Europie po 2001 roku, a także działania podjęte przez te państwa w walce z radykalistami. W trzeciej natomiast omówiona została współpraca wspólnoty transatlantyckiej w walce z terroryzmem, najważniejsze interwencje oraz regulacje na szczeblu międzynarodowym.

Definicja i istota współczesnego terroryzmu

Zdefiniowanie terroryzmu nie jest prostym zadaniem. Do chwili obecnej nie udało się tego dokonać m. in. Organizacji Narodów Zjednoczonych, co wiąże się z faktem, że interpretacja tego pojęcia jest różna dla każdego z członków. To, co jedno państwo uważa za działalność terrorystyczną, dla drugiego jest walką narodowowyzwoleńczą. Nic nie wskazuje na to, iż w najbliższym czasie społeczność międzynarodowa przyjmie jednakową definicję terroryzmu. Staje się to wręcz coraz trudniejsze do zrealizowania.

Jednym z trafniejszych wyjaśnień jest definicja zaakceptowana przez państwa europejskie po zamachach 11 września 2001 roku w Stanach Zjednoczonych mówiąca, iż: „działaniami terrorystycznymi są wszelkie celowe akty popełnione przez pojedyncze osoby lub organizacje przeciw jednemu lub kilku państwom lub ludności, w celu zastraszenia oraz poważnego osłabienia lub zniszczenia struktury politycznej, gospodarczej i społecznej kraju”¹. Ponadto terroryzm jest skonstruowany tak, by tworzyć władzę tam gdzie jej nie ma, a poprzez zdobyty siłą rozgłos ma na celu zyskać wpływy, aby dokonać zmian zarówno na szczeblu lokalnym jak i międzynarodowym. Terrorysty tłumaczą swoją przemoc mówiąc, że cel, który został przez nich zaatakowany zagrażał ich religii bądź ideologii, co nie jest oczywiście żadnym usprawiedliwieniem ich zachowań.

Trzeba zaznaczyć, iż aktualna wiedza, która wyodrębnia takie zjawisko jak terroryzm, nie była znana w przeszłości, w związku z tym opisując konkretny akt przemocy nie stosowano tej nazwy. Dziś można polemizować czy dane działania w historii należy określać mianem terrorystycznych. Zapewne takich elementów można by dopatrywać od początków istnienia ludzkości, jednak zjawisko terroryzmu stało się powszechne podczas rewolucji francuskiej i wbrew pozorom kojarzyło się w sposób pozytywny. Działo się tak, ponieważ terroryzm był metodą wprowadzenia pewnego rodzaju porządku po chaotycznym okresie. Miał też na celu zastraszenie przeciwników. Pomimo wielu różnic w znaczeniu obecnym i rewolucyjnym tego pojęcia istnieją także pewne podobieństwa. Terroryzm był i jest zorganizowany, nie działa na oślep, a także jako cel stawiał i w dalszym ciągu stawia sobie stworzenie lepszego społeczeństwa². W kolejnych latach terroryzm wciąż zyskiwał nowe znaczenia. Obecnie zjawisko to stało się powszechne. Istnieją różnego rodzaju organizacje czy grupy zrzeszające swoich zwolenników, którzy z różnych powodów przemocą chcą osiągnąć zamierzone cele. Podsumowując należy stwierdzić, że terroryzm to wynik wieloletniej ewolucji.

Współczesny terroryzm tak naprawdę zapoczątkował swoje działanie w XIX wieku. Przyjął on wtedy niespotykane dotąd rozmiary, a środki po które sięgali jego zwolennicy budziły strach i przerażenie. Jego rozrost miał miejsce w latach 60-tych i do dzisiaj spotykany jest na całym świecie. Rozwój technologiczny dał terrorystom ogromne pole do popisu. Zwiększyła się różnorodność metod działania poprzez transport, łączność czy środki wybuchowe. Zastraszaniu określonej społeczności

¹ R. Kosta, *Terroryzm jako zagrożenie dla bezpieczeństwa cywilizacji zachodniej w XXI wieku*, Toruń 2012, s. 12.

² Tamże, s. 16-17.

sprzyja też fakt, iż informacja o każdym zamachu trafia do mass mediów³. Swoją działalnością organizacje terrorystyczne mają na celu zwrócenie uwagi jak największej ilości grup społecznych w środowisku międzynarodowym. Chcą w ten sposób zyskać nowych sympatyków, a także wymusić na państwach postępowanie, którym rządy krajów będą szkodzić same sobie. Terrorysty liczą, że takie działania przyniosą im uznanie i aprobatę.

Niektórzy uważają, że terroryzm bierze się z niedorozwoju gospodarczego, z braku edukacji, a także z nadmiernej liczby ludności, co w XXI wieku jest wciąż rosnącym problemem. Idąc tym tokiem rozumowania można dojść do wniosku, że jedną z głównych przyczyn istnienia terroryzmu jest nierówny podział świata na biedę i bogactwo, przy czym bogaci stanowią elitę, a zazdrość mniej zamożnych za lepszym życiem łatwo może przeistoczyć się w nienawiść, co prowadzi do zamachów. Jednak nie do końca jest to prawda, ponieważ, w odniesieniu do Europy, za spektakularnymi akcjami terrorystycznymi w ostatnim stuleciu stoją wykształceni, zamożni ludzie⁴.

Warto wspomnieć o obiektach, które są obierane za cel przez terrorystów bowiem nie jest to działanie przypadkowe. Chcąc wyodrębnić grupy docelowe, można dokonać ogólnego podziału na obiekty materialne i ludzi. Ataki na pierwszy z przedmiotów mają za zadanie zakłócenie ich funkcjonowania bądź całkowite zniszczenie. Pośrednio przyczyna się to do zastraszania społeczeństwa, co wymusza spełnianie określonych żądań. Najczęściej są to różnego rodzaju budynki użytku publicznego, środki komunikacji, zakłady produkcyjne czy placówki naukowo-badawcze. W drugiej grupie obiektów, którymi są ludzie, najbardziej narażeni na atak są: funkcjonariusze władz rządowych i publicznych, policja i wojsko, przedstawiciele biznesu, nauki, polityki, a także zwykła ludność, która stanowi najliczniejszą zbiorowość. W przypadku tej ostatniej ataki są losowe, ale przynoszą zazwyczaj największą liczbę ofiar. Terrorysty przy wyborze kierują się tym aby wyznaczone przez nich cele dla nich samych nie stanowiły większego zagrożenia.

Obszary zagrożone terroryzmem i skutki ataków można rozpatrywać na kilku płaszczyznach. Istotna jest dziedzina ekonomiczna, bowiem wiążą się z nią koszty usuwania konsekwencji ataków. Są to między innymi odbudowa zniszczonych budynków, odkażanie terenów, naprawa sprzętu a także zabezpieczenia nowego typu, czego najlepszym przykładem jest sytuacja po 11 września 2001 roku. Wtedy na

³ K. Jaroszyński, B. Wiśniewski, *Terroryzm. Diagnoza, zadania administracji publicznej w przeciwdziałaniu zjawisku*, Bielsko-Biała 2007, s. 39.

⁴ R. Kosta, *Terroryzm jako zagrożenie...*, s. 23-24.

nowo rozpatrywano kwestię zabezpieczeń transportu lotniczego, dokonywano licznych kosztownych udoskonaleń w dziedzinie bezpieczeństwa, które finansowo odczuła znaczna ilość państw, na czele ze Stanami Zjednoczonymi. W następstwie ataków tracą także państwa, których finanse opierają się na zyskach z turystyki. Przykładem tego są Egipt, Liban czy Izrael.

Kolejną płaszczyzną jest aspekt psychologiczno-społeczny. Występuje wtedy poczucie strachu i zagrożenia wśród społeczeństwa. Skutkiem tego mogą być negatywne relacje z mniejszościami narodowymi lub innymi grupami społecznymi, a w skrajnych przypadkach próby wymierzania samosądu. Szokowanie jest sposobem komunikowania się terrorystów ze światem.

Następna jest płaszczyzna organizacyjno-prawna. Terroryzm powoduje wzrost przestępczości i widoczne obniżenie poziomu bezpieczeństwa. Poprzez to konieczne jest ograniczenie swobód obywateli. Po 11 września 2001 roku wiele państw uznało za konieczne wprowadzenie zmian w systemach prawnych, które dotyczyły regulacji wykorzystywania sił zbrojnych w celu walki z terroryzmem. Niekiedy ograniczenia te mogą dotyczyć dostępu do broni czy też niektórych niebezpiecznych artykułów. Zazwyczaj są negatywnie przyjmowane przez społeczność.

Obszar militarny przez działania terrorystyczne narażony jest na osłabienie obronności, a ochrona i uszczelnianie granic wydają się kluczowe w walce, ponieważ funkcjonowanie na terenie danego kraju grup terrorystycznych wzmacnia przymytnie nielegalnej broni i innych środków. Aby skutecznie eliminować terroryzm potrzebna jest także zmiana profilu szkolenia sił militarnych, bądź tworzenie od podstaw konkretnych jednostek specjalizujących się w tej dziedzinie⁵.

Ostatnią jest płaszczyzna polityczna, której zagrożenie terroryzmem przejawia się głównie w osłabieniu pozycji państwa na arenie międzynarodowej lub też w zawahaniu systemu społecznego, a co za tym idzie spadku zaufania do władzy. Może to doprowadzić do powstania ruchów o charakterze nacjonalistycznym bądź też separatystycznym, co wprowadza chaos do sytuacji politycznej w państwie.

Niewątpliwie terroryzm to jeden z najpoważniejszych problemów dzisiejszego świata. Posiada szeroko rozwiniętą płaszczyznę wywiadowczą. Terrorystów przede wszystkim interesują takie informacje jak: sytuacja przeciwnika - głównie państwa, które jest ich celem; poglądy i plany tego kraju w związku kwestią o którą walczą; osoby, obiekty czy instytucje, które mogą być potencjalnie zaatakowane, a także stosunek władz danego państwa do terroryzmu⁶. Można zaryzykować stwierdzenie,

⁵ K. Jaroszyński, B. Wiśniewski, *Terroryzm. Diagnoza...*, s. 54-59.

⁶ <http://www.konflikty.pl/historia/czasy-najnowsze/strategia-i-taktyka-terrorystow/> [11.10.2015]

iz dzisiaj uzyskanie jakiegokolwiek informacji nie jest niemożliwe do zrealizowania. Werbowanie, kontrwywiad czy podsłuch to tylko niektóre ze stosowanych środków.

Terrorystyci, dokonując zamachów, posługują się przeróżnymi metodami. Ich sposób postępowania silnie oddziałuje na społeczeństwo, powodując mylnie określanie danych zachowań jako ataku terrorystycznego. Otóż nie każdy zamach z użyciem bomby jest aktem terroryzmu⁷. Trzeba sobie zatem odpowiedzieć na pytanie: co tak naprawdę można określić mianem zamachu terrorystycznego?

Wyróżnia się najbardziej typowe zidentyfikowane metody działania współczesnych terrorystów:

- Atak z użyciem broni palnej - wykorzystywana jest tu szeroko rozumiana broń strzelecka. Ten typ zamachów obecnie jest popularny w działalności ugrupowań islamskich. Stosując takie ataki głównie chodzi o jak największe straty w ludziach, dlatego dochodzi do nich między innymi w halach odpraw portów lotniczych. Przykładami są porty Wiednia Rzymu czy Tel Avivu.
- Zamach bombowy - daje sprawcy „poczucie bezpieczeństwa” w postaci możliwości dokonania zamachu z dala od miejsca wybuchu. Siła eksplozji powoduje duże zniszczenia, zwykle ze skutkiem śmiertelnym wielu osób. Do największej liczby takich zamachów dochodzi w Izraelu czy Iraku, lecz ostatnio także coraz częściej w Europie. Skrajną odmianą są tzw. „żywe bomby” czyli ludzie przenoszący ładunki na sobie. Podczas detonacji giną. Skonstruowano jednak urządzenia, które potrafią wykryć materiały wybuchowe, co w pewnych przypadkach może zapobiec tragedii.
- Atak z użyciem broni białej - najczęściej preferowany jest przez grupy terrorystyczne nie posiadające odpowiedniego zaplecza, zamachowiec może wejść w posiadane broni białej bez najmniejszego problemu, gdyż nie wymaga to żadnego pozwolenia, a punkty zajmujące się jej sprzedażą są bardzo liczne. Do tego rodzaju zamachów dochodzi najczęściej w Izraelu.
- Porwania środków komunikacji - odnotowano przypadki porwania autokarów z dziećmi czy określonymi grupami pracowników. Byli oni zakładnikami w celu zmuszenia do wykonania określonych żądań, na przykład wypłaty okupu.
- Zamach na życie konkretnych osób - jest to najstarsza forma terroryzmu, cel jest zazwyczaj przewidywalny, a grupy przyznają się do zamachu. Najbardziej narażeni są: urzędnicy administracyjni, policjanci, żołnierze, przywódcy partii czy przedsiębiorcy. Odmianą takich działań jest kidnaping, czyli przetrzymywanie ofiary w odosobnionym nieznanym miejscu aby osiągnąć swoje cele.

⁷ K. Jaroszyński, B. Wiśniewski, *Terroryzm. Diagnoza...*, s. 64.

- Pojmanie zakładników - terroryści przetrzymują pojmane osoby używając ich jako elementu przetargowego podczas negocjacji. Zwykle wzięcie zakładników następuje w sposób nieplanowany wcześniej.
- Sabotaż - jest to potajemne uszkodzanie obiektów czy też produkowanych wyrobów czego przykładem może być zatrucie żywności.
- Atak z użyciem broni masowego rażenia - prawdopodobieństwo użycia tej broni ciągle wzrasta zwłaszcza, że współczesny terroryzm podąża w kierunku maksymalizacji strat, a rozwój techniki sprawia, iż komponenty potrzebne do stworzenia takiego środka stają się powszechnie dostępne.
- Zastosowanie środków promieniotwórczych i broni nuklearnej - ta metoda także staje się coraz bardziej prawdopodobna, gdyż istnieje możliwość zdobycia broni z zasobów państw, które są w nią zaopatrzone. Posiadają ją także kraje, które jawnie popierają terroryzm. Natomiast substancje promieniotwórcze najłatwiej rozproszyć za pomocą tzw. „brudnej bomby” gdzie miesza się dany środek z materiałem wybuchowym. Usunięcie szkód jest bardzo trudne.
- Atak z wykorzystaniem środków chemicznych - Terminem broń chemiczna określa się środki walki, których działanie rażące polega na biochemicznym oddziaływaniu pewnych substancji (nazywa się je bojowymi środkami trującymi) ze składnikami żywych organizmów. Efektem tych oddziaływań są porażenia śmiertelne lub zatrucia. Bojowe środki trujące są więc podstawowym składnikiem broni chemicznej, odpowiedzialnym za masowość porażen⁸. Ta metoda staje się dla terrorystów atrakcyjna, ponieważ koszty jednostkowe są niewielkie w porównaniu z efektem.
- Atak z wykorzystaniem środków biologicznych - W wypadku zagrożeń biologicznych trzeba pamiętać przede wszystkim o tej ich cesze, która stanowi największą groźbę, czyli o możliwości mnożenia się i mutowania swobodnie niezależnie od intencji organizacji/ugrupowania przypuszczających atak. Broń biologiczna jest niezmiernie trudna do kontrolowania, dlatego tak istotne jest, aby w ogóle nie dopuścić do jej użycia (...) bio-czynniki, jako organizmy żywe, obdarzone zdolnością reprodukcji, mogą rozpocząć fazę drugą bio-ataku, która będzie całkowicie spontaniczna⁹.
- Atak przy użyciu zdalnie sterowanych modeli latających - taki model latający może stanowić duże zagrożenie dla zaatakowanego obiektu niszcząc lub znacząco

⁸ T. Nalepa, S. Popiel, *Terroryzm chemiczny*, <http://www.abw.gov.pl/pl/pbw/publikacje/przegląd-bezpieczeństw/310,Przegląd-Bezpieczeństwa-Wewnętrznego-1-2009.html> [11.10.2015]

⁹ K. Liedel, *Bioterroryzm*, <http://www.terroryzm.com/bioterroryzm/#more-338> [11.10.2015]

nie uszkadzając elementy niezbędne do prawidłowego funkcjonowania. Istnieje możliwość katastrofy jeśli zostanie w ten sposób zaatakowany statek powietrzny.

- Atak elektroniczny - jest to jedna z najnowszych form działania terrorystów. Włamują się oni do systemów informatycznych i zakłócają bądź całkowicie uniemożliwiają zarządzanie daną dziedziną. Dzisiaj w dobie zaawansowanego rozwoju technologicznego takie działania prowadzą do sparaliżowania jakiegokolwiek działalności z użyciem komputera.
- Wykorzystanie jako środka opanowanego samolotu - taka metoda jest wcześniej szczegółowo zaplanowana i opracowana, ma na celu uprowadzenie lecącego samolotu a następnie użycie go jako ładunku do zniszczenia wcześniej wybranego obiektu. Ten sposób ataku został po raz pierwszy zastosowany 11 września 2001 roku na World Trade Center.
- Napad i rabunek - ta forma ataku ma za zadanie zdobyć środki finansowe dla działalności terrorystycznej¹⁰.

Terroryzm w USA i Europie w latach 2001-2014

Tragiczne w skutkach wydarzenia z 11 września 2001 roku spowodowały zmianę polityki Stanów Zjednoczonych w walce z terroryzmem z pasywnej na aktywną. Zamach na World Trade Center niewątpliwie przyczynił się do reformy amerykańskich służb specjalnych, a jedną z pierwszych reakcji rządu na atak było powołanie 21 września 2001 roku Biura do Spraw Bezpieczeństwa Krajowego, które od marca 2003 zastąpiło Departamentem Bezpieczeństwa Krajowego i Zintegrowanym Centrum ds. Zagrożenia Terroryzmem. Zamach wrześniowy uwidoczniał słabość systemu, który był odpowiedzialny za ruch graniczny i imigrantów. Wnioskowano o utworzenie sieci baz danych aby dokładniej kontrolować cudzoziemców, czego rezultatem była kontrola biometryczna, która do identyfikowania wykorzystywała odciski palców i zdjęcia. Od momentu dramatycznego zdarzenia, na terenie Stanów Zjednoczonych tylko nieliczne spiski doszły do skutku. Jako przykład bardziej słynnego można przywołać serię listów z bakteriami wąglika, które w sumie spowodowały śmierć pięciu osób. Co ciekawe rozsyłane były równo tydzień po zamachach na World Trade Center¹¹.

Należy jednak powiedzieć, nie umniejszając faktu, iż działania G. W. Busha zdecydowanie pomogły w eliminacji zjawiska terroryzmu w USA, że podczas jego

¹⁰ K. Jaroszyński, B. Wiśniewski, *Terroryzm. Diagnoza...*, s. 65-77.

¹¹ <http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,USA,problemy,Terroryzm> [15.10.15]

prezydentury (2001 - 2009) walka z terroryzmem przybierała niekiedy kontrowersyjne metody. Przykładem tego jest obóz w Guantanamo, gdzie przetrzymywano osoby podejrzewane o działania terrorystyczne, tzw. „wrody kombatanci”. Według tamtejszej administracji nie przysługiwały im prawa określone w Konwencjach Genewskich, poprzez co byli więzieni w ciężkich warunkach, bez wytoczenia zarzutów, bez dostępu do sądów i na czas nieokreślony. 29 czerwca 2006 roku Sąd Najwyższy USA uznał planowane wtedy komisje wojskowe do osądzenia więźniów z Guantanamo za sprzeczne z prawem międzynarodowym jak i amerykańskim. Problematyczna była także kwestia utrzymywania zagranicznych więźniów przez CIA, gdzie przesłuchiowano podejrzanych terrorystów. Po uchwaleniu rezolucji zezwalającej prezydentowi na użycie siły wobec zamachowców, 7 października 2001 roku Stany Zjednoczone rozpoczęły kampanię militarną w Afganistanie, której efektem było obalenie rządów Talibów¹².

Za rządów Baracka Obamy (2009 - obecnie) za głównego wroga w dalszym ciągu uważana jest Al-Kaida, mimo śmierci Osamy bin Ladena. Ważnym dokumentem, który opisuje założenia polityki bezpieczeństwa jest Strategia Bezpieczeństwa Narodowego z 2010 roku, gdzie jednym z głównych celów działania jest budowanie międzynarodowego porządku poprzez silniejszą współpracę międzynarodową z instytucjami i organizacjami na rzecz zwalczania terroryzmu. Rok później została przyjęta Narodowa Strategia USA w zakresie zwalczania terroryzmu, według której kluczową misją jest: ochrona terytorium USA, osłabienie i pokonanie Al-Kaidy, usunięcie jej kryjówek i ideologii, odciecenie grup terrorystycznych od środków finansowych, logistycznych i łączności¹³.

Zamach w Stanach Zjednoczonych wpłynął na zmianę postrzegania terroryzmu na całym świecie. Wojna z terroryzmem, zapoczątkowana po atakach na World Trade Center, skutkuje wzrostem zagrożenia atakami w wielu krajach Europy. Według raportu Europejskiego Urzędu Policji (EUROPOL), opublikowanego 19 kwietnia 2011 roku, na 249 zamachów przeprowadzonych w 2010 roku w państwach UE trzech usiłował dokonać wyznawcy islamu. Zatrzymano 611 osób podejrzanych o działalność w organizacjach uznanych za terrorystyczne, w tym w 179 organizacjach islamskich. Większości aresztowań dokonano w Hiszpanii i Francji¹⁴. W ostat-

¹² http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/raport_bush,323,Wojna_USA_z_terroryzmem_?_kwalifikowany_sukces_Busha [15.10.15]

¹³ <http://www.antyterroryzm.gov.pl/CAT/antyterroryzm/wspolpraca-zagraniczna/stany-zjednoczone/564,Stany-Zjednoczone.html> [15.10.15]

¹⁴ K. Izak, *Zagrożenie terroryzmem i ekstremizmem w Europie na podstawie wybranych przykładów. Terazniejszość, prognoza ewolucji kierunku rozwoju*, <https://www.abw.gov.pl/pl/pbw/publikacje/>

nich latach nastąpił znaczny wzrost osób podejrzanych o terroryzm zaczerpnięty z radykalnego islamu. Dodatkowo niestabilna sytuacja na Bliskim Wschodzie sprzyja migracjom ludności do Europy. Istnieje możliwość, iż wśród uchodźców znajdują się jednostki posądzane o działania terrorystyczne. Obecnie czynnikiem, który nasila terroryzm to tzw. Home grown terrorism czyli rodzimy terroryzm. Jest to dokonywanie zamachów przez europejskich muzułmanów w krajach ich urodzenia. Łatwo można zauważyć, że od lat 2002 - 2003 nasilił się proces radykalizacji muzułmanów. Jako przykład niech posłuży sytuacja, kiedy islamski fanatyk Abu Hamza al-Masri w londyńskim meczecie namawiał do walki ze społeczeństwem i werbował bojowników do dżihadu. Przypuszcza się, iż zamach na metro w Londynie w 2005 roku był powiązany ze wspomnianymi wydarzeniami. Eksperci twierdzą, że popularna wśród terrorystów staje się taktyka samotnego wilka (lone-wolf). Jest to osoba, która działa sama, inspiruje się radykalnym islamem głównie dzięki mediom. Dostrzeżenie takiej jednostki przysparza trudność służbom bezpieczeństwa, ponieważ pozorna asymilacja nie odróżnia jej od reszty społeczeństwa.

Wspólnota transatlantyczna w walce z terroryzmem po 2001 roku

Aby współpraca międzynarodowa mogła być efektywna musiało dojść do uaktualnienia i uzupełnienia obowiązujących ram prawno-instytucjonalnych. Zajął się tym w głównej mierze ONZ (w tym Rada Bezpieczeństwa), mimo że najbardziej decydujący wpływ na kształtowanie przeciwdziałania terroryzmowi miały Stany Zjednoczone. Istotne znaczenie miały dwie rezolucje, które zostały przyjęte niedługo po wydarzeniach wrześniowych. Pierwsza - nr 1368 zezwalała na ataki USA w celu samoobrony prze terrorystami. Druga natomiast - nr 1373 zawierała zasady postępowania państw w walce z terroryzmem, a także mówiła o konieczności weryfikacji deklarowanych działań czyli przedstawianiu raportów odpowiednim jednostkom. Ważny element stanowią regulacje prawne dotyczące zwalczania tego zjawiska: opracowano Konwencję o zwalczaniu terroryzmu nuklearnego¹⁵.

Tworzone regulacje na szczeblu międzynarodowym nie były jedynymi aktami. Działalność podjęto także na poziomie regionalnym, głównie dlatego, iż wcześniejsze ustalenia (sprzed 2001 roku) były mało precyzyjne. Takie działania przyniosły oczekiwane efekty główne w Europie i Stanach. Po 11 września dużą uwagę skierowano nie tylko na zapisy, ale też przede wszystkim na wdrażanie ich w życie. Zna-

przeglad-bezpieczenstw-6/772,Przeglad-Bezpieczenstwa-Wewnetrznego-nr-5-3-2011.html [15.10.2015]

¹⁵ R. Kuźniar, B. Balcerowicz i inni, *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Warszawa 2012, s. 246.

czącą rolę w tej kwestii odegrał powołany na mocy rewolucji 1373 Komitet Antyterrorystyczny. Początkowo stworzony tymczasowo, w 2004 roku został organem Rady Bezpieczeństwa, a jego zadania zostały rozszerzone¹⁶.

Jednym z ważniejszych instrumentów Organizacji Narodów Zjednoczonych w celu regulowania walki z terroryzmem jest Globalna strategia zwalczania terroryzmu przyjęta 8 września 2006 roku. Zaznacza ona cztery kierunki walki z terroryzmem, są to: likwidacja uwarunkowań sprzyjających rozwojowi, zapobieganie, wzmacnianie możliwości państw w walce z terroryzmem oraz zapewnianie poszanowania praw człowieka we wszystkich podjętych działaniach. Nie są to puste słowa, gdyż w każdym z kierunków strategia ta wyznacza konkretne możliwości postępowania jakie powinny być stosowane przez państwa. Warto dodać, że znaczącym elementem są sankcje nakładane na państwa wspierające terroryzm bądź podmioty zaangażowane w taką działalność, na przykład wobec Al-Kaidy, Talibów i współpracujących z nimi grup, których lista jest uaktualniana.

Po zamachach z 11 września zdecydowano się na bardziej radykalne działania niż dotychczas. Środki militarne i działania wojskowe zaczęły być stosowane coraz częściej, co zapoczątkowały USA przy jednoczesnym przyzwoleniu innych państw. Było to oparte na rezolucji 1368, która uznała terroryzm za formę agresji zbrojnej zezwalającej na obronę. W konsekwencji ówczesny prezydent USA G. W. Bush ogłosił globalną wojnę z terroryzmem - Global War on Terror (GWOT)¹⁷. Jest to pojęcie niejasne, ale można wyodrębnić dwa główne znaczenia. W bardziej ścisłym globalna wojna to zbrojne interwencje w krajach gdzie terroryzm jest wspierany bądź nie są one w stanie same sobie z nim poradzić. Natomiast w znaczeniu nieco szerszym jest to coś w rodzaju przenośni aby podkreślić jak duże zagrożenie stanowią terroryści dla bezpieczeństwa międzynarodowego. GWOT w czasie swojego trwania miała dwie zasadnicze interwencje, zapoczątkowane głównie przez USA z ograniczonym wsparciem innych państw.

Pierwszą z nich była ta w Afganistanie (początek w 2001 roku) w celu wykrzystania prawa do samoobrony po zamachach 11 września. Nosiła nazwę Trwała Wolność - Operation Enduring Freedom (OEF). Za główne zadanie postawiono sobie zlikwidowanie bazy, która była odpowiedzialna za Atak na World Trade Center, a także obalenie rządów Talibów¹⁸. Pierwsza część tej interwencji skutkowałą wcześniej założonym zakończeniem rządów talibskich jak i zlikwidowaniem powią-

¹⁶ R. Kuźniar, B. Balcerowicz i inni, *Bezpieczeństwo...*, s. 248-249.

¹⁷ Tamże, s. 249.

¹⁸ Tamże, s. 250.

zanych z Al-Kaidą terrorystów w Afganistanie. W następnych latach misja ta była kontynuowana. W tym samym czasie Rada Bezpieczeństwa zdecydowała o umieszczeniu w Afganistanie Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa (ISAF), co miało na celu ograniczenie zjawiska terroryzmu. Spotkało się to z dużym oporem ze strony Talibów w związku z czym zdecydowano mianem ISAF objąć cały Afganistan i połączyć z OEF¹⁹.

Druga interwencja zapoczątkowana w 2003 roku miała miejsce w Iraku pod nazwą Iracka Wolność - Iraq Freedom. Były to działania USA wraz ze wsparciem przede wszystkim Wielkiej Brytanii. Ta misja wzbudziła znacznie więcej kontrowersji niż poprzednia głównie dlatego, iż decyzję o jej rozpoczęciu oparto na nieprawdziwych informacjach wywiadu o tym, że Irak był sponsorem terroryzmu i nielegalnych niekonwencjonalnych zbrojeń. Interwencja w Iraku również ma swoje etapy. Pierwszy z nich zakończył się pomyślnie, obalono Sadama Husajna, następny stabilizacyjny sprawiał niemałe trudności. Znacznie wzrosła liczba terrorystów, a świat zmienił swoje zdanie co do popierania działań USA. Z upływem czasu zdołano zapanować nad sytuacją, a w 2010 roku zakończyć misję Iraq Freedom. Jednakże faktem jest, iż w dalszym ciągu obecni byli tam amerykańscy żołnierze i miały miejsce ataki terrorystyczne.

Oprócz dwóch głównych wyżej wymienionych działań podejmowane były jeszcze inne, o których warto wspomnieć. Są to misje w Gruzji, Kolumbii czy na Filipinach. Interweniowanie tam polegało na umieszczeniu wyspecjalizowanych jednostek bądź instruktorów aby zwiększyć tamtejsze bezpieczeństwo. Za metodę Global War on Terror uważa się też targeted killing czyli atak przez USA poza granicami państwa osób podejrzanych o terroryzm przy pomocy tzw. UAV - bezzałogowych pojazdów latających²⁰.

Trzeba podkreślić, iż w walce z terroryzmem ważna była współpraca w zakresie wywiadowczym, sądowym i policyjnym. Dochodziło do poradnictwa wywiadowczego na poziomie międzypaństwowym, a także obiegu i ważnych informacji. Istotną rolę odgrywa tutaj współpraca dotycząca wywiadu osobowego (HUMINT) ze względu na to, że zagrożenie terrorystyczne jest często skrzętnie ukrywane wśród społeczności cywilnej. Jeśli chodzi o współpracę na szczeblu sądowym i policyjnym, to dotyczy ona działań śledczych różnego rodzaju, a także wsparcia w schwytaniu podejrzanych i ich sprawiedliwym traktowaniu. W ostatnim czasie zauważyć można zacieśnienie tej współpracy jaki i wzajemnej pomocy, ale po 2001 roku głów-

¹⁹ Tamże.

²⁰ R. Kuźniar, B. Balcerowicz i inni *Bezpieczeństwo...*, s. 251.

nym aranżerem współdziałania były USA. Za wyjątek można uznać jedynie Unię Europejską gdyż po wydarzeniach wrześniowych partnerstwo europejskich służb wywiadowczych nabrało zintensyfikowanej formy, niekiedy współpracowało ze sobą tylko kilka państw tak jak np. w ówczesnej grupie G-5. Dla ulepszenia wspólnej pracy UE wprowadziła jednakowe definicje przestępstw, zwiększyła działania Europolu w zakresie nadzoru nad działaniami w walce z terroryzmem, stworzono stanowisko Europejskiego Koordynatora ds. Zwalczenia Terroryzmu i rozszerzone zostało wspólne działanie w celu kontroli granic Unii. Kluczowe w tym wszystkim było to, że w 2005 roku UE przyjęła Strategię przeciwdziałania terroryzmowi nadając współpracy między państwowej charakter kompleksowy.

Następny aspekt międzynarodowej współpracy antyterrorystycznej to walka z finansowaniem terroryzmu. Istnieją odpowiednie instytucje międzynarodowe zajmujące się zwalczaniem tego zjawiska. Są to: *The Financial Action Task Force* (FATF) - jest to międzyrządowy organ mający na celu promowanie polityki zwalczającej pranie pieniędzy, *The Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism* (MONYVAL) - stanowi główną platformę dla państw nie należących do FATF i jest z nią stowarzyszony, oraz **GRUPA EGMONT** – organizacja nieformalna, która skupia przedstawicieli jednostek analityki finansowej – FIU, najpierw z krajów UE potem również z USA. W 2007 roku została podjęta decyzja o przekształceniu grupy w formalną organizację międzynarodową²¹.

Uwagi końcowe

Bezsporne wydaje się twierdzenie, iż międzynarodowa współpraca w walce z terroryzmem przyczyniła się do realizacji dużej części postawionych celów. Osłabione zostały struktury grup terrorystycznych poprzez co są one pooddzielane od siebie, co w konsekwencji czyni je mniej sprawnymi. Poprzez potępienie terroryzmu na szczeblu międzynarodowym zmniejszyło się także sponsorowanie takich ugrupowań. Niemożliwe jednak jest całkowite zlikwidowanie zjawiska. Terroryzm bardzo dobrze adaptuje się w nowym środowisku, co czyni go praktycznie niezniszczalnym.

Prognoza na najbliższe lata walki z terroryzmem nie jest zbyt optymistyczna. Terroryści w dalszym ciągu będą stanowić zagrożenie, jednak po doświadczeniach z przeszłości i wyciągniętych wnioskach międzynarodowa koalicja antyterrorystycz-

²¹ https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polityka_bezpieczenstwa/zwalczanie_terroryzmu_miedzynarodowego/zagrozenie_terrorystyczne_w_polsce_i_regionie/walka_z_finansowaniem_terroryzmu/page_30054 [18.10.2015]

na powinna kłaść nacisk na czynnik techniczny jak i operacyjny z jednoczesnym ograniczeniem broni militarnej. Zmiana ta miałaby na celu przywrócenie właściwych proporcji poszczególnym dziedzinom stosunków międzypaństwowych.

Reasumując, zjawisko terroryzmu w XXI wieku jest znacznie bardziej złożone niż dawniej. Składa się na to między innymi postęp technologiczny, poziom wykształcenia potencjalnych terrorystów, sytuacja panująca na świecie czy też wzrost radykalizmu w podejmowanych przez nich działaniach. Tak samo jak ewoluowało znaczenie pojęcia jakim jest terroryzm, tak też rozwija się forma jego działania na coraz to nowych płaszczyznach.

Леся Ваколюк

Національний університет «Острозька академія»

Російсько-український конфлікт на Сході України: загроза безпеці Європи?

У статті проаналізовано основні загрози, які несе російсько-український конфлікт для Європи. До уваги взято потенційний розвиток протистояння між країнами НАТО та Росією, «розкол» у західній коаліції щодо врегулювання конфлікту на Донбасі та неефективність сучасної системи міжнародного права.

Ключові слова: російсько-український конфлікт, країни Європи, НАТО, США.

Збройне протистояння між Україною та Росією, яке фактично розпочалося на початку 2014 року з окупації Кримського півострова, і триває до сьогодні у формі інтервенції російських сил на Донбас, вже призвело до ряду негативних наслідків для України. Це, насамперед, людські жертви, економічна стагнація, політична нестабільність і уповільнення євроінтеграційного процесу України. Поряд із цим, конфлікт на Донбасі здійснює значний вплив на політично-економічну ситуацію не лише в своєму регіоні, а й у цілій Європі.

Європейські лідери неодноразово заявляли про те, що наслідки конфлікту на Донбасі можуть мати довготривалий вплив не лише на європейську безпеку, а також міжнародний мир і стабільність. Мова йде про тісний взаємозв'язок між зовнішнім та внутрішнім вимірами безпеки¹. В Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) побоюються, що ситуація на сході України може трансформувати всю структуру безпеки та співробітництва в Європі, яка була

¹ В ЄС заявили, що конфлікт на Донбасі несе загрозу безпеці Євросоюзу [Електронний ресурс] // Преса України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://uapress.info/uk/news/show/48138>.

створена у 1975 році². З огляду на негативний потенціал ситуації на Донбасі, постає питання: які конкретні загрози безпеці постають перед Європою внаслідок російсько-українського збройного протистояння?

Постановка проблеми

Безпека є одним із ключових елементів існування держави, міждержавних союзів та міжнародних відносин загалом. Широкий підхід розглядає поняття «безпека» як умови, за яких сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів не впливає негативно на функціонування та розвиток системи. У випадку реальних загроз, що постають на міжнародній арені (тероризм, загроза війни, глобальні екологічні катастрофи, етнічні та релігійні конфлікти), доцільно говорити про міжнародну безпеку, як систему таких міжнародних відносин, що заснована на нормах права, спільних принципах задля мирного вирішення спільних питань. Ідея безпеки знайшла своє відображення в основному після закінчення «холодної війни» та формування багатополярного світу³. У 1949 році повстав військово-політичний союз – НАТО. Його основними цілями стало утворення системи колективної безпеки в межах Північноатлантичного регіону, забезпечення миру та стабільності, швидке реагування на загрози, що виникають у світі⁴. Пізніше, довгостроковою програмою із будівництва демократичної, мирної Європи став Заключний Акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (1975 рік). Документ включає в себе ряд зобов'язань та стандартів поведінки, що є обов'язковими для усіх членів Організації. Окрім цього, Заключний Акт охоплює принципи щодо зміцнення довіри між державами у військовій, політичній, економічній, культурній та науковій сферах⁵.

Питання безпеки вийшло на новий рівень після утворення Європейського Союзу. Новою структурою у Європі, що доповнювала діяльність НАТО, стала Спільна зовнішня та безпекова політика. Її головним завданням є створення сил та засобів для подальшого розширення можливостей Євросоюзу щодо участі у врегулюванні регіональних та локальних конфліктів (у тому числі поза

² Конфлікт на Донбасі може зруйнувати всю систему безпеки в Європі, вважають в ОБСЄ [Електронний ресурс] // UkrMedia. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://ukr.media/world/226637/>.

³ Heurlin B. International Security [Electronic resource] / B. Heurlin // International Relations – Accessed: <http://www.eolss.net/sample-chapters/c14/E1-35-04-02.pdf>.

⁴ Организация Североатлантического Договора [Электронный ресурс] – Режим доступа к ресурсу: <http://www.nato.int/cps/ru/natohq/index.htm>.

⁵ Organization for Security and Co-operation in Europe [Electronic resource] – Accessed: <http://www.osce.org/>.

межами Європи)⁶. З огляду на високий рівень взаємозалежності політичних, економічних, культурних зв'язків між державами у міжнародному просторі, питання стабільності Європи залежить не лише від стабільності всередині ЄС, а й поза кордонами. Події на Сході України поставили під загрозу європейську систему безпеки. Найяскравіше вони виявляють себе у політичному вимірі.

«Загострення» відносин між США та Росією

Військове протистояння між Росією та Україною, що бере свій початок у 2014 році з анексією Криму та присутнє зараз у вигляді збройного конфлікту на Донбасі, варто розглядати не лише як явище регіонального, а й глобального рівня. В Організації Об'єднаних Націй (ООН) назвали конфлікт на Донбасі таким, що поставив під загрозу безпеку і стабільність в Європі, а також повернув до життя примари «холодної війни»⁷. Таким чином, Росія намагається створити власний «полюс сили», змінити геополітичне розставлення сил на міжнародній арені, протидіяти монопольному становищу, на думку російського керівництва, США у світі та присутності у Європі.

Перешкоджання інтеграційним процесам та розвитку міжнародної співпраці у Європі

К. Уокер, виконавчий директор Міжнародного форуму демократичних досліджень Національного фонду за демократію зі США, заявляє про існування «Доктрини стримування демократії» – політику авторитарних держав щодо країн, що перебувають у стані демократизації. Прикладом держави, що здійснює таку політику, дослідник назвав Росію. Ця політична стратегія характеризується трьома основними компонентами: (1) підриває основні демократичні правила та інститути, що були закріплені в ідеї ліберальної демократії після Другої світової війни; (2) послаблює життєздатність молодих демократичних країн через ускладнення умов для проведення необхідних реформ; (3) систематичні спроби змінити уявлення усього світу про основні

⁶ Шатун В. Оборонна і безпекова політика Європейського Союзу: формування та еволюція [Електронний ресурс] / В. Шатун. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: [file:///C:/Users/ACER/Downloads/Npchdupol_2014_230_218_13%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ACER/Downloads/Npchdupol_2014_230_218_13%20(1).pdf).

⁷ Конфлікт на Донбасі підірвав безпеку та стабільність Європи - генсек ООН [Електронний ресурс] // Comments.ua. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://ua.comments.ua/world/248246-konflikt-na-donbasi-pidirvav-bezpeku-ta.html>.

ідеї демократії та стримати глобальну хвилю поширення демократії⁸. Спроба України вийти із російської сфери впливу та інтегруватися в Євроатлантичні структури наткнулася на жорстке протистояння з боку Російської Федерації. Основними методами російської політики стало застосування агресивних дій «гібридного» типу, спрямованих на утворення зони перманентної нестабільності (так званий «заморожений конфлікт»); інформаційна пропаганда, жертвами якої стало не лише населення України, а й країн Європи; замасковане військове втручання; активізація сепаратистських рухів у Південно-Східних областях України, що були виправдані ідеєю створення «Новоросії».

У випадку України євроінтеграція означала для Росії, по-перше, втрату впливу над об'єктом впливу на пострадянському просторі, а по-друге – шанс на політичну, економічну, культурну трансформацію та модернізацію. Американський політолог З. Бжезінський називає Україну органічною частиною Європи, а плани Росії щодо перешкодження її євроінтеграції – частиною геополітичної стратегії щодо включення її до свого складу у цілях побудови імперії: «Росія можлива як імперія лише разом з Україною, без України Росія буде ставати все більш азійською і продовжить втрачати своє значення як світова наддержава»⁹.

Існування у європейському просторі зони постійної нестабільності перешкоджає нормальному функціонуванню економіки Європейських держав, міжнародній співпраці. Зокрема, Європа зацікавлена у вирішенні конфлікту на Донбасі, тому надає фінансову, мілітарну допомогу українському уряду у цілях подолання кризи, запроваджує не вигідні санкції щодо Росії. Представник Уряду Німеччини, міністр фінансів Вольфганг Шойбле звинуватив Росію в «імперських амбіціях», які суперечать прагненню до глобалізації світової економіки – «Глобалізація та імперії не можуть іти поруч»¹⁰.

Криза ефективності міжнародного права

Істотний внесок у розвиток сучасного міжнародного права як механізму мирного співіснування суб'єктів міжнародної спільноти та вирішення спорів

⁸ Walker C. The New Containment: Undermining Democracy [Electronic resource] / C. Walker // World Affairs. – 2015. – Accessed: <http://www.worldaffairsjournal.org/article/new-containment-undermining-democracy>.

⁹ Бжезінський З. Велика шахівниця / Збігнев Бжезінський. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 236 с.

¹⁰ Криза в Україні сприяє покращенню відносин між Європою та США [Електронний ресурс] // ТСН – Режим доступу до ресурсу: <http://tsn.ua/politika/kriza-v-ukrayini-spriyaye-pokraschennyu-vidnosin-mizh-yevropoyu-ta-ssha-344898.html>.

мирним шляхом, здійснила ООН. Російська агресія проти України мала негативні наслідки для системи сучасного міжнародного права, адже показала його неспроможність дієво та ефективно реагувати на кризові ситуації у світі та Європі зокрема. Складним і проблематичним виглядає процес надання Україні в умовах конфлікту на Донбасі міжнародних гарантій безпеки. Постає також проблема недієвості Ради Безпеки ООН щодо питань урегулювання ситуації в Криму та на Донбасі. Санкціонування будь-якого рішення про застосування сили проти РФ за допомогою резолюції РБ ООН неможливе через наявність у Росії права вето. Таким чином, Рада Безпеки зберігає за собою лише роль механізму, що запобігає санкціонуванню дій, здатних призвести до нової світової війни¹¹.

Здійснивши анексію Криму та втручання на Донбас, Росія тим самим порушила низку ключових міжнародних домовленостей і угод (наприклад, Будапештський меморандум, Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі, норми статуту ООН), що стосувалися принципів непорушності державних кордонів, територіальної цілісності держав, невтручання у внутрішні справи іноземних держав. Такий стан речей підриває інші міжнародні та двосторонні гарантії безпеки між державами, робить їх потенційно недієвими у процесі прийняття потрібних для світової стабільності рішень¹².

«Розкол» між державами-членами НАТО щодо політики Альянсу у відношенні щодо Росії

До принципів функціонування Північноатлантичного Альянсу належить пункт координації дій країн-членів – «Рішення НАТО є виразом колективної волі всіх 28 країн-членів, оскільки всі рішення приймаються на основі консенсусу»¹³. Поточна політична ситуація у Європі є протилежною до тієї, що вимагає НАТО. Суть її полягає в тому, що країни Східної та Західної Європи по-різному сприймають російсько-український конфлікт. У той час як Східна Європа бачить загрозу у намірах Росії поширити свій вплив у регіоні, уряди країн Балтії, Польщі почали збільшувати фінансування обороноздатності. На-

¹¹ Толстов С. Міжнародна безпека України: засоби захисту від зовнішніх загроз в умовах кризи [Електронний ресурс] / С. Толстов // центр исследования армии, конверсии и разоружения. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://cacds.org.ua/ru/comments/543>.

¹² Єрмолаєв А. Український конфлікт і майбутнє світової та європейської безпеки [Електронний ресурс] / А. Єрмолаєв, С. Денисенко // Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна». – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://newukraineinstitute.org/media/news/501/file/crisis_security%20UKR.pdf.

¹³ Организация Североатлантического Договора [Электронный ресурс] – Режим доступа к ресурсу: <http://www.nato.int/cps/ru/natohq/index.htm>.

томість Франція й Німеччина скорочують витрати на оборону, адже також зацікавлені у налагодженні відносин із Москвою (політичний, економічний інтерес)¹⁴. Своєю чергою Альянс після початку конфлікту в Україні також посилив взаємини здебільшого з східноєвропейськими членами НАТО – Польщею, Болгарією, Румунією (операція Atlantic Resolve, що спрямована на підтримання міцного миру і стабільності в регіоні в світлі російської інтервенції в Україну)¹⁵. Схожа позиція серед країн Європи існує у запровадженні санкцій політичного та економічного характеру щодо Росії. «Розкол» західної коаліції є ще однією загрозою як європейській системі безпеки, так і трансатлантичним відносинам, адже мова йде про відсутність єдиної лінії політики, ставлення до конфлікту, що виник на східних кордонах Європейського Союзу.

Висновки

Російсько-український конфлікт значною мірою змінив геополітичну ситуацію в Центральній-Східній Європі через утворення зон перманентної нестабільності на Донбасі та Криму із присутністю російських збройних сил. Однак військово-політичне антагонізм вийшов за межі України та Росії. Можна стверджувати, що існує загроза розгортання відкритого протистояння між Євроатлантичним блоком та Росією. Саме тому поведінка країн НАТО щодо врегулювання конфлікту на території України (зокрема країн ЄС та США) спрямована таким чином, щоб не втручатися напямую і не провокувати виникнення повномасштабної війни у Європі. Під загрозою опинилася також сучасна система міжнародної безпеки, яка потребує реформування, адже показує свою неефективність у вирішенні міждержавних конфліктів та забезпеченні стабільності на континенті дипломатичним шляхом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бжезінський З. Велика шахівниця / Збігнєв Бжезінський. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
2. В ЄС заявили, що конфлікт на Донбасі несе загрозу безпеці Євросоюзу [Електронний ресурс] // Преса України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://uapress.info/uk/news/show/48138>.

¹⁴ Події на Донбасі розділили Європу на захід і схід - Stratfor [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/04/15/7064837/>.

¹⁵ US Department of Defense [Electronic resource] – Accessed: http://www.defense.gov/News/Special-Reports/0514_Atlantic-Resolve.

3. Єрмолаєв А. Український конфлікт і майбутнє світової та європейської безпеки [Електронний ресурс] / А. Єрмолаєв, С. Денисенко // Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна». – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://newukraineinstitute.org/media/news/501/file/crisis_security%20UKR.pdf.
4. Конфлікт на Донбасі може зруйнувати всю систему безпеки в Європі, вважають в ОБСЄ [Електронний ресурс] // UkrMedia. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://ukr.media/world/226637/>.
5. Конфлікт на Донбасі підірвав безпеку та стабільність Європи - генсек ООН [Електронний ресурс] // Comments.ua. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://ua.comments.ua/world/248246-konflikt-na-donbasi-pidirvav-bezpeku-ta.html>.
6. Криза в Україні сприяє покращенню відносин між Європою та США [Електронний ресурс] // ТСН – Режим доступу до ресурсу: <http://tsn.ua/politika/kriza-v-ukrayini-spriyaye-pokraschennyu-vidnosin-mizh-yevropoju-ta-ssha-344898.html>.
7. Организация Североатлантического Договора [Электронный ресурс] – Режим доступа к ресурсу: <http://www.nato.int/cps/ru/natohq/index.htm>.
8. Події на Донбасі розділили Європу на захід і схід - Stratfor [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/04/15/7064837/>.
9. Толстов С. Міжнародна безпека України: засоби захисту від зовнішніх загроз в умовах кризи [Електронний ресурс] / С. Толстов // центр дослідження армії, конверсії и розоруження. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://cacds.org.ua/ru/comments/543>.
10. Шатун В. Оборонна і безпекова політика Європейського Союзу: формування та еволюція [Електронний ресурс] / В. Шатун. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: [file:///C:/Users/ACER/Downloads/Npchdupol_2014_230_218_13%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ACER/Downloads/Npchdupol_2014_230_218_13%20(1).pdf).
11. Heurlin B. International Security [Electronic resource] / B. Heurlin // International Relations – Accessed: <http://www.eolss.net/sample-chapters/c14/E1-35-04-02.pdf>.
12. Organization for Security and Co-operation in Europe [Electronic resource] – Accessed: <http://www.osce.org/>.
13. US Department of Defense [Electronic resource] – Accessed: http://www.defense.gov/News/Special-Reports/0514_Atlantic-Resolve.
14. Walker C. The New Containment: Undermining Democracy [Electronic resource] / C. Walker // World Affairs. – 2015. – Accessed: <http://www.worldaffairsjournal.org/article/new-containment-undermining-democracy>.

Ewelina Wojczuk

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Szymona Szymonowica w Zamościu

Sojusz Północnoatlantycki jako wymiar wspólnoty transatlantyckiej

Uwagi wstępne

Podczas wszystkich dekad funkcjonowania Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego musiała zmierzyć się z różnorodnymi wyzwaniami nieustannie zmieniającego się środowiska bezpieczeństwa. Każda z koncepcji strategicznych Sojuszu Północnoatlantyckiego nieprzerwanie wyróżniała główny cel jego istnienia, jak również opisywała fundamentalne działania w zakresie bezpieczeństwa. Dzięki koncepcjom Sojusz miał możliwość przekształcania się zgodnie z ewoluującym światem, co przyczyniło się do rozwoju międzynarodowego bezpieczeństwa i powszechnej stabilizacji. Koncepcje strategiczne NATO stale były kluczowym elementem polityki bezpieczeństwa i obrony Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, jego wymiaru sił zbrojnych, koncepcji operacyjnych i solidarnych ustaleń w dziedzinie obrony¹.

Geneza Sojuszu Północnoatlantyckiego

Nazwa North Atlantic Treaty Organisation, czyli Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego często zastępowana jest skrótem NATO. Zawarcie owego Traktatu miało miejsce w Waszyngtonie 4 kwietnia 1949 r. Tego dnia, 12 państw - Belgia, Francja, Dania, Holandia, Islandia, Luksemburg, Norwegia, Kanada, Portugalia, USA, Wielka Brytania i Włochy podpisało tzw. Traktat Północnoatlantycki. Składa się on z 14 artykułów².

¹ J. Falecki, *Zapewnienie bezpieczeństwa w świetle koncepcji strategicznych NATO*, [w:] „ANTE PORTAS – Studia nad Bezpieczeństwem”, Ostrowiec Świętokrzyski 2014, nr 1(3), s. 1. http://anteportas.pl/wp-content/uploads/2015/05/Falecki_AP-2014_13.pdf. [25.04.2016].

² <https://pl.wikipedia.org/wiki/NATO>, [24.02.2016].

W preambule wyżej wymienionego Traktatu podkreślone zostaje istotne znaczenie demokratycznych kanonów: „Strony niniejszego Traktatu potwierdzają swą wiarę w cele i zasady Karty Narodów Zjednoczonych oraz pragnienie życia w pokoju ze wszystkimi narodami i wszystkimi rządami. Są zdecydowane ochraniać wolność, wspólne dziedzictwo i cywilizację swych narodów, oparte na zasadach demokracji, wolności jednostki i rządów prawa”³.

Głównym artykułem odnoszącym się do ochronnego charakteru Traktatu Północnoatlantyckiego jest art. 5, który mówi, że „Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub więcej z nich w Europie lub Ameryce Północnej, będzie uznana za napaść przeciwko nim wszystkim i dlatego zgadzają się, że jeżeli taka zbrojna napaść nastąpi, to każda z nich, w ramach wykonania prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, na mocy artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych udzieli pomocy Stronie lub Stronom napadniętym, podejmując niezwłocznie, samodzielnie, jak i w porozumieniu z innymi Stronami działania, jakie uzna za konieczne, łącznie z użyciem siły zbrojnej, w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego”⁴.

Sojusz ten został zawarty w głównym okresie zimnej wojny, któremu towarzyszyły takie wydarzenia jak pierwszy kryzys berliński (blokada Berlina Zachodniego przez Moskwę) i zbrojne przejście władzy w Czechosłowacji przez komunistów (czyli tzw. pucz praski). Z pomysłem na utworzenie NATO pierwsze wystąpiły państwa zachodnioeuropejskie m.in. Paryż i Londyn, które obawiały się ofensywnych aspiracji Związku Sowieckiego. Owe państwa stwierdziły, iż w razie jakiegokolwiek inwazji ze strony sowieckiej nie poradzą sobie same z takim problemem⁵.

Koncepcje strategiczne NATO

Pierwsza koncepcja zawarta przez Sojusz została zamieszczona w dokumencie *Koncepcja strategiczna obrony obszaru Północnoatlantyckiego*, uformowanego w 1950 roku. Nawiązywała ona głównie do obrony terytorialnej, która przedstawiona była w postaci zorganizowanych na szeroką skalę operacji i działań. Świadczy o tym to, że od tego czasu przekształcane w 1957, 1967, 1991, 1999, 2010, 2014 i już niedługo również w 2016 roku. Głównym celem owych spotkań jest określenie za-

³ Traktat Północnoatlantycki, [w:] *Polska-NATO, traktaty, gwarancje, zobowiązania*, Warszawa 1999, s. 89.

⁴ Traktat Północnoatlantycki i ustawa o jego ratyfikacji, Dokument Bura Bezpieczeństwa Narodowego, http://www.bbn.gov.pl/portal/pl/475/257/Traktat_Północnoatlantycki_i_ustawa_o_jego_ratyfikacji.html [05.04.2016].

⁵ E. Haliżak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2006, s. 151.

dań dla NATO, które co jakiś czas muszą być poddawane rewizji czego przyczyną jest nieustająca ewolucja wyzwań w polityce międzynarodowej⁶.

Koncepcje strategiczne z 1957 roku i 1967 zostały zorganizowane przez Komitet Wojskowy NATO. Jednak miały one charakter niejawni i brali w nich udział głównie osoby upoważnione do reprezentowania państwa członkowskiego Sojuszu. Skierowane były natomiast w dużej mierze do przywódców wojskowych⁷.

Amerykański Sekretarz Stanu John Foster Dulles opracował pierwszą koncepcję strategiczną, która nosi nazwę *Strategii zmasowanego odwetu*. NATO przyjęło ją w 1957 roku, a wcześniej została zaakceptowana przez Departament Obrony Stanów Zjednoczonych. Zgodnie z jej nazwą przewidywała zmasowany odwet państw członkowskich Sojuszu, z przyzwoleniem zastosowania wszystkich dostępnych środków wraz z bronią nuklearną, jako kontratak na istotne działania polityczne i militarne państw Układu Warszawskiego. Owa koncepcja została uznana jako dobre wyjście z sytuacji, do czasu gdy Związek Radziecki nie stanie się wystarczająco silny w ataku jądrowym, aby przewyższyć w tych działaniach USA⁸.

Niestety Europa Zachodnia nie mogła długo czuć się bezpiecznie, gdyż już od połowy lat 50 Związek Radziecki wypracował wystarczającą zdolność i środki, aby mieć możliwość przeprowadzenia ostrego ataku jądrowego na państwa Europy Zachodniej. Nawet Stany Zjednoczone nie były już bezpieczne mimo swojej potęgi militarnej, ponieważ przeciwnicy posiadali rakietę balistyczną, która umożliwiała im dostarczenie ładunku jądrowego na tak odległe terytorium jak USA. Związek Radziecki potwierdził swój potencjał wysłaniem w 1957 roku pierwszego satelity na orbitę Ziemi. Te wydarzenia przyczyniły się do poddania wątpliwości *Strategii zmasowanego odwetu* i jej skuteczności⁹.

Sojusz znalazł się w trudnej sytuacji, gdyż Związek Radziecki mógł wszczynać poruszenie w stosunkach międzynarodowych, poprzez działania niewymagające gwałtownej odpowiedzi ze stron NATO jako strażnika bezpieczeństwa Europy Zachodniej ze Stanami Zjednoczonymi na czele. Członkowie Sojuszu Północnoatlantyckiego mogli jedynie ignorować działania Związku, lub podjąć decyzję o nuklearnym oddźwięku¹⁰.

⁶ J. Falecki, *Zapewnienie bezpieczeństwa w świetle koncepcji strategicznych NATO*, [w:] „ANTE PORTAS – Studia nad Bezpieczeństwem”, Ostrowiec Świętokrzyski 2014, nr 1(3), s. 12. http://anteportas.pl/wp-content/uploads/2015/05/Falecki_AP-2014_13.pdf. [25.04.2016].

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, s. 13.

¹⁰ Ibidem.

Po kilku latach członkowie Sojuszu postanowili opracować nową koncepcję strategiczną i w myśl tego w 1961 roku powstała *Strategia elastycznej odpowiedzi*, którą NATO zatwierdziło w 1967 roku. W przeciwieństwie do *Strategii zmasowanego odwetu*, *Strategia elastycznej odpowiedzi* korzystanie z broni nuklearnej traktowała jako ostateczność, a w zamian podkreślała istotę posiadania środków konwencjonalnych które w odróżnieniu do broni nuklearnej dawały możliwość kontrolowania przebiegu konfliktu i jego narastania¹¹.

Bolesław Madej w swojej pracy pt. „Ewolucja strategii militarnej NATO” opisuje trzy fazy narastania konfliktu, jakie uwzględniała *Strategia elastycznej odpowiedzi*:

- I Pierwsza faza była przewidziana na wypadek konwencjonalnego ataku ze strony Układu Warszawskiego, który prawdopodobnie rozpoczęły się od agresji na Niemcy Zachodnie. Zadanie powstrzymania wojsk nieprzyjaciela miało spocząć na konwencjonalnych siłach zbrojnych NATO, stacjonujących w Europie;
- II W wypadku przewagi sił bloku wschodniego nad wojskami Sojuszu bardzo prawdopodobne było przejście do fazy drugiej, czyli zwiększenia zaangażowania sił konwencjonalnych w konflikt i ograniczonego wykorzystania taktycznej broni nuklearnej, jaką była artyleria strzelająca pociskami z ładunkiem jądrowym. Poprzez zamierzoną eskalację konfliktu państwa Paktu Północnoatlantyckiego chciały osłabić wolę walki agresora, uświadomić koszty, jakie będzie musiał ponieść w przypadku kontynuacji konfliktu, i w ten sposób zmusić go do wycofania się;
- III Trzecia faza, czyli zmasowany atak z wykorzystaniem broni nuklearnej na państwa komunistyczne miała zostać wprowadzona w życie jedynie wtedy, gdyby Związek Radziecki pierwszy zdecydował się na wykorzystanie strategicznej broni atomowej. Jako że użycie broni jądrowej miało być ostatecznością, wojska NATO musiały być zdolne do przeprowadzenia odwetowego uderzenia nuklearnego, w przypadku gdyby Związek Radziecki użył broni atomowej jako pierwszy¹².

Sojusz Północnoatlantycki po raz kolejny został zmuszony do reformy koncepcji strategicznej. Przyczyniły się do tego m.in. klęska bloku komunistycznego, zakończenie zimnej wojny oraz coraz to nowsze wyzwania związane z bezpieczeństwem międzynarodowym. W 1990 roku w Londynie miało miejsce spotkanie szefów państw i rządów członków NATO. Państwom Europy Wschodniej i Środkowej zaproponowano pogłębienie kontaktów wojskowych i politycznych na co złożyły

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

się miały regularne kontakty dyplomatyczne pomiędzy owymi państwami i Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego¹³.

Rok później w Rzymie zostało przyjęte porozumienie tzw. *Koncepcja Strategiczna z 1991 roku*. Zreformowana strategia nawoływała do podjęcia współpracy z dawnymi rywalami. Miało to na celu zniwelowanie konfliktów. Priorytetowym celem NATO nadal zostało bezpieczeństwo państw członkowskich, jednak położono też nacisk na zapewnienie pokoju przez Sojusz całej Europie. *Koncepcja Strategiczna z 1991 roku* radykalnie zreformowała NATO, jego struktury i wydatki. Wcześniej tak istotna broń nuklearna została poddana redukcji aż w 80%, a inwestycje w obronność w państwach członkowskich spadły o 25%. Natomiast poziom gotowości bojowej spadł z 90% na 35%. Możemy zauważyć, iż w przeciwieństwie do poprzednich koncepcji strategicznych ta z 1991 roku za istotny czynnik egzystencji międzynarodowej oprócz bezpieczeństwa uznała, także współpracę¹⁴.

Wraz z upływem czasu władze NATO uznały za stosowne poddanie modernizacji *Koncepcji Strategicznej z 1991 roku*. Profesor Kołodziejczyk w artykule „Nowa strategia na nowe stulecie - analiza przed szczytem waszyngtońskim” opisuje pięć zmian jakich podjął się Sojusz, a są to:

- zaproszenie Czech, Polski i Węgier do oficjalnych negocjacji w sprawie przystąpienia do NATO;
- współpraca z Rosją na forum Północnoatlantyckiej Rady Współpracy, w ramach Partnerstwa dla Pokoju czy Akt o Stosunkach Dwustronnych z 27 maja 1997 r.;
- współpraca z Ukrainą na forum Północnoatlantyckiej Rady Współpracy, w ramach Partnerstwa dla Pokoju czy poprzez «Kartę na rzecz Szczególnego Partnerstwa Pomiędzy NATO a Ukrainą»;
- konflikt na Bałkanach w ramach którego zginęło 200 tysięcy osób, ponad 2 miliony ludzi utraciło swoje domy w wyniku czystek etnicznych, a interwencja NATO była niezgodna z obowiązującą wówczas koncepcją strategiczną NATO, bo żadne z państw Sojuszu nie zostało zaatakowane;
- pojawienie się nowych zagrożeń stwarzanych przez państwa zbójckie i upadłe, proliferacja broni masowego rażenia oraz inne zagrożenia ponadnarodowe, takie jak spory etniczne lub religijne¹⁵.

Podczas szczytu w Waszyngtonie, który odbył się w 1999 roku została przyjęta następna „*Koncepcja Strategiczna NATO*”. Javier Solana (w latach 1999–2009 wy-

¹³ Ibidem, s. 14.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, s. 14-15.

soki przedstawiciel do spraw wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa i sekretarz generalny Rady Unii Europejskiej) podsumował, że koncepcja ta ma służyć pomocą NATO podczas jego zmagania się z wyzwaniami czekającymi w przyszłości. Podkreślił także, iż owa koncepcja strategiczna poszerzyła horyzonty działania Sojuszu, ponieważ odchodzi się w niej od obronności zbiorowej w zamian za działania gwarantujące bezpieczeństwo w Europie i wspomaganie demokratycznych wartości, również poza granicami Sojuszu Północnoatlantyckiego¹⁶.

Rozległe podejście do kwestii związanych z bezpieczeństwem bardzo wyróżniało „*Koncepcję Strategiczną NATO*” na tle poprzednio zawartych umów. Akcentowała ona istotne znaczenie współpracy z innymi państwami podzielającymi plany Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego. Koncepcja z 1999 roku precyzyjnie określała zadania i cele NATO z jednoczesnym opisem czekających Sojusz zagrożeń i prób sił w odniesieniu do bezpieczeństwa. W owej koncepcji zostały opracowane instrukcje do dalszego przystosowania sił zbrojnych NATO¹⁷.

Główny cel Sojuszu Północnoatlantyckiego nie został zmieniony, nadal było to zagwarantowanie bezpieczeństwa państwom członkowskim, które miało swoje odzwierciedlenie w zapewnieniu równowagi w regionie a bezpieczeństwo Ameryki Północnej jest uzależnione z bezpieczeństwem Europy.

Koncepcja w swoich zapisach eksponowała wzajemną współpracę i zaangażowanie członków NATO, uwzględniając możliwość dialogu i wspólnych działań z państwami podzielającymi cele Sojuszu. Mimo nawoływania do solidarności koncepcja z 1999 roku przychylnie odnosiła się do suwerennych działań państw członkowskich. Wypracowano tzw. zasadę zbiorowego wysiłku, która do podstaw zaliczała:

- zintegrowaną strukturę wojskową;
- procedury konsultacyjne;
- formacje wielonarodowe;
- zintegrowaną strukturę wojskową;
- zintegrowany system obrony przeciwlotniczej;
- planowanie obronne i operacyjne;
- wspólne finansowanie;
- wspólne standardy w dziedzinie wyposażenia, zaopatrzenia i infrastruktury;
- równowagę sił i odpowiedzialności;

¹⁶ Ibidem, s. 15.

¹⁷ Ibidem.

- wspólne doktryny¹⁸.

Twórcy „*Koncepcji Strategicznej NATO*” z 1999 roku wzięli pod uwagę szybkość nieustającej ewolucji i rozwoju świata. Dlatego też uznali za ważne podjęcie współpracy z wieloma państwami w ramach prowadzenia tzw. polityki „otwartych drzwi”. Państwami tymi były min. kraje Dialogu Śródziemnomorskiego, Rosja, Ukraina. NATO zależało na pozyskaniu nowych członków Sojuszu. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego mogła liczyć na wsparcie innych międzynarodowych instytucji takich jak Unia Europejska Organizacja Narodów Zjednoczonych oraz Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Dzięki współpracy polegającej na wzajemnym uzupełnianiu się owe organizacje mogły liczyć na ogólne bezpieczeństwo, ponieważ NATO zadeklarowało, iż w razie jakiegokolwiek sytuacji kryzysowych wspólnie z wcześniej wymienionymi instytucjami rozwiąże powstały problem, za pomocą środków politycznych jak i militarnych gdy zajdzie taka potrzeba¹⁹.

Aby osiągnąć założone cele Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego zawarła w koncepcji z 1999 roku konkretne działania, które miały się do tego przyczynić. W oparciu o pracę płk dr Janusza Faleckiego pt „Zapewnienie bezpieczeństwa w świetle koncepcji strategicznych NATO” możemy wymienić następujące czynności:

- utrzymywanie gotowości do zapewnienia bezpieczeństwa zgodnie z postanowieniami art. 5 i 6 Traktatu Waszyngtońskiego;
- budowanie bezpieczeństwa obszaru euroatlantyckiego, opartego na rozwoju demokratycznych instytucji i zaangażowaniu w pokojowe rozwiązywanie sporów;
- służenie jako forum konsultacji we wszystkich istotnych zagadnieniach, włączając w to zdarzenia mogące stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa członków;
- utrzymywanie gotowości do aktywnego uczestnictwa w zapobieganiu konfliktom i udziału w zarządzaniu kryzysowym, poprzez, między innymi, stosowne działania operacyjne, w każdym przypadku, zgodnie z art. 7 Traktatu Waszyngtońskiego;
- poszanowanie słuszych interesów bezpieczeństwa innych państw i poszukiwanie sposobów pokojowego rozwiązywania sporów zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych;
- propagowanie partnerstwa, współpracy i dialogu z innymi krajami obszaru euroatlantyckiego;

¹⁸ Ibidem, s. 16.

¹⁹ Ibidem, s. 15-16.

- promowanie pokojowych i przyjacielskich stosunków międzynarodowych i wspieranie demokratycznych instytucji²⁰.

Podejście Sojuszu do tematyki broni nuklearnej było takie samo jak w założeniach wcześniejszej koncepcji strategicznej z 1991 roku. NATO deklarowało zachowanie tych sił na najniższym poziomie, aby w ten sposób zapobiec wojnie, przy jednoczesnym zapewnieniu bezpieczeństwa Sojuszowi. Koncepcja z 1999 roku akcentowała, że potencjał nuklearny, który posiada NATO nie jest wycelowany przeciwko żadnemu państwu²¹.

Po kilku latach rozpoczęły się dyskusje na temat rewizji „*Koncepcji Strategicznej NATO*” z 1999 roku. Wpływ na to miały min. wydarzenia w USA z 11 września 2001 roku, w Hiszpanii z 11 marca 2004 r., w Wielkiej Brytanii z 7 lipca 2005 r. Niektórzy członkowie Sojuszu dokonali analizy własnych koncepcji strategicznych i doszli do wniosku, iż dokonanie zmiany w postanowienia z 1999 roku jest uzasadnione. Niestety zdania na ten temat były podzielone. Jednak po pewnym czasie członkowie NATO doszli do porozumienia i wspólnie stwierdzili, iż wniesienie poprawek do „*Koncepcji Strategicznej NATO*” z 1999 roku powinno mieć miejsce²².

Została powołana tzw. Grupa Mędrców (12 niezależnych ekspertów pochodzących z różnych państw członkowskich), której zadaniem było prowadzenie konsultacji i sporządzenie raportu, który miał wpłynąć na późniejszy kształt nowej koncepcji. Owy dokument został następnie przedstawiony sekretarzowi generalnemu NATO. On natomiast na jego podstawie opracował własny raport na temat założeń nowej koncepcji. Kolejno skonsultował go z państwami członkowskimi Sojuszu i przygotował wstępny projekt koncepcji który omówił ze Stałymi Przedstawicielami państw członkowskich przy NATO i tak opracowany dokument został zatwierdzony przez członków Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego podczas Szczytu mającego miejsce w Lizbonie, w listopadzie 2010 roku²³.

„*Koncepcja Strategiczna NATO*” z 2010 roku potwierdzała zobowiązanie między państwami członkowskimi do wspólnej obrony przed atakiem, uwzględniając nowopowstałe zagrożenia. Zapobieganie kryzysom i stabilizacja sytuacji na arenie międzynarodowej ma być dokonywane wraz z partnerami międzynarodowymi NATO w szczególności z Unią Europejską i Organizacją Narodów Zjednoczonych. Koncepcja z 2010 roku tak samo jak te z poprzednich lat zobligowała Sojusz do poparcia celu tworzenia warunków dla świata bez broni nuklearnej, jednak podkre-

²⁰ Ibidem, s. 16.

²¹ Ibidem, s. 18.

²² Ibidem, s. 18-19.

²³ Ibidem, s. 19.

ślała również, iż dopóki broń ta istnieje Sojusz będzie mieć charakter porozumienia nuklearnego. Polityka „otwartych drzwi” ma być nadal kontynuowana, a NATO i jego struktury wciąż będą poddawane reformie, aby być jeszcze bardziej skuteczne, dzięki czemu obywatele całej Europy będą czuć się bezpiecznie²⁴.

Na stronie internetowej Biura Bezpieczeństwa Narodowego zostało przedstawione tłumaczenie „*Koncepcji strategicznej obrony i bezpieczeństwa członków Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, przyjętej przez szefów państw i rządów w Lizbonie*”. Składa się ona z 38 bloków tematycznych takich jak: główne zadania i zasady, środowisko bezpieczeństwa, obrona i odstraszenie, bezpieczeństwo poprzez zarządzanie kryzysowe, promowanie międzynarodowego bezpieczeństwa poprzez współpracę, otwarte drzwi, partnerstwa, reforma i transformacja, sojusz XXI wieku. Niżej wymienię główne zadania i zasady:

- Fundamentalnym i trwałym celem NATO jest zagwarantowanie wolności i bezpieczeństwa wszystkich członków z wykorzystaniem politycznych i wojskowych środków. Dzisiaj Sojusz pozostaje zasadniczym źródłem stabilności w nieprzewidywalnym świecie.
- Państwa członkowskie NATO tworzą unikatową wspólnotę wartości, przywiązaną do zasad wolności jednostki, demokracji, praw człowieka i praworządności. Sojusz jest jednoznacznie przywiązany do celów i zasad Karty Narodów Zjednoczonych i Traktatu Waszyngtońskiego, które uznają nadrzędną odpowiedzialność Rady Bezpieczeństwa za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.
- Polityczne i wojskowe więzi między Europą a Ameryką Północną funkcjonują w NATO od czasu jego utworzenia w 1949 roku; więź transatlantycka jest jak zawsze silna i ważna dla zachowania euroatlantyckiego pokoju i bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo członków NATO po obu stronach Atlantyku jest niepodzielne. Będziemy nadal bronić go razem, na bazie solidarności, wspólnego celu i uczciwego rozłożenia powinności.
- Współczesne środowisko bezpieczeństwa obejmuje szeroki i zmieniający się zestaw wyzwań dla bezpieczeństwa terytorium i ludności NATO. W celu zapewnienia ich bezpieczeństwa Sojusz musi i będzie kontynuować efektywnie realizację trzech głównych zadań, które łącznie przyczyniają się do zagwarantowania bezpieczeństwa członkom Sojuszu, zawsze zgodnie z prawem międzynarodowym:

²⁴ „*Koncepcja strategiczna obrony i bezpieczeństwa członków Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, przyjęta przez szefów państw i rządów w Lizbonie*”. Tłumaczenie BBN: Andrzej Juszcak, 17 stycznia 2011 r., https://www.bbn.gov.pl/pl/wydarzenia/2694_dok.html. [28.04.2016 r.].

- Obrona zbiorowa. Członkowie NATO będą zawsze udzielać sobie pomocy w wypadku ataku, zgodnie z Artykułem 5 Traktatu Waszyngtońskiego. Zobowiązanie to pozostaje zdecydowane i wiążące. NATO będzie odstraszało i broniło przed groźbą agresji i przed wyłaniającymi się wyzwaniem bezpieczeństwa tam, gdzie zagrażają one fundamentalnemu bezpieczeństwu sojuszników i Sojuszu jako całości.
- Zarządzanie kryzysowe. NATO ma unikatowy i sprawny zestaw politycznych i wojskowych zdolności, aby reagować na pełne spektrum kryzysów – przed, w czasie i po konfliktach. NATO będzie: aktywnie stosować odpowiednią kombinację politycznych i wojskowych narzędzi w celu udzielania pomocy w opanowywaniu rozwijających się kryzysów, które mogą oddziaływać na bezpieczeństwo Sojuszu, zanim nastąpi ich eskalacja w konflikty; wygaszać trwające konflikty, które wpływają na bezpieczeństwo Sojuszu; wspierać umacnianie stabilności w sytuacjach pokonfliktowych, tam gdzie przyczynia się to do bezpieczeństwa euroatlantyckiego.
- Bezpieczeństwo kooperatywne. Zewnętrzna sytuacja polityczna i bezpieczeństwa wpływa na Sojusz i sam Sojusz może ją kształtować. Sojusz będzie aktywnie angażował się na rzecz umocnienia międzynarodowego bezpieczeństwa poprzez partnerstwo z właściwymi państwami i innymi organizacjami międzynarodowymi, poprzez aktywne wnoszenie wkładu do kontroli zbrojeń, nieprolifracji i rozbrojenia, i poprzez utrzymanie drzwi do członkostwa w Sojuszu otwartych dla wszystkich europejskich demokracji, które spełniają standardy NATO.
- NATO jest unikatowym i zasadniczym transatlantyckim forum konsultacji we wszystkich sprawach, które dotyczą terytorialnej integralności, politycznej niezależności i bezpieczeństwa wszystkich jego członków, jak stanowi to Artykuł 4. Traktatu Waszyngtońskiego. Każda kwestia bezpieczeństwa będąca przedmiotem zainteresowania któregoś z członków może być poddana pod rozagę w NATO w celu dzielenia się informacją, wymiany poglądów i, tam gdzie to właściwe wypracowania wspólnego podejścia.
- W celu możliwie skutecznej i sprawnej realizacji pełnego zakresu misji NATO, sojusznicy będą angażować się w ciągły proces reform, modernizacji i transformacji²⁵.

Kolejnym spotkaniem Rady Północnoatlantyckiej na szczęblu głów państw i szefów rządów był szczyt w Walii, 4-5 września 2014 roku. Miał on miejsce pod-

²⁵ Ibidem.

czas całkowitej zmiany środowiska związanego z bezpieczeństwem, na co wpływ miała agresja rosyjska na Ukrainę. NATO skupiło się na przygotowaniach do głównego zadania Sojuszu czyli do zespołowej obrony. Owy konflikt rozgrywał się po sąsiedzku Sojuszu, dlatego też nie mógł on pozostawać obojętnym na zaistniałą sytuację. Jednak nie tylko powyższe wydarzenia zaniepokoiły państwa członkowskie NATO, zwróciły one uwagę także na niestabilną sytuację u sąsiadów na południu tj. od Bliskiego Wschodu po Afrykę Północną²⁶.

Aby sprawnie reagować na nowe wyzwania Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego zatwierdziła Plan Gotowości NATO. Zawarty w nim został opis środków koniecznych do reagowania na negatywne zmiany w środowisku bezpieczeństwa. Jest on odpowiedzią na agresywną politykę Rosji. Plan ten zawiera również odpowiedź na zagrożenia pochodzące z sąsiedowania z Bliskim Wschodem i Afryką Północną. Plan Gotowości NATO wzmacnia kolektywny charakter obrony Sojuszu²⁷.

Sojusz powinien posiadać pełną zdolność do sprostania wyzwaniom w dziedzinie bezpieczeństwa, ze względu na to głowy państw i szefowie rządów członków Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego podjęli wiele istotnych decyzji aby jeszcze bardziej uskutecznić obronność NATO. W *Deklaracji szczytu walijskiego złożonej przez Szefów Państw i Rządów uczestniczących w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej w Walii 5 września 2014 r.* znajdującej się na stronie Biura Bezpieczeństwa Narodowego możemy przeczytać ich wypowiedź odnoszącą się do konkretnych działań, które przyczynią się do wprowadzenia w życie powyższych założeń: „Planujemy znaczące wzmocnienie zdolności naszych Sił Odpowiedzi NATO (NATO Respons Force, NRF) przez utworzenie pakietu sił zdolnych do szybkiego przemieszczania się i reagowania na potencjalne wyzwania i zagrożenia. W ich ramach utworzone zostaną Siły Natychmiastowego Reagowania NATO (Very High Readiness Joint Task Force, VJTF), nowe sojusznicze siły połączone, zdolne do rozmieszczenia w ciągu kilku dni i udzielenia odpowiedzi na pojawiające się wyzwania, szczególnie na peryferiach terytorium NATO. Grupa składać się będzie z komponentu lądowego z odpowiednimi siłami powietrznymi, morskimi i specjalnymi. Gotowość elementów VJTF będzie sprawdzana w ramach ćwiczeń ogłaszanych z krótkim wyprzedzeniem. Ustanowimy również trwającą przez cały czas obecność odpowiednich elementów dowodzenia i kierowania, wraz ze środkami

²⁶ S.Koziej, P. Pietrzak, *Szczyt NATO w Walii: uwarunkowania, rezultaty, wnioski dla Polski*, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/11-29%20koziej%20pietrzak.pdf>. [29.04.2016].

²⁷ *Deklaracja szczytu walijskiego Złożona przez Szefów Państw i Rządów uczestniczących w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej w Walii 5 września 2014 r. (tłumaczenie robocze)*, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/Deklaracja%20szczytu%20walijskiego.pdf>. [30.04.2016].

wsparcia, na terytoriach wschodnich sojuszników, z rotacyjnym udziałem ze strony sojuszników, skoncentrowaną na planowaniu i ćwiczeniu scenariuszy kolektywnej obrony. W razie potrzeby zagwarantują one również wzmocnienie państw sojuszniczych położonych na peryferiach NATO w celu odstraszenia i kolektywnej obrony. Zwiększymy też zdolność NATO do szybkiego i skutecznego wzmocnienia tych sojuszników, w tym przez przygotowanie infrastruktury, wyprzedzające rozmieszczenie sprzętu i zasobów oraz wyznaczenie określonych baz. Odpowiednie wsparcie ze strony państwa-gospodarza (host nation support) będzie istotne w tym względzie. Zapewnimy ponadto odpowiednią gotowość i zwartość naszych sił sojuszniczych, niezbędną do prowadzenia pełnego zakresu misji, w tym odstraszenia przed agresją na członków NATO i demonstrowania gotowości do obrony terytorium NATO. Wzmocnimy Stałe Morskie Siły Zadaniowe (Standing Naval Forces), aby wspierać morską świadomość sytuacyjną i móc prowadzić pełne spektrum konwencjonalnych operacji morskich.”²⁸

Jeśli chodzi o sytuację na Ukrainie NATO wypowiada się na ten temat jednym głosem stwierdzając, iż „W najbardziej zdecydowany sposób potępiamy eskalującą, nielegalną interwencję zbrojną Rosji na Ukrainie i domagamy się, aby Rosja powstrzymała swoje działania i wycofała swoje siły z terytorium Ukrainy oraz z pozycji wzdłuż ukraińskich granic. Pogwałcenie suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy stanowi poważne naruszenie prawa międzynarodowego i istotne wyzwanie dla bezpieczeństwa euroatlantyckiego. Nie akceptujemy i nie zaakceptujemy nielegalnej i nieuprawnionej „aneksji” Krymu przez Rosję. Domagamy się, aby Rosja przestrzegała prawa międzynarodowego oraz swoich międzynarodowych obowiązków; zakończyła bezprawną okupację Krymu; powstrzymała się od agresywnych działań przeciwko Ukrainie; wycofała swoje wojska; wstrzymała przepływ uzbrojenia, wyposażenia, ludzi i pieniędzy przez granicę dla separatystów i zaprzestała podsycania napięcia wzdłuż granicy oraz na terytorium Ukrainy. Rosja musi użyć swojego wpływu na separatystów, aby doprowadzić do deeskalacji sytuacji i przedsięwziąć określone kroki, aby umożliwić polityczne i dyplomatyczne rozwiązanie, które będzie honorować suwerenność, integralność terytorialną i uznane międzynarodowo granice.”²⁹

Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego postanawia również patronować sankcje nałożone na Rosję przez Unię Europejską, „państwa grupy G7 oraz inne sankcje, które stanowią kluczową część ogólnego, międzynarodowego wysiłku ma-

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

jącego na celu powstrzymanie destabilizującego oddziaływania Rosji, skłonienie jej do deeskalacji sytuacji i wypracowania politycznego rozwiązania kryzysu powstałego w wyniku jej działań. Na wspomniany wysiłek składają się decyzje podjęte przez sojuszników, włącznie z Kanadą, Norwegią i Stanami Zjednoczonymi oraz UE, o ograniczeniu dostępu rosyjskim państwowym instytucjom finansowym do rynków kapitałowych, ograniczenia w handlu uzbrojeniem, wprowadzeniu restrykcji dotyczących eksportu produktów podwójnego przeznaczenia, ograniczeniu rosyjskiego dostępu do wrażliwych technologii z sektora obrony i energetyki oraz inne środki.”³⁰

Swoją decyzję Sojusz Północnoatlantycki tłumaczy następującymi słowami: „Przez ponad dwie dekady NATO starało się budować partnerstwo z Rosją, w tym przy użyciu mechanizmu Rady NATO-Rosja (NATO-Russia Council), przewidzianych w Akcie Stanowiącym NATO-Rosja (NATO-Russia Founding Act) oraz Deklaracji Rzymskiej (Rome Declaration). Rosja nie dotrzymała swoich zobowiązań oraz pogwałciła prawo międzynarodowe, niszcząc zaufanie leżące u podstaw naszej współpracy. Decyzje, które podjęliśmy na szczycie, są wyrazem naszego poszanowania dla architektury bezpieczeństwa europejskiego opartej na zasadach (rule-based European security architecture).”³¹

NATO jednak nadal nie wyklucza możliwości podjęcia partnerskiej współpracy z Rosją, która opierać by się miała na poszanowaniu prawa międzynarodowego. Dążenie do nawiązania konstruktywnych relacji z Rosją nie zostanie zaprzestane. Sojusz podkreśla także, iż nie zmierza do konfrontacji z Rosją i nie chce być przez nią traktowany jako zagrożenie³².

Drugim istotnym problemem poruszonym na szczycie w Walii była narastająca niestabilność w całym Regionie Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Za główny cel Sojusz obiera sobie zapewnienie pokoju i stabilności w tym regionie. Jednak zarazem podkreśla, że będzie to proces długotrwały, mimo to NATO nie zaprzestanie uważnego monitorowania owej sytuacji i badania jakichkolwiek możliwości udzielenia wsparcia przez Organizację Traktatu Północnoatlantyckiego. Państwa członkowskie opisują zagrożenia w Regionie Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej jako bezpośrednio rzutujące na bezpieczeństwo zamieszkujących tam ludzi i ich samych³³.

W Deklaracji szczytu walijskiego złożonej przez Szefów Państw i Rządów uczestniczących w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej w Walii 5 września 2014 r.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

w nawiązaniu do sytuacji na Bliskim Wschodzie i Afryce Północnej przedstawione jest stanowisko dotyczące Islamskiego Państwa Iraku i Lewantu, które brzmi następująco: „Tak zwane Islamskie Państwo Iraku i Lewantu (Islamic State of Iraq and Levant, ISIL) stanowi poważne zagrożenie dla Irakijczyków, Syryjczyków, szerszego regionu i dla naszych obywateli. Bezgranicznym oburzeniem przepelniają nas niedawne barbarzyńskie ataki ISIL na ludność cywilną, a w szczególności systematyczne i rozmyślne branie na cel całych wspólnot religijnych i etnicznych. W najostrożniejszych słowach potępiamy nacechowane przemocą, tchórzliwe działania ISIL. Jeżeli bezpieczeństwo któregośkolwiek z sojuszników zostanie zagrożone, nie zawahamy się przed podjęciem wszelkich koniecznych kroków służących zapewnieniu kolektywnej obrony. Gwałtowne zaostrenie sytuacji bezpieczeństwa w Iraku i rozszerzające się zagrożenie związane z ISIL podkreślają potrzebę znalezienia politycznego rozwiązania opartego na inkluzywnym rządzie Iraku, składającym się z przedstawicieli różnych religii. Prócz tego, w świetle dramatycznych humanitarnych skutków tego kryzysu i jego reperkusji dla stabilności i bezpieczeństwa regionu, wielu sojuszników już dostarczyło lub oferuje wsparcie na rzecz bezpieczeństwa i wsparcie humanitarne dla Iraku na zasadzie dwustronnej”. Jak w przypadku Ukrainy tak i na Bliskim Wschodzie i Afryce Północnej NATO zależy na jak najszybszym i skutecznym rozwiązaniu problemów³⁴.

Podczas szczytu została także uchwalona oddzielna deklaracja odnosząca się do Afganistanu. W grudniu w 2014 roku kończy się mandat misji ISAF, jednak nie jest to równoznaczne z końcem obecności NATO w tym państwie. Postanowiono natomiast zmienić charakter owej obecności. Od 2015 roku inicjatywa będzie miała trzy wymiary: „w perspektywie krótkoterminowej, sojusznicy i państwa partnerskie NATO pozostaną nadal w gotowości, aby szkolić Afgańskie Narodowe Siły Bezpieczeństwa (Afghan National Security Forces, ANSF), doradzać im i je wspierać po 2014 r. za pośrednictwem niebojowej misji Resolute Support; w perspektywie średnioterminowej, potwierdzamy nasze zaangażowanie w działania na rzecz utrzymania finansowania ANSF; w perspektywie długoterminowej, zamierzamy nadal działać na rzecz wzmocnienia partnerstwa NATO z Afganistanem. Liczymy na zaangażowanie i współpracę Afganistanu”³⁵.

Po przeanalizowaniu powyższych założeń i przyszłych celów NATO, można stwierdzić, że szczyt w Walii odbywał się w niepowszednich okolicznościach i zo-

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

stał podporządkowany przez najbardziej pilne zagadnienia związane z bezpieczeństwem.

Uwagi końcowe

Dyskusja nad koncepcją strategiczną Sojuszu i jego dalszym funkcjonowaniem zarysowuje odmienne podejścia co do dalszego funkcjonowania organizacji. Z jednej strony mowa jest o Sojuszu polityczno – wojskowym zajmującym się obroną terytorium swoich członków, z drugiej organizacji politycznej odpowiedzialnej za bezpieczeństwo w Europie. Wiele zależy od funkcjonowania środowiska międzynarodowego i jego powszechnej niestabilności. Aczkolwiek działania Federacji Rosyjskiej we wschodniej Ukrainie uzmysłowiły, że zagrożenie militarne jest stale obecne to nie należy zapominać o innych zagrożeniach takich jak rozprzestrzenianie broni masowego rażenia, cyberterrorizm, zagrożenia energetyczne.

Nie należy również zapominać o niestabilnej sytuacji politycznej w Stanach Zjednoczonych. W obliczu wyborów prezydenckich toczy się dyskusja nad przyszłą rolą Sojuszu na kontynencie europejskim. Wydaje się jednak, że Sojusz w dalszym ciągu może kreować rzeczywistość międzynarodową i budować bezpieczeństwo.

Олександра Бурба

Національний університет «Острозька академія»

Міжнародне співробітництво у сфері боротьби з тероризмом: політичний аспект

The article is devoted to investigate the concept of terrorism as a society-political phenomenon that formed the atmosphere of total fear in population with the aim to achieve some political or economic interests. Has been analyzed the latest terrorist acts and the main ways how to solve this problem by cutting the financial flows of the terrorist organizations.

Key words: *terrorism, the international community, financing of terrorism, terrorist attack, the funding sources.*

Міжнародний тероризм на сьогодні випереджає антитерористичні заходи та продовжує бути однією з найбільших загроз міжнародної безпеки. Характер сучасного тероризму вимагає не тільки скоординованого міжнародного співробітництва, а й співпраці в боротьбі на основі міжнародних угод різного виду та рівня. Правову основу співробітництва у сфері боротьби з тероризмом складають універсальні антитерористичні конвенції: Конвенція про злочини та деякі інші акти, що вчиняються на борту повітряних суден, 1963 р. (набрала чинності 1969 р.), Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, 1970 р. (набрала чинності 1971 р.), Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, 1971 р. (набрала чинності 1973 р.), Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, 1973 р. (набрала чинності 1977 р.), Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, 1979 р. (набрала чинності 1983 р.), Конвенція про

фізичний захист ядерного матеріалу, 1980 р. (набрала чинності 1987 р.), Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, що обслуговують міжнародну цивільну авіацію, (1988), Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, 1988 р. (набрала чинності 1992 р.), Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розміщених на континентальному шельфі (1988), Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997), Міжнародна конвенція про боротьбу з 27 фінансуванням тероризму (1999), Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму (2005).

Слід зазначити, що в жодного з перелічених документів поки немає загальноприйнятого визначення тероризму¹. Так, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, підписана у Страсбурзі 27 січня 1977 року, визначаючи об'єктивну сторону тероризму робить відсилання до вже наявних міжнародних документів. Під тероризмом в Конвенції розуміється злочин, який:

а) підпадає під дію Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р. та Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації 1971 р. ;

б) пов'язаний із замахом на життя, фізичну недоторканність або свободу осіб, які користуються міжнародним захистом, включаючи дипломатичних агентів;

с) пов'язаний з викраденням, захопленням заручників або серйозним незаконним насильницьким утриманням людей;

д) пов'язаний з застосуванням бомб, гранат, ракет, автоматичної стрілецької зброї або вибухових пристроїв, вкладених в листи або посилки, якщо подібне застосування створює небезпеку для людей.

У Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму оголошуються злочинними такі діяння:

а) публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину (поширення або інший вияв звернення до громадськості з метою спонукання до вчинення терористичного злочину коли така поведінка створює небезпеку здійснення одного або декількох таких злочинів);

¹ Смельянов В.П. Понятійний апарат у сфері правової протидії тероризму: теоретичне та практичне значення / В.П. Смельянов // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 348–361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2011-1/11evtpz.pdf>

б) вербування терористів (залучення іншої особи до вчинення чи участі у вчиненні терористичних злочинів або до об'єднання у групу з метою сприяння вчиненню цих об'єднань або груп одного або декількох терористичних злочинів);

с) підготовка терористів (інструктування з питань виготовлення або використання вибухових речовин, вогнепальної чи іншої зброї або отруйних чи шкідливих речовин, надання інформації з питань інших конкретних методів та прийомів з метою вчинення або сприяння вчиненню терористичного злочину, коли наперед відомо, що передані навички призначаються для використання в цих цілях).

Як правило, міжнародне співробітництво у сфері боротьби з тероризмом здійснюється шляхом встановлення на міжнародному рівні єдиних підходів щодо притягнення до кримінальної відповідальності за тероризм та його прояви та розробки і укладання міжнародних договорів у сфері боротьби з тероризмом, прийняття інших міжнародних документів як правової основи регулювання діяльності держав, міжнародних організацій у цій сфері.

Міжнародне співробітництво у боротьбі з сучасним тероризмом ґрунтується на таких принципах:

а) принцип осуду тероризму незалежно від цілей терористів, що закріплено практично в усіх міжнародних конвенціях про боротьбу з тероризмом;

б) відмова від будь-яких форм (фінансова, військово-технічна та ін.) сприяння терористам;

с) співробітництво на світовому рівні в боротьбі з фінансовими й технологічними можливостями сучасного тероризму;

д) захист світових культур і релігій від екстремістського впливу тероризму;

е) дотримання норм міжнародного права².

Якщо принцип осуду, дотримання норм міжнародного права або захист світових культур і релігій несуть дещо теоретичний характер, то у боротьбі з сприянням терористичним угрупованням, а саме у фінансуванні злочинної діяльності міжнародні спільноти напружують теорії та шляхи вирішення цієї проблеми.

Вперше таке явище, як фінансування тероризму, в межах міжнародного права було підняте в 1994 році в Декларації Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН). Так, Декларацією про заходи по ліквідації міжнародного тероризму

² Глотова С.В. Правовые аспекты борьбы с терроризмом и Совет Безопасности ООН [Текст] / С.В. Глотова // Москов. журн. междунар. права. – 2005. – №4. – С. 142–165.

закріплено обов'язок країн «утримуватися від організації терористичної діяльності, підбурювання до неї, сприяння її здійсненню, фінансування...»³. Практика боротьби з тероризмом показала, що будь-яка, в тому числі і організована, терористична діяльність практично неможлива без належного матеріального та фінансового забезпечення. Придбання зброї, вибухових речовин, вибухових пристроїв, амуніції, харчування, організація проживання, вербування прихильників і т.д., безумовно, потребують значних матеріальних і фінансових ресурсів. Перекриття каналів їх надходження в терористичні освіти суттєво послаблює терористичну діяльність і знижує її активність.

Наступним кроком світової спільноти у протидії тероризму стала Міжнародна конвенція про боротьбу з тероризмом, прийнята у 1999 році. Фінансуванню тероризму в ст. 2 цієї Конвенції визнаються дії з прямого або непрямого надання коштів або здійснення їх збору для вчинення злочину терористичного характеру. До таких злочинів належать діяння, передбачені низкою міжнародних правових актів, список яких є додатком до Конвенції, і зокрема, діяння передбачені Гаазькою конвенцією, Монреальською конвенцією, Конвенцією про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1973, Міжнародною конвенцією про боротьбу із захопленням заручників, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979, та іншими актами. До злочинів, фінансування яких підпадає під дію даної Конвенції, відносяться також і будь-які інші дії, спрямовані на те, щоб викликати смерть будь-якого громадянського особи або іншої особи, яка не бере активної участі у воєнних діях в ситуації збройного конфлікту, або заподіяти йому тяжке тілесне ушкодження, коли мета такого діяння в силу його характеру чи контексту полягає в тому, щоб залякати населення чи змусити уряд чи міжнародну організацію вчинити будь-яку дію або утриматися від її вчинення.

Проте на нашу думку проблемним є той аспект, що фінансування тероризму матиме місце тільки в тому випадку, якщо особа усвідомлює, що кошти, які вона надає будуть використані повністю або частково для вчинення зазначених злочинів терористичного характеру.

³ Декларація про заходи по ліквідації міжнародного тероризму від 09.12.1994 // Офіційний сайт Верховної ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_502.

Міжнародні стандарти боротьби з фінансуванням тероризму встановлені Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) і її регіональними підрозділами у міжнародних типологічних звітах («Ризик фінансування тероризму з використанням неприбуткових організацій», 2014 р., «Фінансування тероризму у Західній Африці», 2013 р.) та дослідженнях. Зокрема, за результатами Типологічного дослідження FATF «Фінансування тероризму» (2008 р.) було встановлено наступні світові тенденції фінансування тероризму: терористичні організації відрізняються за розміром, рівнем централізації та ідеологічною спрямованістю; відповідно різняться потреби у фінансуванні терористичних організацій; проведення окремого терористичного акту однією або групою осіб не вимагає відносно значних фінансових затрат; з іншого боку великих організаційних затрат вимагає підтримка функціонування мережі представників, розкиданих по усьому світу; фінансування терористичної діяльності може відбуватися як за рахунок коштів, отриманих з легальних джерел, так і за рахунок нелегального бізнесу, яким паралельно можуть займатися терористичні організації; терористичні організації використовують велику різноманітність методів та схем переміщення фінансових ресурсів у фінансовій системі, зокрема – торгові розрахунки, кеш-кур'єри, благодійні організації, альтернативні платіжні системи та інше⁴.

FATF також надав 9 спеціальних рекомендацій по боротьбі з фінансування тероризму:

а) ратифікація та виконання положень щодо інструментів ООН (кожна країна має вжити негайних заходів для ратифікації та повного виконання Міжнародної конвенції ООН 1999 року щодо припинення фінансування тероризму; країни також повинні негайно виконати резолюції ООН пов'язані із запобіганням та припиненням фінансування терористичних актів, зокрема Резолюцію Ради Безпеки ООН № 1373.);

б) криміналізація фінансування тероризму або відмивання грошей (кожна країна повинна криміналізувати фінансування тероризму, терористичних актів та терористичних організацій; країни мають забезпечити щоб такі злочини кваліфікувались базованими на злочинах з відмивання грошей);

с) замороження або конфіскація терористичних активів (кожній країні слід вжити заходів для негайного замороження фондів чи інших активів,

⁴ Актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2014/20141229/tipolog2014.pdf

що належать терористам, або тим, хто фінансує тероризм та терористичним організаціям, у відповідності до Резолюцій ООН щодо запобігання та блокування фінансування терористичних актів);

d) повідомлення про підозрілі трансакції, пов'язані з тероризмом (якщо фінансові установи, чи інші підприємства або організації, які дотримуються зобов'язань із запобігання відмиванню грошей, підозрюють чи мають вагоме підґрунтя для підозри, що певні фонди, пов'язані або мають відношення до, або використовуватимуться для тероризму, терористичних актів чи терористичними організаціями, вони мають повідомити про свої підозри компетентним органам);

e) міжнародне співробітництво (кожній країні слід надавати іншій країні, на підставі договору, угоди чи іншого механізму взаємної правової допомоги чи інформаційного обміну, найбільш можливе сприяння у зв'язку з проведенням кримінальних, цивільних та адміністративних розслідувань, з отриманням запитів та судовим переслідуванням фінансування тероризму, терористичних актів та терористичних організацій);

f) альтернативні шляхи пересилання грошей (кожна країна повинна вжити заходів для забезпечення того, що фізичні чи юридичні особи, включаючи агентів, що надають послуги з переказу грошей або цінностей, включаючи неформальні системи та мережі переказу цінностей чи грошей, повинні отримати ліцензію чи бути зареєстрованими, при цьому перебуваючи у повній відповідності до всіх рекомендацій FATF стосовно банківських та небанківських фінансових установ; кожна країна повинна забезпечити, щоб до фізичних або юридичних осіб, які надають зазначені послуги незаконно, застосовувались адміністративні, цивільні чи кримінальні санкції);

g) телеграфні перекази; неприбуткові організації; кур'єри з перевезення готівки.

Однак своєчасне виявлення джерел фінансування терористичної діяльності зазвичай ускладнюється через застосування під час такої діяльності методів як прямого, так і опосередкованого матеріального та грошового забезпечення (у тому числі готівкою). Окрім того, кошти у формі пожертвувань можуть надходити як від окремих осіб, так і від компаній, благодійних й інших неурядових організацій. Також фінансова підтримка терористичної діяльності може відбуватись як шляхом безпосередньої передачі активів, коштів та зброї так і дистанційно, тобто з використанням послуг фінансової системи. З іншого боку, таке фінансування може відбуватися не лише із нелегальних (контрабанда, рекет, торгівля наркотиками, зброєю тощо), а й з легальних джерел, оскільки

терористи, як правило, мають легальний бізнес, завдяки якому вони легалізують доходи, одержані злочинним шляхом⁵. За даними дослідницької організації Council on Foreign Relations, основна проблема у виявленні фінансування тероризму полягає у тому, що до 70% усіх коштів терористи одержують з легальних джерел. Однак велику частину коштів терористи одержують не лише від бізнесу, а й від благодійних фондів і приватних спонсорів, що найчастіше не знають, на яку мету витрачаються надані ними кошти⁶.

Серед нещодавніх внесків у фінансову боротьбу з тероризмом слід виокремити те, що міністри фінансів 28 країн-членів Євросоюзу 12 лютого 2016 року схвалили запропонований Єврокомісією план дій по боротьбі з фінансуванням тероризму. У Брюсселі був представлений на розгляд список конкретних заходів з метою блокування грошових потоків на адресу терористичних організацій. Зокрема, в плані містяться пропозиції щодо підвищення контролю за обігом електронних грошей і дотримання прозорості в операціях з передплаченими картами. До списку терористичних угруповань потрапили Аль-Каїда, «Ісламська держава Іраку» (ІДІЛ), Талібан, «Боко Харам».

Серед найбільш резонансних терактів 2015 року виокремлюють атаку на редакцію Charlie Hebdo. Відповідальність за злочин взяли на себе бойовики терористичної організації «Аль-Каїда». Напад на редакцію Charlie Hebdo став початком низки терактів у Франції в період з 7 по 9 січня 2015. Так, 8 січня у місті Вільфранш-сюр-Сон на сході Франції пролунав вибух у ресторані, розташованому поруч з мечеттю. Поза увагою світової спільноти не залишилась зимова серія терактів проросійських бойовиків на Донеччині, де бойовики угруповання «ДНР» здійснили обстріл рейсового автобусу «Златоустівка-Донецьк» та проходив паспортний контроль у Волновасі. У соціальних мережах українці відреагували на теракт, поширюючи повідомлення із хештегом #JeSuisVolnovaha, відсилаючи до французького Je Suis Charlie. Таким чином небайдужі хотіли привернути увагу світу до жахливої трагедії під Волновахою і наголосити, що на окупованому Донбасі теракти проросійських бойовиків відбуваються чи не щодня. Привертає світову увагу також напад бойовиків «Ісламської держави» на туристів у Тунісі, потрійний теракт у Ємені, теракт «Ісламської держави» в Іраку

⁵ Крутов В.В. Протидія інформаційному тероризму та його фінансуванню в сучасних умовах: монограф. / В.В. Крутов, М.П. Стрельбицький, О.А. Шевченко; за заг. ред. В.В. Крутова. – К.: Вид-во НАПрНУ ТОВ «ІВА», 2014. – 309 с.

⁶ Актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2014/20141229/tipolog2014.pdf

17 липня 2015 року. Ісламісти заявили, що теракти – це помста за вбивства мусульман-сунітів в північному іракському місті Хавиджа, і що в автомобілі, котрий вибухнув, було близько трьох тонн вибухівки. У катастрофі російського літака А321 над Синайським півостровом не знайшли відповідальних за скоєний злочин, а за масштабні теракти у Парижі в листопаді 2015 року прокоментувала «Ісламська держава» як вендета за Сирію.

Зазначається, що саме Близький Схід зараз є головним джерелом дестабілізації ситуації на міжнародній арені. Це пояснює збільшення кількості прихильників у Європі місцевих «правих», які не підтримують політику мультикультуралізму. Питання боротьби з тероризмом є головним на засіданні G-20 поряд з міграційною кризою, яка посилює напруження західного світу. Аналіз позицій впливових політичних акторів міжнародних відносин щодо протидії міжнародному тероризму припускає, що сьогодні між подібними не має кардинальних протиріч щодо визначення підходів, засобів і методів ведення боротьби з тероризмом. Спільний ворог спонукає їх консолідувати зусилля і разом виступити проти загрози. Єдиним наріжним каменем такої співпраці залишається принципівість позицій деяких акторів, узгодженням яких і відзначиться найближчим часом їх співробітництво в рамках Ради Безпеки ООН.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2014/20141229/tipolog2014.pdf
2. Глотова С.В. Правовые аспекты борьбы с терроризмом и Совет Безопасности ООН [Текст] / С.В. Глотова // Москов. журн. междунар. права. – 2005. – №4. – С. 142–165.
3. Декларація про заходи по ліквідації міжнародного тероризму від 09.12.1994 // Офіційний сайт Верховної ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_502.
4. Ємельянов В.П. Понятійний апарат у сфері правової протидії тероризму: теоретичне та практичне значення / В.П. Ємельянов // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 348– 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2011-1/11evptz.pdf>
5. Крутов В.В. Протидія інформаційному тероризму та його фінансуванню в сучасних умовах: монограф. / В.В. Крутов, М.П. Стрельбицький, О.А. Шевченко; за заг. ред. В.В. Крутова. – К.: Вид-во НАПрНУ ТОВ «ІВА», 2014. – 309 с.

Marta Nowak

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Struktura współczesnego porządku międzynarodowego – krąg transatlantycki

Uwagi wstępne

Porządek międzynarodowy a szczególnie jego struktura podlega zmianom, niejednokrotnie są to zmiany dynamiczne. W poniższym artykule chciałabym poruszyć zagadnienie jakim jest znaczenie kręgu transatlantyckiego we współczesnej strukturze ładu międzynarodowego. Omawiając ten problem chciałabym skupić się na stosunkach pomiędzy Stanami Zjednoczonymi Ameryki i Unią Europejską, która ma stanowić przedstawiciela Europy w relacjach określanych często mianem transatlantyckich.

Zagadnienia związane z kręgiem transatlantyckim, warto rozpocząć od określenia czym on jest. Na początku warto zaznaczyć, że zamiennie z określeniem krąg transatlantycki możemy używać takich pojęć jak system transatlantycki, system czy też krąg euroatlantycki, Zachód jak również cywilizacja zachodu. Mianem systemu transatlantyckiego określamy relacje pomiędzy państwami europejskimi i Stanami Zjednoczonymi oraz Kanadą, które przebiegają w różnych płaszczyznach¹. Jak wiemy, Europa nie sąsiaduje bezpośrednio z USA², naturalnym łącznikiem pomiędzy nimi jest Ocean Atlantycki, szczególnie w jego północnej części³. W takim rozumie-

¹ *Współpraca transatlantycka. Aspekty polityczne, ekonomiczne i społeczne*, red. J. M. Fiszer, P. Olszewski, B. Piskorska, A. Podrazy, Warszawa 2014, s. 23.

² Stany Zjednoczone traktowane są jako główny przedstawiciel Ameryki Północnej, ponieważ to właśnie między USA a Europą, często też w postaci Unii Europejskiej, odbywają się kontakty transatlantyckie. Stąd też USA w domyśle oznacza Amerykę Północną w tym Kanadę.

³ F. Gołembski, *Perspektywy rozwoju euroatlantyzmu w ujęciu paradygmatu geopolitycznego*, [w:] *System euroatlantycki i bezpieczeństwo międzynarodowe w multipolarny świecie. Miejsce i rola Polski w euroatlantyckim systemie bezpieczeństwa*, red. J.M. Fiszer, Warszawa 2013, s. 73.

niu transatlantyzmu, a więc kontynentów połączonych przez ocean, należy traktować Europę jako przestrzeń lądowo-morską, której zachodnie wybrzeża stykają się z Oceanem Atlantyckim, tym samym otwierając ją na przestrzeń atlantycką. Jednocześnie przy takim postrzeganiu Europy Zachodniej, Europę Wschodnią postrzega się jako przestrzeń o charakterze kontynentalnym, która kieruje ją w stronę azjatycką⁴.

Płaszczyzna polityczno-militarna

Początek współpracy transatlantyckiej w formie zbliżonej do obecnej sięga czasów po II wojnie światowej i utworzenia dwóch bloków, których centrum stanowiły USA i ZSRR. W tamtym okresie spoiwem łączącym Stany Zjednoczone i Europę był strach i rywalizacja ze Związkiem Radzieckim⁵. Ponadto system transatlantycki był gwarancją bezpieczeństwa państw Europy Zachodniej, a tym samym stanowił bezpieczeństwo świata i ładu międzynarodowego w tamtym okresie⁶. Zakończenie zimnej wojny wprowadziło wiele zmian i przeobrażeń, nie tylko w kształcie ładu międzynarodowego, ale również przyniosło zmiany w istocie i specyfice kręgu transatlantyckiego. Wraz z upadkiem ZSRR, państwa Europy Zachodniej przestały odczuwać zagrożenie ze strony bloku wschodniego przez co zaczęły zyskiwać większą autonomię jak również zaczęły przejmować na siebie odpowiedzialność za bezpieczeństwo tego regionu. Doprowadziło to do wypracowania w obszarze transatlantyckim dwóch ośrodków decydowania politycznego, Stanów Zjednoczonych z jednej strony oraz Unii Europejskiej z drugiej⁷.

System transatlantycki odgrywa ważną rolę w budowaniu nowego ładu międzynarodowego, o czym mówi Z. Brzeziński. Wskazuje on na szczególną rolę Ameryki i Europy, które są osią globalnej stabilizacji, napędzają gospodarkę oraz są centrum, w którym zbiega się kapitał intelektualny oraz innowacje technologiczne⁸. Zgodnie z tym co proponuje Z. Brzeziński krąg transatlantycki możemy rozpatrywać w różnych wymiarach spośród, których najistotniejszego znaczenia nabierają: wymiar polityczny, wymiar bezpieczeństwa oraz wymiar gospodarczy.

Krąg euroatlantycki jest bez wątpienia połączony z cywilizacją zachodnią, ponieważ to właśnie wartości charakterystyczne dla niej są jednym ze spoiw łączących Stany Zjednoczone i Europę. Do podstawowych wartości systemu transatlantyckiego należy przede wszystkim akceptacja założeń demokracji, a więc systemu poli-

⁴ Tamże, s. 72.

⁵ M. Pietraś, *Pozimnowojenny...*, s. 308.

⁶ *Współpraca transatlantycka...*, red. J. M. Fiszer, P. Olszewski, B. Piskorska, A. Podrazy, s. 23.

⁷ M. Pietraś, *Pozimnowojenny...*, s. 308.

⁸ Tamże.

tycznego, który utożsamiany jest z Zachodem. Jednak pomimo tego, promotorem idei demokracji były Stany Zjednoczone, nie państwa Europy. Choć oba podmioty za wartość podstawową uważają demokrację to jej realizacja jest różna. W przeciwieństwie do USA, Europa wraz ze swoimi doświadczeniami historycznymi, posiadają bardziej skomplikowane struktury społeczno-polityczne niejednokrotnie wpływające na zachwianie idei demokracji. USA nie posiadające tak licznych doświadczeń historycznych budowały demokrację od podstaw, przez co z czasem amerykański model demokracji był uznawany za lepiej oddający owe wartości. Tak więc za wzorzec cywilizacyjny uznany został amerykański model tzw. *American Way of Life*. Stało się tak dlatego, że pozycja USA na arenie międzynarodowej została ustabilizowana i utrwalona. Europa po połączeniu z amerykańskim modelem cywilizacyjnym utworzyła cywilizację obejmująca obszar transatlantycki⁹.

Odmiennej model demokracji, ale z drugiej strony zbliżony model cywilizacyjny wiąże się z różnicami w typie kultury strategicznej. Wpływa to na odmienne postrzeganie rzeczywistości przez Europę i Stany Zjednoczone, co przejawia się niekiedy różnicami w reakcji na wydarzenia na arenie międzynarodowej. Potencjał militarny posiadany przez USA sprzyja tendencji do używania przez nie siły w stosunkach międzynarodowych. Natomiast Unia Europejska i jej brak potencjału militarnego (w rozumieniu amerykańskim) powoduje podejmowanie przez nią działań o charakterze dyplomatycznym. W momencie gdy UE tworzy środowisko międzynarodowe oparte na prawie, pokoju i dyplomacji, USA odwołują się do atrybutu siły, prawo jest spychane na dalszy plan a o bezpieczeństwie i promocji liberalnych wartości decyduje potencjał militarny¹⁰.

Bardzo interesujące w tym kontekście jest twierdzenie R. Kagana mówił, że jeśli chodzi o problemy międzynarodowe Stany Zjednoczone zachowują się jak z Marsa, a Europejczycy jak z Wenus. Takie postrzeganie tych podmiotów wynika przede wszystkim z ich zachowań, które determinowane są odmiennym postrzeganiem świata. W odbiorze USA na świecie są państwa dobre i złe, które mogą być przyjacielem bądź wrogiem. W percepcji Europejczyków nie jest to tak klarowny podział. Kierując się takim postrzeganiem świata USA w swoich działaniach dążą do rozwiązania problemu i eliminacji zagrożenia, zmniejszając przy tym rolę instytucji międzynarodowych (m.in.: ONZ) i prawa międzynarodowego. W przeciwieństwie

⁹ F. Gołembski, *Perspektywy rozwoju...*, s. 80-85.

¹⁰ M. Pietraś, *Pozimnowojenny...*, s. 310. Zobacz więcej: B. Piskorska, *Hard power kontra soft power: amerykańska a europejska wizja polityki zagranicznej. Czy porozumienie jest możliwe?*, [w:] *Współpraca transatlantycka. Aspekty polityczne, ekonomiczne i społeczne*, red. J. M. Fiszer, P. Olszewski, B. Piskorska, A. Podrazy, Warszawa 2014, s. 92.

do nich, Unia Europejska w swoich działaniach odwołuje się w dużej mierze do prawa międzynarodowego, opinii publicznej, więzi gospodarczych ale również do tolerancji, a przede wszystkim do działań dyplomatycznych¹¹.

Zdaniem M. Pietrasia bezpieczeństwo Europy i Ameryki Północnej jest niepodzielne¹². Składa się na nie kilka elementów, a spoiwem jest NATO i szeroko rozumiana polityka bezpieczeństwa UE i Stanów Zjednoczonych. Koniec zimnej wojny spowodował nie tylko wiele zmian geopolitycznych, ale wpłynął również na wzrost odpowiedzialności za własne bezpieczeństwo w samej Wspólnocie Europejskiej. Brak zagrożenia ze strony bloku wschodniego spowodował bardziej wyraźne podkreślanie własnej podmiotowości, wzrostu roli interesów narodowych państw oraz wspomnianej już odpowiedzialności za własne bezpieczeństwo¹³. Odbywało się to głównie poprzez rozwój Europejskiej Tożsamości Bezpieczeństwa i Obrony (ESDI)¹⁴.

Unia Europejska jest podmiotem specyficznym, złożonym z 28 państw członkowskich, posiada instytucje, prawo ale również mechanizmy prowadzenia własnej polityki zagranicznej, która związana jest z wymiarem bezpieczeństwa w obszarze transatlantyckim. Działania podejmowane przez Unię Europejską zdefiniowane zostały w strategii bezpieczeństwa, którą posiada od 2003 r. Ponadto zagadnienie to porusza Traktat z Lizbony z 2009 r¹⁵. Traktat lizboński wprowadził zmiany instytucjonalne w strukturach UE, które miały zdynamizować politykę zagraniczną, bezpieczeństwa i obrony. W kontekście wymiaru bezpieczeństwa traktat ten wprowadził funkcję przewodniczącego Rady Europejskiej oraz Wysokiego Przedstawiciela ds WPZiB, który ponadto został wiceprzewodniczącym Komisji Europejskiej i komisarzem odpowiedzialnym za stosunki zewnętrzne Unii Europejskiej.

Wysoki przedstawiciel UE do spraw zagranicznych i jego urząd, które mogą być określane jako ministerstwo spraw zagranicznych Unii, pełnią funkcje związane

¹¹ Tamże. Patrz też: Ł. Jachowicz, *Potęga i Raj Robert Kagan - Ameryka i Europa w nowym porządku świata*, <http://honey.7thguard.net/essays/kagan.pdf>, [dostęp: 06.06.2015].

¹² M. Pietraś, *Pozimnowojenny...*, s. 309.

¹³ Tamże.

¹⁴ B. Górka-Winter, E. Posel-Częścik, *Europejska Tożsamość w dziedzinie Bezpieczeństwa i Obrony - perspektywa europejskich członków NATO pozostających poza Unią Europejską*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych”, 2001 nr 27, http://www.pism.pl/files/?id_plik=274, [dostęp: 03.06.2015]. Patrz też: B. Górka-Winter, E. Posel-Częścik, *Wspólna Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej (I)*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych”, 2001 nr 11, https://www.pism.pl/files/?id_plik=258.

¹⁵ J. M. Fiszer, *System euroatlantycki oraz jego miejsce i rola w multipolarnym ładzie międzynarodowym*, [w:] *System euroatlantycki i bezpieczeństwo międzynarodowe w multipolarnym świecie. Miejsce i rola Polski w euroatlantyckim systemie bezpieczeństwa*, red. J. M. Fiszer, Warszawa 2013, s. 62.

z wymiarem bezpieczeństwa i działaniami UE w tym zakresie. Po pierwsze, z upoważnienia Rady UE i w porozumieniu z ministrami spraw zagranicznych państw członkowskich w Radzie prowadzi, opracowuje i realizuje Wspólną Politykę Zagraniczną i Bezpieczeństwa Unii oraz Wspólną Politykę Bezpieczeństwa i Obrony; ponadto koordynuje i czuwa nad spójnością wszystkich działań zewnętrznych UE w Radzie i Komisji Europejskiej; reprezentuje UE w dziedzinie WPZiB, w imieniu Unii prowadzi dialog polityczny ze stronami trzecimi jak również wyraża stanowisko UE w organizacjach międzyrządowych, na konferencjach międzynarodowych. Po drugie, ma prawo do inicjatywy ustawodawczej w wymiarze bezpieczeństwa i polityki zagranicznej wobec Rady UE. Po trzecie, w dyspozycji wysokiego przedstawiciela WPZiB jest również Europejska Służba Działań Zewnętrznych, Europejska Agencja Obrony i misje petersberskie¹⁶.

Różnorodność interesów państw członkowskich UE, dbałość o interesy własne a nie unijne prowadzi do trudności w prowadzeniu spójnej polityki zagranicznej ale i bezpieczeństwa, ponadto przyczynia się do wydłużania procesów decyzyjnych, które spowalniają możliwość działania, a tym samym czynią Unię mniej skuteczną na arenie międzynarodowej. Trudności, a na końcu brak możliwości wypracowania spójnego stanowiska w ramach Unii Europejskiej powoduje brak skuteczności w zapewnieniu bezpieczeństwa własnych interesów. Pomimo prób utworzenia przez Unię Europejską mechanizmów służących zapewnianiu bezpieczeństwa, sprowadzają się one jedynie do powielania struktur stworzonych przez NATO¹⁷. W percepcji UE jej środowisko bezpieczeństwa stanowi przede wszystkim region, w którym jest położona, głównie w wymiarach niewojskowych tj. politycznym, gospodarczym, humanitarnym, ekologicznym czy kulturowym¹⁸.

W przeciwieństwie do Unii Europejskiej USA swoje środowisko bezpieczeństwa postrzegają w skali globalnej, biorąc pod uwagę głównie kwestie polityczno-militarne¹⁹. W odbiorze Stanów Zjednoczonych decydujące o ich pozycji w Europie było przywództwo w NATO, które postrzegane jest również jako przesłanka hegemonicznej pozycji USA na świecie. Akcentowanie autonomii w wymiarze militar-

¹⁶ Misje petersberskie to zadania humanitarne, misje pokojowe i misje zarządzania sytuacjami kryzysowymi. Powstały w 1992 roku w Petersburgu jako zbiór zadań z zakresu polityki bezpieczeństwa do zrealizowania przez Unię Zachodnioeuropejską. Traktat Amsterdamski włączył je do zadań Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej. Ponadto misje te są podstawą prawną decyzji o wysłaniu misji w ramach WPBiO. J. M. Fiszer, *System euroatlantycki...*, s. 61.

¹⁷ Tamże, s. 58.

¹⁸ M. Pietraś, *Pozimnowojenny...*, s. 309.

¹⁹ Tamże.

nym przez Unię Europejską skutkowało stanowiskiem USA, które ostrzegały przed procesami „trzech d”; *decoupling*, odsprzężenie Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych w wymiarze bezpieczeństwa i obronności, *duplication* czyli tworzenie równoległych, dublujących swoje zadania struktur, *discrimination* przez co rozumiana jest dyskryminacja struktur unijnych państw członkowskich NATO nienależących do UE²⁰. Postawę USA wobec kształtowania struktur wojskowych Unii Europejskiej można traktować jako ich obawę przed rozluźnianiem się więzi transatlantyckich, które powinny być pogłębiane by zachować wiarygodną pozycję NATO i stabilność w obszarze transatlantyckim²¹.

Sfera bezpieczeństwa w stosunkach euroatlantyckich jest obszarem nie tylko współpracy między USA i Unią Europejską, ale również rywalizacji czy niezgodności interesów. Pomimo prób i negocjacji do tej pory nie udało się wypracować mechanizmów i zasad działania NATO i UE, w wymiarze bezpieczeństwa w kręgu euroatlantyckim. Impulsem, który miał wpłynąć na zacieśnienie stosunków między USA i Unią Europejską w kwestiach bezpieczeństwa mogły być ataki terrorystyczne na Nowy Jork i Waszyngton z września 2001 roku. Wydawało się, że zdarzenia te doprowadza nie tylko od zacieśnionej współpracy ale również do stabilizacji w obszarze transatlantyckim. W rzeczywistości Stany Zjednoczone podjęły działania samodzielnie, szczególnie pod względem wojskowym, sądząc, że państwa europejskie nie mogą im nic zaoferować. Podobne sytuacje miały miejsce również w Afganistanie w 2001 roku oraz w Iraku w 2003 r²².

Płaszczyzna gospodarcza

Relacje na płaszczyźnie gospodarczej w kręgu transatlantyckim są obszerne, jednak w swojej pracy postanowiłam skupić się na najbardziej aktualnych wydarzeniach. W związku z tym koniecznie trzeba poruszyć temat negocjacji nad podpisaniem umowy o wolnym handlu pomiędzy Unią Europejską i Stanami Zjednoczonymi, określanej jako Transatlantyckie Partnerstwo na rzecz Handlu i Inwestycji, w skrócie TTIP²³. Miało by ono być wspólną, wielką ekonomiczną przestrzenią w ramach, której obowiązywały by zbliżone normy i standardy. Umowa ta miałaby

²⁰ Tamże, s. 308.

²¹ Tamże, s. 309.

²² Tamże, s. 310.

²³ J. Wódka, *Rewitalizacja partnerstwa transatlantyckiego? Perspektywy Transatlantyckiego Partnerstwa na rzecz Handlu i Inwestycji*, [w:] *System euroatlantycki i bezpieczeństwo międzynarodowe w multipolarnym świecie. Miejsce i rola Polski w euroatlantyckim systemie bezpieczeństwa*, red. J. M. Fiszer, Warszawa 2013, s. 107.

obejmować szeroko rozumiany handel, ułatwić dostęp do rynku i doprowadzić do zniesienia istniejących taryf celnych w handlu towarami przemysłowymi i rolnymi, szczególnie uwzględnione miałyby być żywność i tekstylia. Ponadto obejmowałyby obszar regulacji oraz barier pozataryfowych, które przejawiałyby się w dążeniu do harmonizacji i wzajemnego uznawania regulacji, standardów, zasad stosowania środków sanitarnych i fitosanitarnych, jak również w ograniczaniu barier technicznych. Umowa określałaby również nowe płaszczyzny współpracy, które pozwalałyby partnerom transatlantyckim sprostać wyzwaniom światowej polityki handlowej i wykorzystać szanse w tym wymiarze²⁴.

Koncepcja utworzenia strefy wolnego handlu nie jest pomysłem nowym. Początkami sięga końca zimnej wojny. Kilkakrotnie próbowano zrealizować tę koncepcję jednak nie doszło do jej finalizacji. W 1995 r. powstała Nowa Agenda Transatlantycka, na mocy której wzmacniane miały być kontakty gospodarcze. Ustanawiała ona nowe ramy relacji, tj. przejście od konsultacji do działań w obszarach: światowego handlu, wyzwań globalnych, promocji pokoju, stabilności, demokracji oraz rozwoju. Następny etap negocjacji przypadł na rok 1998 i powołanie Transatlantyckiego Partnerstwa Gospodarczego, jednak ani Europa ani Stany Zjednoczone nie były na tym skupione z powodu toczących się wydarzeń na arenie międzynarodowej (konflikt na Bałkanach, akcesja Chin do WTO). W 2007 r. podjęto kolejną inicjatywę mającą na celu pogłębienie stosunków gospodarczych między USA i Europą. Ustanowiono Ramy na rzecz Rozwoju Transatlantyckiej Integracji Gospodarczej, zgodnie z nimi przyjęto program roboczy o współpracy oraz powołano Transatlantycką Radę Gospodarczą. Jej głównym zadaniem miało być zbliżenie gospodarek podmiotów transatlantyckich, poprzez niwelowanie różnic w regulacjach, co w późniejszym czasie okazało się trudne do zrealizowania²⁵. Do ponownych negocjacji doszło w 2013 i 2014 roku.

By rozważania na temat TTIP były efektywne warto przyjrzeć się motywom jakie leżą u podstaw koncepcji stworzenia strefy wolnego handlu. Jednym z głównych motywów utworzenia strefy wolnego handlu i inwestycji jest impuls gospodarczy i w perspektywie szansa dla rozwoju gospodarek USA i Unii Europejskiej. Obecnie występuje tendencja recesji w UE natomiast w USA zauważalny jest proces ożywienia po kryzysie gospodarczym. Mimo tego, oba podmioty potrzebują nowych szans, które przyczyniłyby się do długotrwałego wzrostu gospodarczego²⁶. W wy-

²⁴ Tamże, s. 117-120.

²⁵ Tamże, s. 114.

²⁶ T. Paszewski, *Perspektywy transatlantyckiej strefy wolnego handlu*, [w:] *Współpraca transatlantycka. Aspekty polityczne, ekonomiczne i społeczne*, red. J. M. Fiszer, P. Olszewski, B. Piskorska, A. Podrazy, Warszawa 2014, s. 140.

miarze bezpieczeństwa filar wspólnoty transatlantyckiej stanowi NATO, o którym pisałam powyżej. TTIP miałyby stanowić drugi filar tej wspólnoty. Ponadto gospodarka miałyby być nowym spoiwem łączącym Stany Zjednoczone i Europę. Podmioty te przesuwają swoją uwagę z zagrożeń transnarodowych w kierunku wyzwań dotyczących przede wszystkim sfery gospodarczej, przed którymi się znajdują²⁷. Trzecim z motywów jakie przyczyniły się do prób utworzenia strefy wolnego handlu jest wpływ tego porozumienia na liberalizację światowego handlu. Podpisanie tego porozumienia wpłynęłoby na ożywienie w tej dziedzinie handlu. Utworzenie strefy wolnego handlu otwiera przez Stanami Zjednoczonymi i Unią Europejską możliwość rozszerzenia standardów przez nie przyjętych na resztę świata i stania się tym samym liderami procesu liberalizacji handlu²⁸. Ostatnim z motywów jest rywalizacja z państwami, które mogą pretendować do roli mocarstw w wymiarze geoeconomicznym. Rozwój gospodarek wschodzących wywiera presję na gospodarki zarówno UE jak i USA, szczególnie widoczne jest to w przypadku Chin. Stosowanie przez nie różnorodnych praktyk merkantylistycznych, łamanie zasad równej konkurencji nie tylko na własnym rynku ale i zagranicznych, powoduje, że stanowią one znaczną konkurencję dla gospodarek zachodnich. Tym samym utworzenie strefy wolnego handlu między USA i Unią Europejską może stanowić zagrożenie dla gospodarki Chin poprzez utrudnienie eksportu ich towarów²⁹.

Strefa wolnego handlu pomiędzy Stanami Zjednoczonymi i Unią Europejską niesie za sobą nie tylko korzyści ale również zagrożenia. Pierwsze z nich pojawia się już na etapie negocjacji nad TTIP. Wynika to z faktu, iż USA w trakcie negocjacji chce poruszać wszystkie zagadnienia z tym związane. W przeciwieństwie do Stanów Zjednoczonych, UE uważa, że rozwiązanie które posiada w kwestiach polityki kulturalnej, polityki rolnej są dobre i nie powinny podlegać negocjacjom. Ze strony USA pojawiają się zastrzeżenia odnośnie barier w handlu żywnością, które jeśli nie zostaną wyeliminowane mogą zdecydować o poparciu porozumienia przez Kongres USA³⁰.

Drugie z zagrożeń dotyczy barier pozataryfowych i ich redukcji. Prowadzenie negocjacji, tworzenie wspólnych gremiów nie zapobiegło przyjmowaniu przez podmioty rozbieżnych regulacji. Wprowadzanie jednolitych regulacji niesie za sobą wysokie koszty, a podejmowane dotąd próby porozumienia o wzajemnym uznaniu nie przyniosły korzyści ani dla USA ani dla Unii Europejskiej³¹.

²⁷ Tamże, s. 141.

²⁸ Tamże, s. 142.

²⁹ Tamże, s. 143.

³⁰ Tamże, s. 148.

³¹ Tamże.

Trzecim z zagrożeń wynikających z zawarcia TTIP jest sytuacja wewnętrzna podmiotów, która po tym porozumieniu może ulec pogorszeniu. Jeśli chodzi o UE to tutaj głównym problemem są rozbieżności pomiędzy jej państwami członkowskimi, których interesy się różnią, a po wejściu w życie strefy wolnego handlu ich gospodarki mogą zostać dotknięte różnymi skutkami. Niewielkie rozbieżności występują również po stronie USA, jednak nie są one tak widoczne jak w Unii Europejskiej. W Stanach Zjednoczonych może to dotyczyć grup interesów tam występujących³².

Zagrożeniem płynącym z Transatlantyckiego Partnerstwa na rzecz Handlu i Inwestycji są przedłużające się negocjacje nad tym porozumieniem. Upływ czasu działa więc na niekorzyść porozumienia. Po pierwsze, następująca z czasem poprawa w gospodarce państw Unii Europejskiej może osłabić chęć zawarcia porozumienia. Po drugie, wraz z upływem czasu pozycja zarówno USA i UE na arenie międzynarodowej pod względem gospodarczym będzie słabnąć a tym samym mniej korzyści będzie za sobą niosło utworzenie transatlantyckiej strefy wolnego handlu³³.

Grupa Bilderberg

W kontekście stosunków transatlantyckich należy podkreślić ważną rolę pełnioną przez struktury nieformalne, będące częścią kręgu transatlantyckiego. Jedną z takich struktur jest Grupa Bilderberg, której członkowie spotykają się rokrocznie od połowy lat 50 XX wieku. Wymieniają poglądy na temat rozgrywających się wydarzeń na arenie międzynarodowej i poruszają istotne kwestie, w stosunku do których należy zająć wspólne stanowisko³⁴. Ponadto struktura ta ma służyć zacieśnianiu więzi transatlantyckich jednak w nieco innym wymiarze aniżeli struktury tworzone przez USA i Europę.

W skład Grupy Bilderberg wchodzi najbardziej wpływowe osoby ze świata polityki i gospodarki. W spotkaniu, które miało miejsce od 11 do 14 czerwca 2015 roku udział wzięło około 140 osób z 22 państw, w tym również przedstawicielka Polski Anna Applebaum³⁵. Było to wiele znanych i wpływowych osób m.in. były szef Komisji Europejskiej Jose Manuel Barroso jako jeden z przedstawicieli Europy. Natomiast jeśli chodzi o przedstawicieli USA jednym z nich był Henry Kissinger. Tematy jakie poruszono na czerwcowym spotkaniu grupy Bilderberg to między in-

³² Tamże, s. 149.

³³ Tamże.

³⁴ *Grupa Bilderberg rozpoczyna tajne obrady. Z Polski tylko Applebaum*, opublikowano 09.06.2015, <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/grupa-bilderberg-rozpoczyna-tajne-obrady-z-polski-tylko-applebaum/sv63zj>, [dostęp: 09.06.2015].

³⁵ Tamże.

nymi: dalsza izolacja Rosji w odniesieniu do sytuacji na Ukrainie, co więcej mówiono o dalszym dozbrajaniu armii ukraińskiej i potencjalnym roznieceniu głównie konfrontacji NATO-Rosja. Kolejnym z poruszanych tematów były wybory prezydenckie w USA i kwestia zatrzymania finansowego wsparcia dla kontrkandydatów Hillary Clinton. Ponad to trwały rozmowy na temat wzmocnienia pozycji elit mających być finansowym wybawcą w przypadku niepokojów społecznych jak również poruszono kwestię ograniczeń w sprzedaży metali szlachetnych. Omówiona została również sytuacja w Wielkiej Brytanii w kontekście planowanego tam referendum mającego zdecydować o pozostaniu bądź opuszczeniu przez nią Unii Europejskiej. Nie bez uwagi grupy Bilderberg zostało również zagadnienie jakim jest Partnerstwo Transpacyficzne TPP³⁶. To oczywiście tylko niektóre z tematów poruszanych na czerwcowym spotkaniu tzw. „rządu światowego”. Pojawiała się również teza, że czerwcowe rozmowy tej grupy będą dotyczyć perspektywy wybuchu trzeciej wojny światowej i przyszłości NATO na arenie międzynarodowej, jednak żadne źródło nie potwierdza tej tezy. Ponad to wyznaczono już miejsce kolejnego spotkania, które odbędzie się w Sierra City w Kalifornii³⁷. Warto zaznaczyć, że spotkania tej grupy odbywają się bez udziału mediów a przez samych uczestników określane są jako prywatne dyskusje, przez co stanowią one specyficzny rodzaj współpracy. Dodatkowo znaczenie tych spotkań jest wzmocniane elitarnym składem grupy³⁸. Powoduje to, że ta struktura pełni szczególną rolę w kształtowaniu stosunków transatlantyckich jak i ładu międzynarodowego.

Uwagi końcowe

Podsumowując, kształt współczesnej struktury porządku międzynarodowego w dużym stopniu zależy od rodzaju stosunków wewnątrz kręgu transatlantyckiego a tym samym od jego pozycji we współczesnym układzie sił. Możemy zatem stwierdzić, że stosunki transatlantyckie podlegają zmianom zachodzącym w świecie co wiąże się z szansami i zagrożeniami dla USA i Europy. Najbardziej popularnymi scenariuszami rozwoju tych stosunków są dwa scenariusze optymistyczny i pesymi-

³⁶ *Prawdziwa agenda spotkania Grupy Bilderberg 2015*, opublikowano 10.06.2015, http://www.prisonplanet.pl/polityka/prawdziwa_agenda_spotkania,p20909299, [dostęp: 06.04.2016].

³⁷ *Spotkanie Grupy Bilderberg w 2016 roku odbędzie się w Sierra City w Kalifornii*, opublikowano 05.02.2016, <http://zmiany.naziami.pl/wiadomosc/spotkanie-grupy-bilderberg-w-2016-roku-odbędzie-sie-w-sierra-city-w-kalifornii>, [dostęp: 06.04.2016].

³⁸ D. U. Popielec, *Grupa Bilderberg jako forma współpracy transatlantyckiej*, [w:] *Współpraca transatlantycka. Aspekty polityczne, ekonomiczne i społeczne*, red. J. M. Fiszer, P. Olszewski, B. Piskorska, A. Podrazy, Warszawa 2014, s. 288.

styczny. Pierwszy z nich zakłada zacieśnianie i pogłębianie stosunków politycznych, militarnych i gospodarczych w obszarze euroatlantyckim po zakończeniu kryzysu finansowego i gospodarczego. Wzmacnianie relacji w wymienionych wymiarach między Stanami Zjednoczonymi i Europą pozwoliłoby na utrzymanie znaczącej pozycji kręgu transatlantyckiego na arenie międzynarodowej. Ponadto mógłby on równoważyć dynamicznie rozwijające się państwa Azji w stosunkach międzynarodowych, na co pozwalałoby mu posiadanie silnych fundamentów opartych na wartościach, doświadczeniach historycznych i pogłębionej współpracy³⁹.

Drugi ze scenariuszy zakłada, że wraz z pogłębiającą się rozbieżnością celów i interesów Stanów Zjednoczonych i Europy może dojść do erozji i końca partnerstwa transatlantyckiego. USA skierują swoją politykę w kierunku Azji, która zastąpi rynki europejskie, tym samym pozycja NATO zostanie zmarginalizowana a Europa będzie zmuszona sama dbać o swoje bezpieczeństwo. Brak potencjału militarnego, konieczność skoncentrowania się na kwestiach bezpieczeństwa i utrata partnera jakim są Stany Zjednoczone może spowodować osłabienie pozycji Europy na arenie międzynarodowej⁴⁰.

Trzecim scenariuszem łączącym dwa poprzednie jest scenariusz zakładający pragmatyzm w działaniach zarówno USA i Unii Europejskiej. Oba podmioty mogą rozluźnić więzy polityczne i militarne pomiędzy sobą, jednak będą nadal czerpały korzyści ze współpracy w wymiarze gospodarczym. Biorąc pod uwagę zagrożenia mogące płynąć z zewnątrz np. ze strony Chin, zagrożeń asymetrycznych – terroryzmu międzynarodowego czy proliferacji broni masowego rażenia, podmioty te pogłębią współpracę we wszystkich wymiarach: politycznym, militarnym i gospodarczym⁴¹. Należy dodać, że artykuł ten nie wyczerpuje całkowicie zagadnienia jakim jest struktura współczesnego porządku międzynarodowego i znaczenie kręgu transatlantyckiego dla tego układu.

³⁹ J. M. Fiszer, *System euroatlantycki...*, s. 67.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże.

Олег Калиновський

Національний університет «Острозька академія»

Економічна безпека країн трансатлантичного регіону та Російської Федерації: політологічний аналіз

W tym artykule autor porównuje cechy gospodarcze Federacji Rosyjskiej z USA, Wielkiej Brytanii i Francji. Celem porównania jest sprawdzenie możliwości stron do długotrwałej konfrontacji gospodarczej. Analiza zostanie przeprowadzona na kluczowych elementach bezpieczeństwa ekonomicznego.

Słowa kluczowe: *Federacja Rosyjska, gospodarka, USA*

Відносини між Російською Федерацією та країнами НАТО є визначним фактором в збереженні миру у світі загалом та на пострадянському просторі зокрема. Починаючи з 1991 року, коли Союз Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) припинив своє існування, Російська Федерація як країна правонаступниця не бажаючи втрачати свій вплив, розв'язала ряд конфліктів, зокрема в Молдові, Грузії, Чечні та Україні для збереження своєї зони впливу та забезпечення буферної зони між НАТО та своїми кордонами. Якщо конфлікти в Молдові та Чечні відбувались в часи світової дезорієнтації зумовлені розвалом СРСР то конфлікти в Грузії та Україні відбулись в часи світової мирової стабільності.

То ж які причини зумовили порушення Російською Федерацією миру в Європі? В теорії міжнародних відносин домінують дві школи: реалісти та ідеалісти, для кожної школи притаманні свої засоби та моделі поведінки для досягнення цілей на міжнародній арені. Реалісти вважають міжнародні відносини – анархічними, що над державами де-юре не існує жодної верховної влади, яка б могла забезпечити рівні правила гри, і їх підтримувати. Реалісти

вводять категорію «сили» як єдиного інструменту для реалізації інтересів держави в умовах анархії. При цьому слід мати на увазі, що для реалістів «сила», перш за все, асоціюється з військовою силою. Сила потрібна для задоволення інтересів, серед яких чільне місце займає безпека. Безпека для реалістів – це, в першу чергу, спроможність ефективно протистояти військовій загрози для територіальної цілісності держави¹. Російська Федерація у визначенні зовнішньополітичного курсу керується ідеями політичного реалізму. У 2008 році сприйнявши як загрозу можливе підписання угоди між Грузією та НАТО про вступ, Російська Федерація розпочала війну як можливість запобігти цьому та убезпечити себе від можливої військової загрози збоку альянсу, який після підписання угоди впритул наблизився б до кордонів з Російською Федерацією, та головною метою було зберегти свій вплив в Грузії та на Кавказький регіон. Таку ж загрозу Російська Федерація вбачала і в Україні, після зміни влади в 2014 році. Нова влада в Україні декларувала рух на зближення з Європейським Союзом та НАТО, що означала вихід з під зони впливу Російської Федерації. Для унеможливлення такої ситуації, Російська Федерація почала підбурювати сепаратистські настрої на сході України та анексувала Автономну Республіку Крим. Війну в Україні Російська Федерація не вдалось провести швидко та ефективно, на підтвердження цього факту можна навести такі аргументи як: тривалість війни, міжнародний резонанс та санкції, що їх запровадили країни Заходу, на відміну від війни в Грузії 2008 року. Таку ситуацію в світі прем'єр-міністр Російської Федерації охарактеризував як початок «нової холодної війни»². Зміна світової кон'юнктури та активізації протистояння між Заходом та Росією породила ряд дискусій з приводу можливостей сторін до протистояння.

В даній статті я намагатимусь порівняти економічні можливості сторін в разі перманентного продовження кризи. Під країнами Заходу ми розумітимемо Францію, Великобританію та Сполучені Штати Америки (далі – США)

Економічна стабільність країн

Економічні можливості країни в сучасному світі відіграють важливу роль у її впливі на міжнародній арені. З фактичною перемогою капіталістичного

¹ Белесков М. Українсько-російська війна як виклик для теорії міжнародних відносин [Електронний ресурс] / Микола Белесков // Штрих-code. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://mskod.com/ukrayinsko-rosiyska-viyna-yak-viklik-dlya-teoriyi-mizhnarodnih-vidnosin/>.

² Дмитро Медведев: між Росією і Заходом почалася холодна війна [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/02/13/7044806/>.

устрою економіки, зв'язки між країнами почали формуватися на основі економічної вигоди, на другий план відійшли питання безпеки та протиріч, що були в минулому. Колишні противники почали формувати спільні об'єднання для економічного розвитку. Найяскравішим прикладом може слугувати «Європейська спільнота з вугілля та сталі» створена 1951 року, об'єднавши після Другої світової війни таких давніх суперників як Німеччину та Францію. З подальшим розвитком європейської інтеграції до різного роду об'єднань приєдналась чи не всі держави Європи. Так, Європа із найбільш ворогуючого регіону перетворилась на найбільш мирний та економічно розвинений регіон світу, вибравши економічний розвиток як пріоритетний.

Розвиток капіталістичної системи економіки в Російській Федерації від початку розпаду СРСР включив її в систему міжнародної економічного ладу, зробивши Російську Федерацію залежною від світових економічних змін. Пов'язавши економічний розвиток зі світовим, Російська Федерація стала розвиватись на ринкових умовах в яких держава має обмежений вплив на економіку, поступившись цій ролі світовій економічній кон'юктурі. Відповідно до економічної стабільності та рівня розвитку залежать і витрати на оборону. Економічна стійкість, незалежність від однієї галузі економіки забезпечує економічну безпеку, яка є важливою складовою національної безпеки держави в цілому. Увійшовши в нову фазу протистояння Російської Федерації з країнами Заходу, постала нова проблема на яку дискутують як прості люди, так і політики та експерти, хто з цього протистояння вийде переможцем, а хто переможеним?

Один із найважливіших показників розвитку економіки, який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності у сфері матеріального і нематеріального виробництва є ВВП, саме від його рівня залежить витрати на безпековий сектор (рис.1). Відповідно, чим більший ВВП тим вищі витрати на безпеку держави в цілому. Для забезпечення економічної безпеки та стабільності не перевантажуючи бюджету витратами на оборонний сектор, рівень витрат серед країн НАТО становить 2,2 – 2,5% від ВВП, середня по світу ставка військових витрат ВВП тримається на рівні 2%³.

³ Конвергенція витрат на оборонний комплекс та економічного розвитку країни [Електронний ресурс] / О. Черняк, Г. Харламова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. - 2013. - Вип. 31. - С. 40-45. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_vsn_2013_31_11

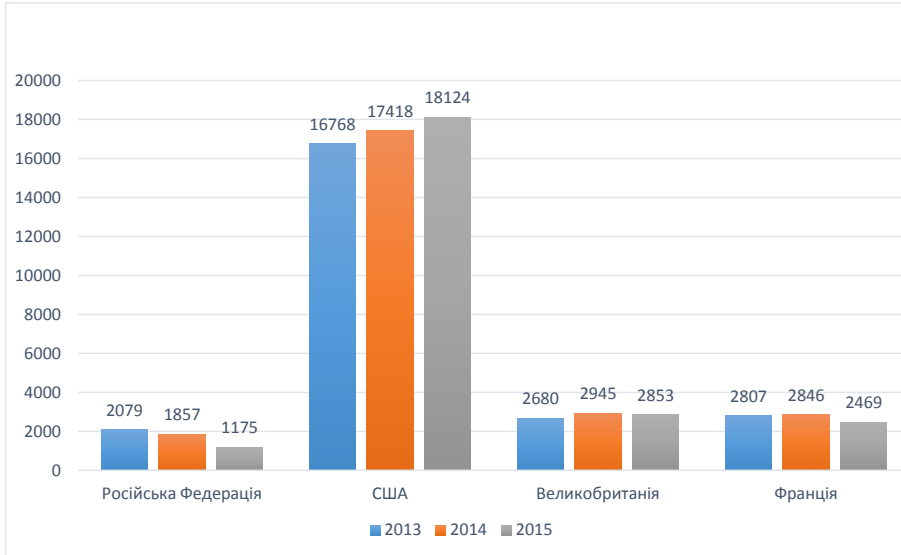

Рис. 1. Економічні можливості Російської Федерації та країн Заходу (реальний ВВП у млрд. дол.)*

*Джерело: World Economic Outlook Database, April 2016

Вартість всіх вироблених матеріальних та нематеріальних робіт та послуг в Російській Федерації менший, ніж в країн Заходу, що означає обмеженість економічних дій Російської Федерації на міжнародній арені, її вразливість та низьку конкурентоздатність в разі загострення конфронтації та посилення економічних санкцій Заходу. З початку конфлікту на сході України та анексії Криму, рівень реального ВВП Російської Федерації скоротився на 43,4%, що зумовлено падіннями ціна на енергоносії та запровадження санкцій⁴. Так нормальний циклічний спад ВВП становить 5—15 % від його потенціального значення. Пироговим спадом ВВП вважають 30%, за умови вищого спаду втрати можуть бути незворотними⁵.

⁴ Galouchko K. Can Things Get Any Worse for Russia? You're About to Find Out [Електронний ресурс] / K. Galouchko, H. Meyer // Bloomberg Markets Magazine. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-02-24/putin-s-oil-despair-drives-lucky-few-investors-toward-the-exits>.

⁵ Пухтаєвич, Г.О. Аналіз національної економіки : Навч. посібник / Г.О. Пухтаєвич. – Київ : КНЕУ, 2003. – 254 с.

Бізнес привабливість країн

Залучення та використання інвестицій, є найважливішим чинником економічного зростання, що забезпечує збільшення певної частки щорічного реального-продукту країни, тобто ВВП. У сучасних умовах, промислові підприємства потребують значних інвестиційних ресурсів. На сьогоднішній день, залучення інвестицій – це вже не питання розвитку, а питання виживання. Жодна економіка світу не досягла би значних результатів без залучення коштів вітчизняних та іноземних приватних інвесторів. Інвестиції для підприємства означають модернізацію і технічне переоснащення, впровадження енерго-і ресурсозберігаючих технологій, а отже, зменшення частки матеріальних витрат у структурі собівартості, збільшення оплати праці та виробництво конкурентоспроможної продукції⁶. Економічний розвиток залежить від рівня промислового розвитку та сфери послуг, яка в високорозвинених країнах складають більше 60-70% ВВП⁷. Як один із основних факторів економічної стабільності та складової у формуванні засобів виробництва та надання послуг, а отже виробництва ВВП, слід порівняти Російську Федерацію з країнами Заходу у їхній бізнес привабливості (рис.2).

Інвестиційна привабливість укладається за оцінкою політичної, економічної та соціальної стабільності країни⁸; індекс конкурентоспроможності базується на здатності національної економіки створювати і підтримувати середовище, в якій виникає конкурентоспроможний бізнес: стан економіки, ефективність уряду, стан ділового середовища, стан інфраструктури⁹; індекс легкості ведення бізнесу базується на 10 показниках які оцінюють: легкість реєстрації підприємств, отримання дозволів на будівництво, підключення до системи електропостачання, реєстрація власності, кредитування, захист інвесторів, оподаткування, міжнародна торгівля, забезпечення виконання контрактів, ліквідація підприємств¹⁰. Індекс економічної свободи визначає

⁶ Філатова С. Інвестиції, як один із шляхів покращення конкурентоспроможності підприємств / С. Філатова, Н. Климович. // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. – 2011. – №970. – С. 330–333.

⁷ Конах С. Роль сфери послуг у формуванні ВВП / С. Конах. // Young Scientist. – 2014. – №12. – С. 159–162.

⁸ Henning V. The international business compass 2015: Update and Subject Focus Labor Market Performance / V. Henning, W. André. // BDO. – 2015. – С. 1–12.

⁹ Methodology [Електронний ресурс] // IMD – Режим доступу до ресурсу: <http://www.imd.org/wcc/research-methodology/>.

¹⁰ Methodology [Електронний ресурс] // Doingbusiness – Режим доступу до ресурсу: <http://www.doingbusiness.org/methodology>.

економічну свободу як «відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподіл і споживання товарів і послуг»¹¹. Російська Федерація поступається країнам Заходу за усіма показниками.

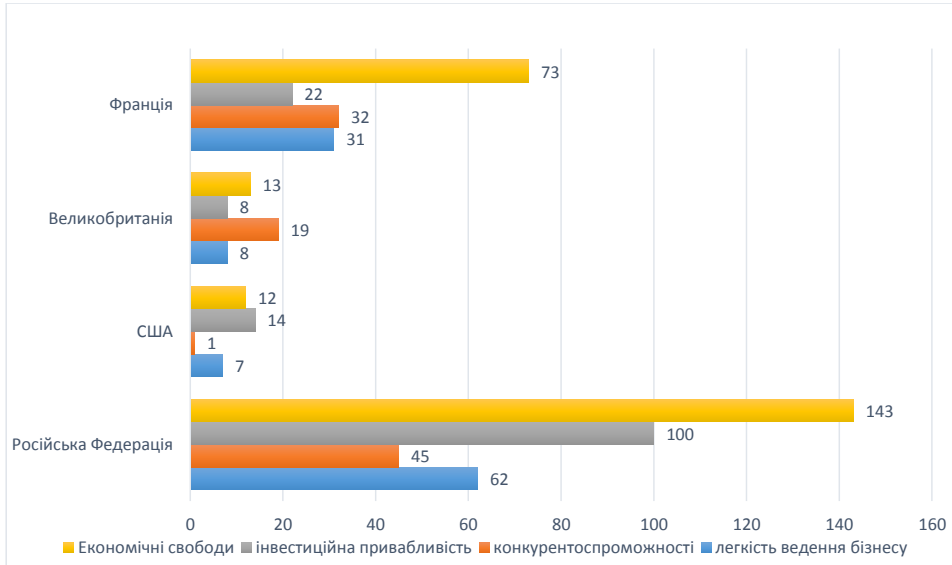

Рис. 2. Бізнес привабливість країн за результатами міжнародних рейтингів у 2015 році*

*Джерело: BDO International Business Compass, Institute of Management Development, The World Bank Group: Doing Business, Index of Economic Freedom

США залишається на вершинах рейтингів в результаті економічної та фінансової стійкості, інноваційного розвитку і ефективної та розвиненої інфраструктури. Низькі позиції Російської економіки пояснюються економічними наслідками конфлікту на сході України і спровокованої ним волатильністю на ринках. Серед головних позитивних чинників Російської Федерації відзначають високий рівень освіти і зайнятості, кваліфікацію робочої сили і загальну макроекономічну стійкість. Однак скористатися своїми конкурентними перевагами Росії заважають низький рівень диверсифікації економіки, нерозвиненість фінансового ринку, недостатня ефективність

¹¹ Рейтинг стран мира по уровню экономической свободы [Електронний ресурс] // центр гуманитарных технологий – Режим доступу до ресурсу: <http://gtmarket.ru/ratings/index-of-economic-freedom/index-of-economic-freedom-info#russia>.

державних інститутів, слабкий інноваційний потенціал, а також адміністративні бар'єри і корупція. Всі ці фактори сприяють неефективного розподілу ресурсів країни і перешкоджають зростанню¹². Високі показники в індексах конкурентоспроможності, ведення бізнесу, залучення інвестицій та економічної свободи сприяють розвитку національної економіки та росту ВВП, через розвиток бізнес середовища, залучення нових інвестицій, створення нових робочих місць та збільшення грошового обігу населення.

Соціальні показники держав

Для забезпечення соціально стабільності населення та убезпечення від соціальних вибухів і невдоволень, рівень життя населення повинен знаходитись на рівні достатньому для нормального функціонування суспільства. Аби визначити рівень життя в Російській Федерації та країнах Заходу порівняємо основні індикатори, що визначають рівень доходів громадян (рис. 3).

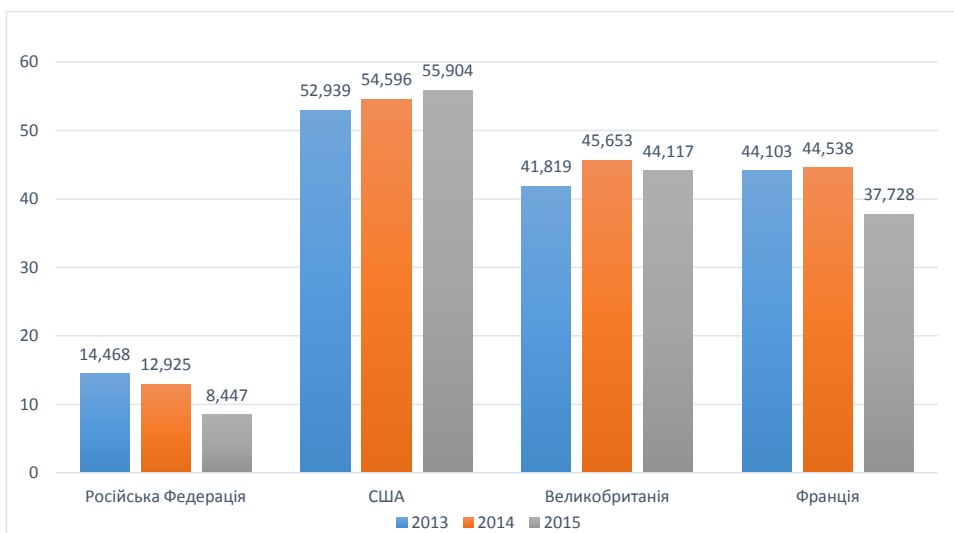

Рис.3. ВВП на душу населення в тис.дол.*

*Джерело: Міжнародний Валютний Фонд.

У методології Світового банку, яка розраховує щорічний національний дохід на душу населення в світі, всі держави поділяються на три категорії:

¹² Institute of Management Development: Рейтинг конкурентоспособности стран мира в 2015 году [Електронний ресурс] // Центр гуманитарных технологий – Режим доступа до ресурсу: <http://gtmarket.ru/news/2015/06/04/7188>.

країни з високим рівнем доходу на душу населення (від \$ 12,616 і вище), країни із середнім рівнем доходу на душу населення (від \$ 1,036 до \$ 12,615) країни з низьким рівнем доходу на душу населення (від \$ 1035 і нижче)¹³. Отже, згідно класифікації, Російська Федерація відноситься до країн із середнім рівнем достатку громадян. З початку кризи спровокованої діями Російської Федерації в Україні, вона скотилась із списку країн з високим рівнем доходу на душу населення до рівня країни із середнім рівнем доходу на душу населення втративши – 41,6%, в той час як Франція втратила – 14,4%, а США прибавили – 5,6%. Так, ВВП Російської Федерації менше у 446,6% ніж у Франції.

Підсумовуючи все вище сказане, видно, що Російська Федерація по всім переліченим показникам, які складають основу бізнес клімату в країні, не наблизилась до високорозвинених країн Заходу, а по деяким даним, як наприклад ВВП на душу населення знаходиться серед країн, що розвиваються. Проте, аби краще зрозуміти можливості Російської Федерації слід проаналізувати її експорт як основу в зовнішньоекономічній діяльності держави, що забезпечує підтримку національної валюти, та доходи від продажу товарів та послуг на міжнародному ринку.

Аналіз експорту країн

Аби зрозуміти можливості економіки Російської Федерації на предмет безпеки від зміни міжнародної торгівельної та цінової кон'юнктури, слід проаналізувати її експортну складову на предмет залежності та/або незалежності від однієї галузі економіки. Для розвинутих країн характерний технологічний експорт такий як високі технології, машинобудування, літакобудування, товари легкої та важкої промисловості. Проте для нерозвинених країн і країн, що розвиваються характерні експорт сировини, сільського господарства та енергоресурси (рис.4).

¹³ New Country Classifications [Електронний ресурс] // World Bank. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://data.worldbank.org/news/new-country-classifications>.

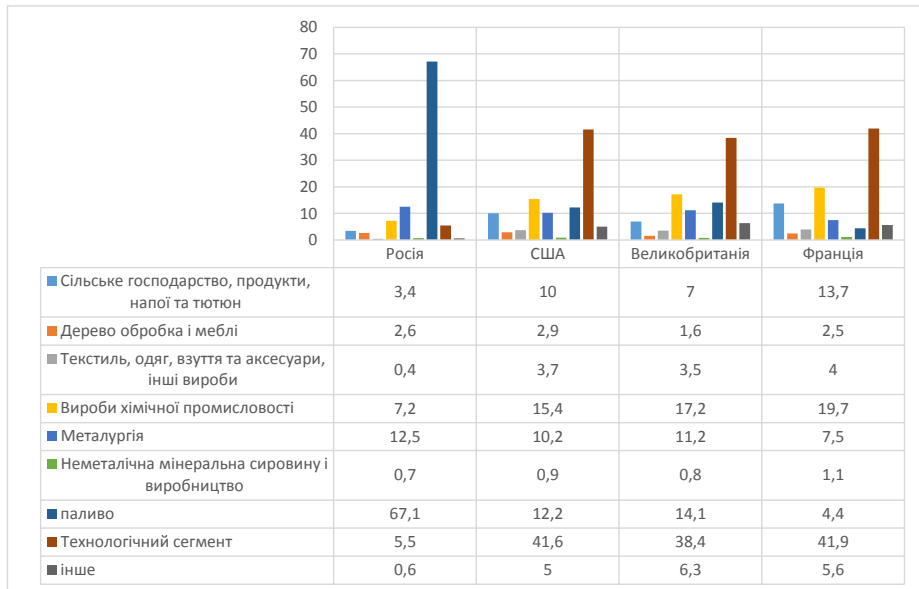

Рис. 4. Структура експорту товарів у 2013 році (у %)*

*Джерело: <http://unstats.un.org/>

У Російській Федерації головним експортним товаром залишаються паливні елементи такі як газ та нафта, які з 2013 почали різко дешевіти і як результат скорочення ВВП, обезцінення національної валюти та ряд інших негативних економічних наслідків. У свою чергу, в країн Заходу головним експортним товаром є технологічний сегмент, ціна на який залишається вищою та стабільнішою на відміну від сировини яку експортують країни, що розвиваються та малорозвинені країни.

Висновки

Проаналізувавши головні економічні показники, було виявлено економічну неспроможність Російської Федерації до тривалого економічного протистояння з Сполученими Штатами Америки, Великобританією та Францією. Аналізуючи ВВП країн, найбільші втрати були в Російській Федерації близько 43,4% ВВП, втрати були зумовлені різким падінням цін на енергоресурси, які є найбільшою статтею експорту та перевищують 80% всього вивезеного з митної території країни товару. В свою чергу серед країн Заходу втрати не перевищують допустимих норм та залишаються на рівні прийнятному для ефективного функціонування економіки. Впродовж кризи Російська Федерація втратила і в соціальному секторі, оскільки ВВП на душу населення скоротилось на

41,6% до 8,447 дол. на особу, що на 446,6% менше ніж у Франції. Потенційні можливості щодо відновлення економіки впродовж кризи малоймовірні, Російська Федерація залишається на останніх щаблях в рейтингах бізнес привабливості. Країни Заходу мають кращі можливості для залучення інвесторів та нового бізнесу для продовження та\або відновлення економіки. Російська Федерація, впродовж протистояння, втратила найбільше в економіці та має найменше шансів для швидкого економічного відновлення зважаючи на однорідність експорту та коливання цін на енергоносії.

